

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์
ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับ
เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง :

กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร

**The Possibility of Hom Mali Rice Production in Organic Farming Systems
as an Alternative Farming Career with Poverty Alleviation Potential for
Lower-Northeastern Farmers :**

A Case study of Yasothon province

โดย นายเฉลียว บุญมั่น

นายอุทัย อันพิมพ์

เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549

ISBN 974-523-099-5

รายงานວິຈัยຈັບສມນູຮນ໌

ໂຄງກາຣຄວາມເປັນໄປໄດ້ຂອງກາຣຜລິຕໍ່ຂ້າວທອນມະລືໃນຮະບນເກຍຕຣອິນທຣີ່
ທີ່ຈະເປັນອາຊີພາຫາເລື້ອກທີ່ມີສັກຍພາພໃນກາຣແກ້ໄຂປ່ຽນຫາຄວາມຍາກຈນສໍາຮັນ
ເກຍຕຣກຣກາຄຕະວັນອອກເຈີ່ງເໜື່ອຕອນລ່າງ
: ກຣນີສຶກຍາຈັງຫວັດຍໂສຫຣ

ທີ່ປົກກາໂຄງກາຣ

ຮ.ຄ. ດຣ. ພරັກ ທຸຕານຸວັດ	ມາວິທຍາລ້ຽອນລາວຈານ
ຮ.ຄ. ດຣ. ວິໄລພະນີ້ ສູງຍົກກັກ	ມາວິທຍາລ້ຽອນລາວຈານ
ພ.ຄ. ດຣ. ບຸລູຈິຕ ສູງຕາກິວັດນຸກລູ	ມາວິທຍາລ້ຽກເກຍຕຣາສຕ່ຽ

ຫ້ວໜ້າໂຄງກາຣຜູ້ວິຈ້ຍ

ຮ.ຄ. ດຣ. ນັນທີຢາ ທຸຕານຸວັດ	ມາວິທຍາລ້ຽອນລາວຈານ
----------------------------	--------------------

ຄະະຜູ້ວິຈ້ຍ	
ນາຍເຄລີຍວ ບຸລູມັນ	ມາວິທຍາລ້ຽອນລາວຈານ
ນາຍອຸທ້ຍ ອັນພິມພໍ	ມາວິທຍາລ້ຽອນລາວຈານ

ຜູ້ຂ່າວວິຈ້ຍ
ນາງສາວຫຼຸງພິຄ ລູກເກຍແກ້ວ

ສັນບສູນໂດຍສໍານັກງານກອງຖຸນສັນບສູນກາຣວິຈ້ຍ (ສກວ.)

คำนำ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยในโครงการวิจัยความเป็นไปได้ของผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบเกษตรอินทรีย์ ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ทีมวิจัยจังหวัดยโสธร ครรภ์ขอขอบคุณ รศ.ดร.นันทิยา และรศ.ดร.ณรงค์ หุตานุวัตร ที่ให้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการฯ ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยทางสังคม ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร และหัวหน้าหน่วยงานในจังหวัดที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ในการอนุเคราะห์ข้อมูลอ้างอิงด้านเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของโครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกรรมยโสธร และกลุ่มเกษตรกรในเครือข่ายทุกกลุ่ม ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเก็บข้อมูลภาคสนามตลอดระยะเวลา 6 เดือน สุดท้ายขอขอบคุณ ผู้มีส่วนร่วมทุกท่านที่ช่วยดำเนินการงานรายงานรายงานวิจัยฉบับนี้ เสร็จสมบูรณ์

ทีมวิจัยจังหวัดยโสธร

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาวิจัย ความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน สำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ที่ปราบภูในเอกสารฉบับนี้เป็นกรณีศึกษา ในพื้นที่จังหวัดยโสธร เพื่อศึกษาว่า การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์นั้นจะสามารถเป็นทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรได้หรือไม่ การศึกษาในครั้งนี้มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร เสื่อนไช ปัจจัย การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ปัญหาอุปสรรค และความสอดคล้องทั้งที่เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับความเหมาะสมทางสังคมวัฒนธรรม สภาพภัยภาพและชีวภาพ และสภาพทางเศรษฐกิจ รวมถึงความเหมาะสมที่จะสามารถขยายสู่เกษตรกรทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาเพื่อจะนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบ ในการพิจารณากำหนดนโยบายของภาครัฐ ในอันที่จะช่วยให้การแก้ปัญหาความยากจนมีประสิทธิภาพ มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรม สภาพทางกายภาพและชีวภาพต่อไป

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละ 20 ครัวเรือน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวทั่วไป กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวอินทรีย์ในระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ และกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ผสมผสาน (ยั่งยืน) กลุ่มตัวอย่างส่วนมากอยู่ในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ อำเภอคำเขื่อนแก้ว และอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ผลการศึกษาพอสรุปได้ดังนี้

กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบครบวงจร อันหมายถึง การเตรียมเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดิน การเพาะปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การจัดการผลผลิต และการจำหน่าย โดยวิธีการของการผลิตแล้วไม่มีความแตกต่างจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป ยกเว้นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีเสื่อนไชที่เป็นตัวจำกัดที่แตกต่างจากข้าวหอมมะลิทั่วไป ด้วยเสื่อนไชที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีสารเคมีสังเคราะห์ใดๆ ในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน ใช้พันธุ์ที่ปราศจากการจัดการที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีสังเคราะห์ และการป้องกันการปนเปื้อนสารเคมีสังเคราะห์จากแหล่งอื่นเข้ามาในแปลงนา การป้องกันการปนเปื้อนกับผลผลิตข้าวที่ไม่ใช่ข้าวอินทรีย์ รวมถึงภาชนะบรรจุผลผลิต โดยกระบวนการผลิตนี้จะต้องได้รับการตรวจสอบรับรองจากหน่วยงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ดังนั้น ผลผลิต หรือผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ จึงเป็นการรับรองกระบวนการผลิต ไม่ใช่การรับรองผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ ในการตรวจสอบรับรอง

มาตรฐานเกย์ตรอินทรียนนี้นับเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น สำหรับการตรวจสอบรับรองไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม

การเข้าสู่กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบอินทรี เป็นการรวมกันในลักษณะกลุ่ม เกย์ตรกร ซึ่งทำให้สะดวกต่อการควบคุมมาตรฐานการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานการรับรอง มาตรฐานเกย์ตรอินทรี มีกระบวนการปรับเปลี่ยนที่สำคัญ 2 ระยะ คือ 1) ระยะเริ่มต้นเข้าร่วม โครงการผลิตข้าวอินทรี หรือเรียกว่า ระยะปรับเปลี่ยน (1-3 ปี ขึ้นกับมาตรฐานการรับรอง) ผลผลิต ที่ได้ในระยะนี้ยังไม่สามารถรับรองว่าเป็นผลผลิตอินทรี ผลผลิตที่ได้ยังไม่สามารถจำหน่ายในราค ประกันหรือจำหน่ายเป็นผลผลิตอินทรีได้ หากเกย์ตรกรจำหน่ายให้กับโรงสีของกลุ่มอาจได้รับ ราคาเพิ่มขึ้นจากราคาทั่วไปเพียงเล็กน้อย ในระยะเริ่มต้นเข้าสู่กระบวนการผลิตแบบอินทรีในระยะ ปรับเปลี่ยนนี้ พบว่า เกย์ตรกรส่วนมากได้ผลผลิตข้าวลดลง คิดเป็นร้อยละ 18.16 เมื่อเทียบกับกลุ่ม ผลิตข้าวทั่วไป เนื่องจากสาเหตุหลักในด้านปัจจัยการผลิต (ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก) ไม่เพียงพอ แต่ถ้า เกย์ตรกรมีการเตรียมการที่ดี เตรียมปุ๋ยให้เพียงพอจะสามารถป้องกันปัญหาผลผลิตลดลงในระยะ ปรับเปลี่ยนได้ 2) ระยะที่ผ่านการรับรองเกย์ตรอินทรี ผลผลิตที่ได้จำหน่ายให้กับโรงสีข้าวนาครอ (โรงสีกลุ่ม) ในราคประกัน ตันละ 10,000 บาท เกย์ตรกรอาจขายได้มากกว่าหรือน้อยกว่าราค ประกัน ได้ขึ้นกับคุณภาพของผลผลิตตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ในระยะเกย์ตรอินทรีนี้ผลผลิตที่ได้ มีแนวโน้มสูงกว่าการผลิตข้าวทั่วไปเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 4.74 ทั้งนี้ขึ้นกับระดับความเข้มข้นใน การบริหารจัดการ และการคุ้มครอง เนื่องจาก รวมถึงภาวะปัจจัยทางธรรมชาติ

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวทั่วไปเป็นข้าวหอมมะลิอินทรี พบว่า ราคากลางของผลผลิตที่จำหน่ายได้สูงกว่าข้าวทั่วไป ความต้องการที่จะลดต้นทุนการผลิตที่เป็นเงิน สค และคำนึงถึงรายได้รวมจากการจำหน่ายผลผลิต โดยมีปัจจัยสนับสนุนการตัดสินใจจากการ ตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน การได้มีโอกาสในการเรียนรู้ อบรม ศึกษาดูงานและ ทดลองทำด้วยตนเอง รวมถึงลักษณะอุปนิสัยที่ไม่มีความฟุ่มเฟือย มีความขยันและตั้งใจจริงที่จะ เปลี่ยนแนวคิดในวิถีที่นิยมทางเลือกที่สะดวก และง่ายในการพึ่งพาแหล่งอื่นมากกว่าการปฏิบัติด้วย ตนเอง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยต้านในด้านการตัดใจปรับเปลี่ยนพบว่า เกย์ตรกรมีความกังวลในด้าน การลดลงของผลผลิตในปีแรก ขนาดพื้นที่แปลงนาเกย์ตรกรที่มีไม่น่า สภาพพื้นที่และดินที่ไม่ มั่นใจในความอุดมสมบูรณ์ และภาระความรับผิดชอบทางการเงินปัจจุบันที่เกย์ตรกรประสบอยู่

การจำหน่ายผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรี พบว่า ราคากลางของผลผลิตข้าวหอมมะลิจำหน่ายในราค ประกันที่สูงกว่าราคากลางทั่วไปเล็กน้อย และเป็นการจำหน่ายในตลาดเฉพาะ ที่เกิดจากการรวมกลุ่มกัน ของผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรี มีระบบที่สามารถตรวจสอบกระบวนการผลิตตามมาตรฐาน

เกษตรอินทรีย์ได้ทุกขั้นตอน เป็นกลุ่มที่มีโรงสีในการแปรรูปเป็นข้าวสารของตนเอง เพื่อส่งขาย ให้กับองค์กรผู้รับซื้อที่ทำความตกลงทางการค้าผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในประเทศ เพื่อรวบรวมส่งขายในตลาดต่างประเทศต่อไป

รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรโดยทั่วไป แบ่งตามแหล่งรายได้จากภาคการเกษตรและรายได้นอกภาคเกษตร พนว่า รายได้จากการเกษตร กิตเป็น ร้อยละ 68.57, 57.83, 73.63 และ 82.80 ของเกษตรกรกลุ่มผู้ผลิตข้าวทั่วไป กลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์จะปรับเปลี่ยน กลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์ และกลุ่มอินทรีย์ผสมพืช ตามลำดับ โดยรายได้จากการเกษตรมาจากการขาย 2 แหล่ง ได้แก่ รายได้จากการขาย ข้าวหอมมะลิ กิตเป็น ร้อยละ 60.82, 43.14, 55.23 และ 52.22 และมาจากการเกษตรอื่น กิตเป็น ร้อยละ 7.75, 14.69, 18.40 และ 30.58 ตามลำดับ ซึ่งรายได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ครัวเรือนทั้งหมดมาจาก การจำหน่ายข้าวหอมมะลิ (ยกเว้นกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จะปรับเปลี่ยน ที่มีรายได้น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง ของรายได้ทั้งหมด เนื่องจากผลผลิตข้าวลดลง) เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนมาทำการผลิตข้าวอินทรีย์มีสัดส่วนของรายได้ที่มาจากการเกษตรอื่นเพิ่มขึ้น โดยในกลุ่มอินทรีย์ ผสมพืช มีสัดส่วนของรายได้สูงถึงร้อยละ 30.58 ขณะที่รายได้จากการขายข้าวหอมมะลิมีแนวโน้มลดลง

ผลผลิตข้าวหอมมะลิแต่ละกลุ่มเฉลี่ยเท่ากับ 383.64, 313.98, 402.31 และ 402.33 กิโลกรัม ต่อไร่ และจำนวนรายผลผลิตในราคากลุ่ม 9.50, 9.75, 10 และ 10 บาทต่อ กิโลกรัม ทำให้เกษตรกรมีรายได้เฉลี่ย 3,644.58 3,061.31, 4,023.10 และ 4,013.30 บาทต่อไร่ ตามลำดับ เกษตรกรแต่ละกลุ่มมีอัตราการใช้พื้นที่สำหรับการปลูกข้าวหอมมะลิเฉลี่ย 3.46, 4.31, 4.30 และ 3.36 ไร่ต่อคน เมื่อคิดรายได้เฉลี่ย (ไม่หักต้นทุน) จากข้าวหอมมะลิตามราคาของแต่ละประเภทของผลผลิต จะได้เท่ากับ 12,610.25, 13,194.22, 17,299.33 และ 13,484.69 บาทต่อคนต่อปี หรือคิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือน เท่ากับ 1,050.85, 1,099.52, 1,441.61 และ 1,123.72 บาท ตามลำดับ

ต้นทุนในการผลิตที่เป็นต้นทุนรวม เท่ากับ 2,824.62, 2,643.11, 2,880.08 และ 2,733.15 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ประกอบด้วย ส่วนของต้นทุนที่เป็นเงินสด เท่ากับ 1,164.21, 1,065.16, 1,325.93 และ 1,306.21 บาทต่อไร่ และส่วนที่เป็นต้นทุนที่ไม่ใช้เงินสด เท่ากับ 1,660.41, 1,577.94, 1,554.16 และ 1,426.94 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ซึ่งคิดเป็นรายได้หนึ่งต้นทุนรวม เท่ากับ 819.95, 422.16, 1,143.05 และ 1,280.14 บาท/ไร่

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรายได้เฉลี่ยจากการขายข้าวหอมมะลิของเกษตรกร เมื่อคิดเป็นรายครัวเรือนเปรียบเทียบกับเส้นความยากจน จะเห็นว่าจำนวนครัวเรือนที่มีรายได้ (หักต้นทุนที่เป็นเงินสด) จากการขายข้าวหอมมะลิของกลุ่มทำเกษตรทั่วไป กลุ่มเกษตรอินทรีย์จะปรับเปลี่ยน กลุ่ม

เกย์ตรอินทรี และกลุ่มเกย์ตรอินทรีผสมผสาน ที่ผ่านเกณฑ์สัมภาษณ์จากน คิดเป็น ร้อยละ 15, 15, 35, และ 25 ตามลำดับ โดยปัจจัยที่มีผลทำให้เกย์ตระกรผู้ป่วยข้าวหอมมะลิ มีรายได้ต่อคนต่อเดือนอยู่ในเกณฑ์ที่ผ่านหรือไม่ผ่านสัมภาษณ์จากน เกี่ยวข้องกันหลายปัจจัย ได้แก่ ปริมาณผลผลิตต่อไร่ อัตราการใช้พื้นที่ต่อคนสำหรับการผลิตข้าวหอมมะลิ ราคาข้าวหอมมะลิที่ขาย ได้ตามประเภทผลผลิต และคุณภาพของข้าวหอมมะลิ เช่น ความชื้น เบอร์เร็นต์ข้าวตัน เป็นต้น

การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรี แม้ว่าจะเป็นทางเลือกที่มีความเป็นไปได้ทางด้านสังคม วัฒนธรรมของเกย์ตระกร เนื่องจากเกย์ตระกรไม่ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวิธีปฏิบัติมากนัก และสภาพของพื้นที่ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ ไม่เป็นอุปสรรคในด้านการผลิต แต่การผลิตข้าวหอมมะลิ อินทรีเพียงอย่างเดียว ในแง่ของการเป็นทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาความยากจนตาม เกณฑ์รายได้ระดับไม่น้อยกว่า 1,040 บาทต่อเดือนต่อคนนั้น จากการศึกษาเห็นว่า ยังไม่สามารถเป็น ทางแก้ปัญหาความยากจนได้เท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดปริมาณผลผลิตต่อไร่ที่ยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (แม้ว่าแนวโน้มผลผลิตในระบบการผลิตแบบอินทรีจะเพิ่มขึ้น) อัตราการใช้พื้นที่ต่อคนสำหรับการ ผลิตข้าวหอมมะลิไม่น่าพอใจและไม่สามารถขยายพื้นที่ผลิตเพิ่มได้อีกเนื่องจากลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมของเกย์ตระกรในจังหวัดยะลา เกย์ตระกรแบ่งพื้นที่ผลิตข้าวหอมมะลิ สำหรับใช้เป็นแหล่งรายได้ และแบ่งพื้นที่ผลิตข้าวเหนียวสำหรับการบริโภคในครัวเรือน

อย่างไรก็ตามที่มีวิจัย ครรช.เสนอแนะข้อคิดเห็นที่จะเป็นประโยชน์และเป็นทางออกที่ น่าจะมีศักยภาพในการแก้ปัญหาความยากจน อันเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่ ดังนี้

1. การผลิตในระบบเกย์ตระกร อินทรี เป็นกลุ่มที่อย่างหนึ่งที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์ของเกย์ตระกร เกย์ตระกรมีความตื่นตัวในด้านการศึกษา และเปลี่ยนเรียนรู้ ดูงานในหมู่เกย์ตระกร ด้วยกัน มีกำลังใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตที่เน้นการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาเป็นการ พึ่งพาและใช้ปัจจัยการผลิตในครัวเรือนและชุมชน เกย์ตระกรให้ความสนใจที่จะผลิตปุ๋ยใช้เองมาก ขึ้นด้วยการหันมาเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น ลดการเผาฟางและไถกลบตอซัง ปลูกถั่วพร้าหังถั่วถุงเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ในแปลงนา ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ใด ๆ ในการผลิต เป็นการ รักษาสภาพแวดล้อมที่ดี ปัจจัยด้านราคาผลผลิตเกย์ตระกรอินทรีที่สูงกว่าผลผลิตทั่วไปไม่ใช่ทางเลือก ที่มีศักยภาพและยังยืนของผลผลิตทางการเกษตร เนื่องจากปัจจัยด้านราคาเป็นปัจจัยที่สำคัญของอุป สงค์ อุปทานตามหลักการปกติทางด้านเศรษฐศาสตร์

2. การผลิตในระบบเกย์ตระกร อินทรี ในแง่ของการส่งเสริมหรือขยายสู่เกย์ตระกรรายอื่น ควร เป็นการส่งเสริมให้เกย์ตระกรเข้าสู่รูปแบบการผลิตเกย์ตระกรอินทรีตามแนวทางรัฐบาลการเกษตรแบบ

พอย่างที่มุ่งเน้นให้เกณฑ์กรใช้ประโยชน์จากที่ดินให้คุ้มค่า ตระหนักในความปลอดภัยในการบริโภคเพื่อสุขภาพ ทำการผลิตด้วยการพึ่งพาตนเอง ในลักษณะที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิตภายในครัวเรือน ชุมชน หรือภายในประเทศ ฝึกให้เป็นคนที่รู้จักการบันทึกรายรับ รายจ่าย ในแต่ละกิจกรรมของครัวเรือน เพื่อให้สามารถรู้สถานะของตนเองและนำข้อมูลไปใช้สำหรับการปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้จ่ายในครัวเรือน ลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก รณรงค์ ส่งเสริมให้รู้จักการเก็บออม ทั้งที่เป็นเงินสด และ/หรือทรัพย์สินอื่น เพื่อเป็นทุนของครอบครัว ดำรงชีวิตอย่างประหยัด ให้ความสำคัญในการเพาะปลูกพืช ผักที่ใช้เป็นอาหารในชีวิตประจำวัน เลี้ยงสัตว์ที่เป็นอาหารในครัวเรือน และ/หรือสามารถใช้ประโยชน์จากของเหลือใช้ในเปลงนา เป็นแหล่งเก็บออมอีกทางหนึ่ง รวมถึงเป็นแหล่งผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่สำคัญของครัวเรือน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความรู้ความเข้าใจ หลักการแบ่งปันในระบบการตลาดแบบสร้างสรรค์

3. รัฐบาลควรเร่งรัดดำเนินการจัดทำแหล่งน้ำ ระบบส่งน้ำ สำหรับภาคการเกษตรอย่างทั่วถึง และสามารถสนับสนุนทรัพยากรน้ำแก่เกษตรกรให้เพียงพอ กับความต้องการ ลดค่าล้างตามฤดูกาลผลิต เพื่อให้เกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าวได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ ลดความเสียหาย ให้กับผลผลิตพืชหลักของเกษตรกรอันเนื่องมาจากการภาวะความไม่แน่นอนทางธรรมชาติ การสนับสนุนระบบแหล่งน้ำที่มีประสิทธิภาพและเพียงพอต่อการผลิตทางการเกษตรทั้งในฤดูกาลและนอกฤดูกาลจะช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถเลือกผลิตสินค้าทางการเกษตร ได้ตลอดปี

4. รัฐบาลควรจัดระบบเบี่ยงกัน การตรวจสอบ รับรองมาตรฐาน การผลิตเกษตรอินทรีย์ ให้เป็นมาตรฐานเดียว กัน หรือเป็นมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับของประเทศไทยซึ่งสินค้าที่เป็นสากล เพื่อป้องกันปัญหา ความยุ่งยาก ในการตรวจสอบ รับรอง ที่มีหลากหลายมาตรฐาน เพื่อให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์สามารถทำการค้าขายกันได้อย่างกว้างขวางทั่วโลก และไม่เป็นภาระค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบรับรอง (Recertified)

5. รัฐบาลควรมีมาตรการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐ ในด้านการผลิตข้าวหรือพืชอื่น ๆ ในระบบเกษตรอินทรีย์ อย่างถูกต้องและทั่วถึง มีมาตรการส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรในระดับพื้นที่เข้าถึงเกษตรกรให้มากขึ้น รวมถึงเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ เพื่อจัดให้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ ร่วมกันศึกษาเรียนรู้ถึงวิัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางเทคโนโลยีการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ หรือพืชอื่น รวมถึงร่วมกันหารแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในขบวนการผลิตระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ เกษตรกร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเวลาพร้อม ๆ กัน

6. รัฐบาลควรมีมาตรการส่งเสริม สนับสนุน ทางด้านการตลาดข้าวอินทรีย์ที่ชัดเจนทั้งภายในและต่างประเทศ จัดทำแผนกลยุทธ์ทางด้านการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านการตรวจสอบรับรองมาตรฐาน หาตลาดรองรับให้เพียงพอ กับปริมาณผลผลิต มีระบบการตลาดนำการผลิต กำหนดเขตพื้นที่ที่มีศักยภาพในการผลิตทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ รวมถึงองค์กรที่มีศักยภาพ และความพร้อมร่วมกันให้การสนับสนุนที่ชัดเจน ภายใต้กรอบที่เป็นไปได้ทางด้านสังคม วัฒนธรรมของเกษตรกร

7. รัฐบาลควรสนับสนุนกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวเนื่องกับการผลิตข้าวอินทรีย์ เช่น กลุ่มโรงสี เกษตรกร ใหม่ความเข้มแข็ง ในด้านเงินทุน ดำเนินการ โดยสนับสนุนเงินทุน คุ้มค่ากับเบี้ยต้น และ/ หรือป้องดดออกเบี้ย สำหรับกลุ่มโรงสีในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์โดยตรง เพื่อช่วยลดภาระเงินทุนในการดำเนินการ สนับสนุน ส่งเสริมความรู้ความสามารถในด้านการบริหารจัดการองค์กรแก่เจ้าหน้าที่ ของโรงสีให้มีความรู้เท่าทัน กับสถานการณ์ปัจจุบัน

8. รัฐบาลควรกำหนดมาตรการสนับสนุน ให้ความช่วยเหลือเกษตรกรที่เริ่มเข้าสู่ กระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว ผลผลิตของเกษตรกรลดลงกว่าปกติ ทำให้กระทบต่อรายได้ของครัวเรือน

9. รัฐบาลควรเร่งส่งเสริม สนับสนุนทุนสำหรับการศึกษา วิจัย และพัฒนาความรู้ เทคโนโลยี ที่มีศักยภาพในการเพิ่มผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ต่อไปให้สูงขึ้น ในระดับที่เหมาะสม และไม่ทำให้สูญเสียคุณลักษณะที่ดีของข้าวหอมมะลิ เพื่อให้มีรายได้ต่อไร่เพิ่มขึ้น และสามารถ แข่งขันกับตลาดต่างประเทศได้ โดยจัดกระบวนการวิจัยที่ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว

10. องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน และรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง ควรมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ที่แท้จริงทางด้านการผลิต มาตรฐานการตรวจสอบ ระบบการตลาด และการค้าทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ และระบบเงินทุนร่วมกันอย่างเป็นธรรม โดยมีเกษตรกร ผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ หรือผลิตสินค้าอินทรีย์อื่นเป็นศูนย์กลาง และช่วยกันทำให้เกษตรรสามารถยืน อยู่ได้ในระบบอย่างยั่งยืน ภายใต้การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและมีความเอื้ออาทรต่อ เกษตรกร ร่วมกันผลักดันกลไก รูปแบบของเกษตรอินทรีย์ให้สามารถขยายสู่เกษตรกรส่วนใหญ่ ของประเทศไทย เป็นการช่วยพื้นฟู ระบบ nielsen สภาพแวดล้อม และนำไปสู่การผลิตอาหารที่ ปลอดภัย เพียงพอเพื่อชาวไทย และชาวโลกต่อไป

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย ความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน สำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ที่ปราบภูในเอกสารฉบับนี้เป็นกรณีศึกษา ในพื้นที่จังหวัดยโสธร การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละ 20 ครัวเรือน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวทั่วไป กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวอินทรีย์ในระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ และกลุ่มเกษตรปลูกข้าวอินทรีย์ผสมผสาน (ยั่งยืน) กลุ่มตัวอย่างส่วนมากอยู่ในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ อำเภอคำเขื่อนแก้ว และอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ผลการศึกษาพบว่า

กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบครบวงจร โดยวิธีการการผลิตแล้วไม่มีความแตกต่างจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป ตั้งแต่การเตรียมเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดิน การเพาะปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การจัดการผลผลิต แต่การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีเงื่อนไขที่แตกต่างจากการต่างจากข้าวหอมมะลิทั่วไป ด้วยเงื่อนไขใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้จากการผลิตที่ปราศจากสารเคมี สังเคราะห์ ในขั้นตอนการผลิตทุกขั้นตอน ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีสังเคราะห์ใดๆ และในแปลงนา มีระบบการป้องกันการปests สารเคมีสังเคราะห์จากแหล่งอื่นเข้ามาในแปลงนา การป้องกันการปests เป็นกับผลผลิตข้าวที่ไม่ใช่ข้าวอินทรีย์ รวมถึงภาชนะบรรจุผลผลิต โดยกระบวนการผลิตทั้งหมดจะต้องได้รับการตรวจสอบรองจากหน่วยงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้นผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ จึงเป็นการรับรองกระบวนการผลิตไม่ใช่การรับรองผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ ในการตรวจสอบรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นั้นเกษตรกรจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น สำหรับการตรวจสอบรองอาจจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม

การเข้าสู่กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบอินทรีย์ เป็นไปในลักษณะของการรวมกันของเกษตรกร ซึ่งทำให้สังคมต่อการควบคุมมาตรฐานการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานการรับรอง มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ได้แก่ ราคาของผลผลิตที่จำหน่ายได้สูงกว่าข้าวทั่วไป ความต้องการที่จะลดต้นทุนการผลิตที่เป็นเงินสด และคำนึงถึงรายได้รวมจากการจำหน่ายผลผลิต โดยมีปัจจัยสนับสนุนการตัดสินใจจากการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน การได้มีโอกาสในการเรียนรู้ อบรม ศึกษาดูงานและทดลองทำด้วยตนเอง รวมถึงลักษณะอุปนิสัยที่ไม่มีความฟุ้งเฟ้อ มีความขยันและตั้งใจจริงที่จะเปลี่ยนแนวคิดในวิถีที่นิยมทางเลือกที่สังคม กระบวนการปรับเปลี่ยนที่สำคัญ 2 ระยะ คือ 1) ระยะเริ่มต้นเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ หรือเริ่ยกว่า ระยะปรับเปลี่ยน (1-3 ปี ขึ้นกับมาตรฐานการ

รับรอง) ผลผลิตที่ได้ในระยะนี้ยังไม่สามารถรับรองว่าเป็นผลผลิตข้าวอินทรีย์ ในระยะเริ่มต้นเข้าสู่ ขบวนการผลิตแบบอินทรีย์ในระยะปรับเปลี่ยนนี้ พนว่า เกษตรกรส่วนมากได้ผลผลิตข้าวลดลง คิด เป็นร้อยละ 18.16 เมื่อเทียบกับกลุ่มผลิตข้าวทั่วไป เนื่องจากสาเหตุหลักในด้านปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย โคก ปุ๋ยหมัก) ไม่เพียงพอ แต่ถ้าเกษตรกรมีการเตรียมการที่ดี เตรียมปุ๋ยให้เพียงพอจะสามารถ ป้องกันปัญหาผลผลิตลดลงในระยะปรับเปลี่ยน ได้ 2) ระยะที่ผ่านการรับรองเกษตรอินทรีย์ ผลผลิต ที่ได้จำหน่ายเป็นผลผลิตอินทรีย์ที่มีมาตรฐานรับรองในราคากลาง ซึ่งมักจะสูงกว่าราคاخ้าวทั่วไป เกษตรกรอาจขายได้มากกว่าหรือน้อยกว่าราคากลาง ได้ขึ้นกับคุณภาพของผลผลิตตามหลักเกณฑ์ ที่กำหนด ในระยะเกษตรอินทรีย์นี้ ผลผลิตที่ได้มีแนวโน้มสูงกว่าการผลิตข้าวทั่วไปเล็กน้อย คิดเป็น ร้อยละ 4.74 ทั้งนี้ขึ้นกับระดับความเข้มข้นในการบริหารจัดการ และการคุ้มครองทางด้าน เกษตรกรรม รวมถึงภาวะปัจจัยทางธรรมชาติ

ผลผลิตข้าวหอมมะลิที่ได้จากการศึกษา พนว่าแต่ละกลุ่มมีผลผลิตเฉลี่ย 383.64, 313.98, 402.31 และ 402.33 กิโลกรัมต่อไร่ และจำหน่ายผลผลิตในราคากลาง 9.50, 9.75, 10 และ 10 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ เกษตรกรแต่ละกลุ่มมีอัตราการใช้พื้นที่สำหรับการปลูกข้าวหอมมะลิเฉลี่ย 3.46, 4.31, 4.30 และ 3.36 ไร่ต่อกอน เมื่อคิดเป็นรายได้เฉลี่ย (ไม่หักค่าต้นทุน) จากข้าวหอมมะลิตามราคากลาง แต่ละประเภทของผลผลิต จะได้เท่ากับ 12,610.25, 13,194.22, 17,299.33 และ 13,484.69 บาทต่อกอน ต่อปี หรือคิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อกอนต่อเดือน เท่ากับ 1,050.85, 1,099.52, 1,441.61 และ 1,123.72 บาท ตามลำดับ

ต้นทุนในการผลิตที่เป็นต้นทุนรวม เท่ากับ 2,824.62, 2,643.11, 2,880.08 และ 2,733.15 บาทต่อริ่ว ตามลำดับ ประกอบด้วย ส่วนของต้นทุนที่เป็นเงินสด เท่ากับ 1,164.21, 1,065.16, 1,325.93 และ 1,306.21 บาทต่อริ่ว และส่วนที่เป็นต้นทุนที่ไม่ใช้เงินสด เท่ากับ 1,660.41, 1,577.94, 1,554.16 และ 1,426.94 บาทต่อริ่ว ตามลำดับ ซึ่งคิดเป็นรายได้หนึ่งตันทุนรวม เท่ากับ 819.95, 422.16, 1,143.05 และ 1,280.14 บาท/ริ่ว

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรายได้เฉลี่ยจากการขายข้าวหอมมะลิของเกษตรกร เมื่อคิดเป็นราย ครัวเรือนเปรียบเทียบกับเส้นความยากจน จะเห็นว่าจำนวนครัวเรือนที่มีรายได้ (หักต้นทุนที่เป็นเงิน สด) จากการขายข้าวหอมมะลิของกลุ่มทำเกษตรทั่วไป กลุ่มเกษตรอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน กลุ่ม เกษตรอินทรีย์ และกลุ่มเกษตรอินทรีย์สมพานิช ที่ผ่านเกณฑ์เส้นความยากจน คิดเป็น ร้อยละ 15, 15, 35, และ 25 ตามลำดับ โดยปัจจัยที่มีผลทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิ มีรายได้ต่อกอนต่อเดือนอยู่ในเกณฑ์ที่ผ่านหรือไม่ผ่านเส้นความยากจน เกี่ยวข้องกับหลายปัจจัย ได้แก่ ปริมาณผลผลิต

ต่อไป อัตราการใช้พื้นที่ต่อคนสำหรับการผลิตข้าวหอมมะลิ ราคาข้าวหอมมะลิที่ขายได้ตามประเทศ
ผลผลิต และคุณภาพของข้าวหอมมะลิ

การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ แม้ว่าจะเป็นทางเลือกที่มีความเป็นไปได้ทางด้านสังคม
วัฒนธรรมของเกษตรกร เนื่องจากเกณฑ์ต่างๆ ไม่ต้องปรับเปลี่ยนเพื่อติดต่อกัน และ
สภาพของพื้นที่ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ ไม่เป็นอุปสรรคในด้านการผลิต แต่การผลิตข้าวหอมมะลิ
อินทรีย์เพียงอย่างเดียว ในแห่งของการเป็นทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาความยากจนตาม
เกณฑ์รายได้ระดับไม่น้อยกว่า 1,040 บาทต่อเดือนต่อคนนั้น จากการศึกษาเห็นว่า ยังไม่สามารถเป็น
ทางแก้ปัญหาความยากจน ได้ดีเท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดปริมาณผลผลิตต่อไร่ที่ยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ
(แม้ว่าแนวโน้มผลผลิตในระบบการผลิตแบบอินทรีย์จะเพิ่มขึ้น) อัตราการใช้พื้นที่ต่อคนสำหรับการ
ผลิตข้าวหอมมะลิไม่น่าพอใจและไม่สามารถขยายพื้นที่ผลิตเพิ่มได้อีกเนื่องจากข้อจำกัดในการถือ
ครองพื้นที่รวมถึงลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมของเกษตรกรในจังหวัดยโสธร เกษตรกรแบ่งพื้นที่
ผลิตข้าวหอมมะลิ สำหรับใช้เป็นแหล่งรายได้ และแบ่งพื้นที่ผลิตข้าวเหนียวสำหรับการบริโภคใน
ครัวเรือน

Abstract

This research was performed to investigate the possibility of organic Hom Mali rice production as an alternative career to alleviate poverty in Yasothon, a province in North East Thailand. The method used was the interview of 80 farmers using a standardized questionnaire. The farmers were divided into four groups of twenty, ie., 1) farmers who grow rice conventionally 2) farmers who recently changed into organic system (less than three years) 3) farmers who established the complete organic system (more than three years) and 4) farmers who were in the integrated farming system including organic Hom Mali rice production. The sample population was mostly in Mahachanachai district, Kum Kuen Kaew district, and Muang district, Yasothon province.

It was found that, in general, the production process of organic Hom Mali rice was not different from conventional rice production. The seed and soil preparation, planting, harvesting and post harvest management were similar. However, several conditions were applied for organic rice production, ie., seeds must be from organic source, no chemical fertilizer and other synthetic products was used, applied the system to prevent contamination from adjacent properties, and packaging. The products were certified by approved organization, both within the country and from abroad. Farmers bared the cost of certification.

The farmers in organic rice system were in the form of several groups. This provided the control of quality of the products and reduced individual working load in the production process. The factors influencing decision to produce organically were: selling price, reduction of cash investment cost, and increased total income. Another factors encouraging the change to organic were: support from family member, training about techniques and benefit of the system, and personal characteristic. The major switching process were: 1) Initial or transition period (1-3 years, depends on certified organizations). The products at this stage could not be claimed “organic” and 2) certified organic. The products could be claimed “organic” and with the premium price. The farmers at the transitional period usually faced approximately 18% reduction of rice yield when compared to conventional production. This was mainly due to insufficient organic fertilizer applied. It was found that, when reached fully organic stage, the yield is slightly (4.7%) higher than conventional one. This depends on intensity of management.

The yield was 383.64, 313.98, 402.31 and 402.33 kg./rai and the products were sold 9.50, 9.75, 10 and 10 THB/kg., respectively. The area used for production was 3.46, 4.31, 4.30 and 3.36 rai/farmer. Average total income was 12,610.25, 13,194.22, 17,299.33 and 13,484.69 THB/farmer/year or 1,050.85, 1,099.52, 1,441.61 and 1,123.72 THB /farmer/month, respectively.

Total investment cost was 2,824.62, 2,643.11, 2,880.08 and 2,733.15 THB /rai which was 1,164.21, 1,065.16, 1,325.93 and 1,306.21 THB/rai cash cost and 1,660.41, 1,577.94, 1,554.16 and 1,426.94 THB/rai non-cash cost. Net income was 819.95, 422.16, 1,143.05 and 1,280.14 THB/rai respectively.

It was found that only 15, 15, 35, and 25 percent of household, respectively, wad income at the higher level than poverty line (1,040 THB/month/person as recommended by the Thai government). Factors affecting the calculation were: yield per rai, ratio of area used per person, selling price and quality of the products.

Therefore, organic rice production, although be a good choice when look at the tradition and social sides, was not a good solution to solve poverty. Many limitation as quoted were the major obstacles. It is recommended that the production should only be for family consumption and additional income.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ช
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ภ
สารบัญ	ธ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ด
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 คำถามการวิจัย	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
1.4 ครอบความคิด	8
1.5 กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา	17
1.6 ขั้นตอนการดำเนินงานและวิธีการศึกษา	18
บทที่ 2 สภาพทั่วไปของพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย	20
2.1 สภาพดิน	21
2.2 สภาพภูมิอากาศ	22
2.3 แหล่งน้ำ/ ^{น้ำ} แม่น้ำ ^{น้ำ}	22
2.4 ทรัพยากรป่าไม้	22
2.5 การคมนาคม	22
2.6 ประชากร	23
2.7 การเกษตรและผลิต	23
2.8 พื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย	26
บทที่ 3 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	28
3.1 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบครบวงจร	28
3.2 กระบวนการปรับเปลี่ยนจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์ธรรมชาติ เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์	37

สารบัญ(ต่อ)	หน้า
3.3 เงื่อนไขปัจจัยและปัญหาอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนจากการผลิต ข้าวหอมมะลิธรรมดำเนินข้าวหอมมะลิอินทรีย์	42
บทที่ 4 เส้นทางการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์	45
4.1 ลักษณะการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์	45
4.2 ศักยภาพด้านการตลาดของข้าวหอมมะลิอินทรีย์	48
4.3 โรงสีรับซื้อราคาวรีเมียม	48
4.4 ระบบการควบคุมคุณภาพและบรรจุภัณฑ์	49
4.5 ผู้จัดจำหน่ายและส่งออก	50
4.6 ข้อมูลผู้นำริโภค	51
บทที่ 5 นโยบายและการส่งเสริมของรัฐ	52
5.1 นโยบายและเจตนาرمณ์ของรัฐ	52
5.2 การส่งเสริมของจังหวัดและอำเภอ	55
5.3 การส่งเสริมขององค์กรบริหารส่วนตำบล	58
บทที่ 6 ความเป็นไปได้ในการเป็นอาชีพทางเลือกของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	59
6.1 สภาพสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	60
6.2 วิเคราะห์สภาพสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	62
6.3 สภาพทางสังคม	70
6.4 สภาพทางกายภาพ ชีวภาพในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกร ผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	72
6.5 สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	81
6.6 สังเคราะห์ความเป็นไปได้ในการเป็นอาชีพทางเลือกของการผลิต ข้าวหอมมะลิอินทรีย์	93
บทที่ 7 ระบบเกษตรอินทรีย์ในการเป็นอาชีพทางเลือกในการแก้ไข ปัญหาความยากจน	95
7.1 การขยายการผลิตจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์สู่ระบบเกษตรอินทรีย์	95
7.2 ศักยภาพการผลิตอินทรีย์ที่มีอยู่ในฟาร์ม นอกจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์	97
7.3 ศักยภาพการเพิ่มการผลิตที่ยังไม่มีในฟาร์ม นอกจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์	99
7.4 ศักยภาพการแปรรูปผลผลิตข้าวหอมอินทรีย์หรือผลผลิตอินทรีย์อื่นๆ เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่	99

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 8 การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบ เกษตรอินทรีย์ต่อการเป็นอาชีพทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความยากจน	101
8.1 การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังทางจิตใจในการทำเกษตรอินทรีย์	101
8.2 การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังด้านการควบคุมการผลิตในการ ทำเกษตรอินทรีย์	102
8.3 การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังการเรียนรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์	102
8.4 การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังทางด้านความมั่นคงทางอาหาร	103
8.5 การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังด้านการต่อรองทางเศรษฐกิจในการ ทำเกษตรอินทรีย์	103
บทที่ 9 การขยายการผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นอาชีพ ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความยากจน	105
9.1 กลยุทธ์และวิธีการขยายการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบ เกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกรทั่วไป	105
9.2 ข้อเสนอและเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการขยายสู่เกษตรกรทั่วไป	106
บทที่ 10 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	109
10.1 สรุปผลการศึกษา	109
10.2 ข้อเสนอระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ	112
10.3 ข้อเสนอสำหรับหน่วยงานภาครัฐ	112
10.4 ข้อเสนอสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจ	114
เอกสารอ้างอิง	115

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 แสดงพื้นที่ดินชุดต่างๆ ของจังหวัดยโสธร	21
ตารางที่ 2.2 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยง	25
ตารางที่ 6.1 ข้อมูลทั่วไปและสภาพครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์	61
ตารางที่ 6.2 แสดงข้อมูลการถือครองพื้นที่เฉลี่ย พื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิเฉลี่ยต่อครัวเรือน พื้นที่ปลูกข้าว หอมมะลิเฉลี่ยต่อคน และจำนวนสมาชิกเฉลี่ยรายครัวเรือน	72
ตารางที่ 6.3 แสดงลักษณะการถือครองที่ดิน ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างเป็นร้อยละ	73
ตารางที่ 6.4 คุณสมบัติบางประการของดินที่เก็บจากแปลงนาของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	74
ตารางที่ 6.5 แสดงผลผลิต รายได้ ต้นทุนในการผลิตข้าวหอมมะลิต่อไร่	82
ตารางที่ 6.6 แสดงภาวะหนี้สินของเกษตรกรรายครัวเรือนแต่ละกลุ่ม	84
ตารางที่ 6.7 รายได้ ต้นทุนในการผลิตข้าวหอมมะลิต่อไร่	86
ตารางที่ 6.8 รายได้ ต้นทุนในการผลิตข้าวหอมมะลิต่อ กิโลกรัม	88
ตารางที่ 6.9 แสดงแหล่งที่มาของรายได้ที่ประเมินเป็นตัวเงินในแต่ละกลุ่ม	92

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 การปรับเปลี่ยนและเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ ตามมาตรฐาน ตรวจสอบรับรองของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) กรณี กลุ่มเกษตรกร โรงสีนากรรือ	38
ภาพที่ 2 ศักยภาพทางการตลาดของข้าวหอมมะลิอินทรีย์และข้าวหอมมะลิทั่วไป	48
ภาพที่ 3 สภาพแเปล่งนา คันนาหลังการเก็บเกี่ยวของเกษตรกร เกษตรอินทรีย์ยังยืน	75
ภาพที่ 4 สภาพการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ในแปลงเกษตรอินทรีย์	75
ภาพที่ 5 การปลูกถั่วพรางหลังการเก็บเกี่ยวข้าว และปุ๋ยหมักชีวภาพที่เกษตรกรทำเอง	76
ภาพที่ 6 แสดงสัดส่วนของต้นทุนรวมของการผลิตข้าวหอมมะลิเฉลี่ยต่อไร่ ตามลักษณะของต้นทุน	87
ภาพที่ 7 แสดงสัดส่วนต้นทุนรวมของค่าแรงงานตามลักษณะของกิจกรรม	87
ภาพที่ 8 แสดงสัดส่วนของรายได้ของครัวเรือนจากแหล่งต่างๆ ของกลุ่มตัวอย่าง	89
ภาพที่ 9 แสดงร้อยละของจำนวนครัวเรือนเกษตรที่ผ่านและไม่ผ่านเกณฑ์ เสื่อมความยากจน 6.5.4.5 รายได้อื่น	90

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

จากแนวทاการพัฒนาประเทศไทยมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมาทำให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี รายได้ประชาชาติต่อหัวประมาณ US\$ 2,400 ในปี 2537 สัดส่วนคนยากจนลดลงจาก 26.3 % ในปี 2529 เป็น 13.7 % ในปี 2535 ธนาคารโลกประกาศว่า ประเทศไทยไม่จัดอยู่ในประเทศยากจนอีกต่อไป (คณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538) แต่เมื่อพิจารณาการกระจายรายได้ กลับพบว่า รายได้ครัวเรือนเฉลี่ยระหว่างภูมิภาคมีความแตกต่างเป็นอย่างยิ่ง กรุงเทพมีรายได้ ครัวเรือนเฉลี่ย US\$ 2,200 ในปี 2535 ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย US\$ 490 ในปีเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น การกระจายรายได้ระหว่างอาชีพต่าง ๆ พบว่า กลุ่มนักธุรกิจเป็นผู้มีรายได้ครอบครัวเฉลี่ยสูงสุด ประมาณ US\$ 4,400 ในขณะที่อาชีพเกษตรกรรมมีรายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่ำสุด ประมาณ US\$ 350 ดังนั้น แม้ว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่จำนวนคนยากจนยังคงมีถึง 6.6 ล้าน ซึ่งพบว่า 5.5 ล้าน หรือคิดเป็นร้อยละ 84.2 ยังคงอาศัยอยู่ในชนบท (คณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538)

เมื่อประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ประเทศไทยต้องตกอยู่ในภาวะล้มเหลวทางการเงินอย่างรุนแรง ส่งผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจด้านการลงทุน และด้านอุตสาหกรรม บริษัทธุรกิจจำนวนมากต้องล้มเลิกกิจการ ส่งผลให้ประชาชนตกงานจำนวนมาก (เอนก, 2545) ในปี 2542 คนยากจนที่ได้รับผลกระทบจากการวิกฤติเศรษฐกิจมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนเป็น 9.9 ล้านคน และเริ่มลดลงในปี 2544 ซึ่งพบว่า มีจำนวนคนยากจนประมาณ 8.2 ล้านคน หรือทุกหนึ่งในแปดของคนไทยเป็นคนจน และแม้ว่าสัดส่วนคนยากจนของประเทศไทยจะลดลง ก็ยังเป็นระดับที่สูงกว่าก่อนเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่มีคนจนประมาณหนึ่งในสิบของคนไทย และเมื่อพิจารณาด้านอาชีพ ก็พบว่าอาชีพที่ยากจนมากที่สุด คือ อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีจำนวนถึง ร้อยละ 70 ดังนั้นอาชีพเกษตรกรรมจึงยังเป็นอาชีพที่ประสบความยากจน (สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ได้มีการปรับเปลี่ยนทิศทางในการพัฒนาประเทศไทย ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยมีเป้าหมาย “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็น

ปรัชญาในการพัฒนาประเทศ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลอดีตและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล สามารถพึงพาตนเองได้ นำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยจึงถูกกำหนดเป็นการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจฐานรากและเศรษฐกิจหัวใจ ในด้านเศรษฐกิจหัวใจ โดยรัฐบาลกำหนดยุทธศาสตร์ “ประเทศไทยจะเป็นครัวของโลก” ซึ่งเน้นอาหารปลอดภัยและไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ในนัยนี้ ระบบเกษตรอินทรีย์ (Organic agriculture) จึงเป็นกระบวนการผลิตที่ได้มาซึ่งอาหารปลอดภัย โดยระบบเกษตรอินทรีย์ หมายถึง ระบบการจัดการการผลิตด้านการเกษตรแบบองค์รวมที่เกือบหนุนต่อระบบนิเวศรวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้วัตถุดิบจากการสังเคราะห์ และไม่ใช้พิช สัตว์ หรือจุลินทรีย์ ที่มาจากการดัดแปลงพันธุกรรม (genetic modification) หรือพันธุวิศวกรรม (genetic engineering) มีการจัดการกับผลิตภัณฑ์โดยเน้นการปรับปรุงด้วยความระมัดระวัง เพื่อรักษาสภาพการเป็นเกษตรอินทรีย์และคุณภาพที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ในทุกขั้นตอน (สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2546)

ประเทศไทยเป็นผู้ผลิตและส่งออกสินค้าอาหารที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก มีความเหมาะสมและมีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งผลิตอาหารในระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสินค้าเกษตรอินทรีย์ มีแนวโน้มความต้องการทั้งในและต่างประเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ต่อปี ทั้งนี้เนื่องจากผู้ผลิตและผู้บริโภคผลิตภัณฑ์อาหารเริ่มคำนึงถึงสุขอนามัย ความปลอดภัยและมลพิษในสิ่งแวดล้อมมากขึ้น (กรมวิชาการเกษตร, 2546) ยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์จึงได้รับการนำไปปฏิบัติในจังหวัดต่าง ๆ

ในทางงานวิจัย งานศึกษาของบุญจิตรและคณะ (2546) พบว่า “ระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ โดยทั่วไปแล้วมีลักษณะจำเพาะ 3 ด้าน คือ 1) การผลิตนาดเล็ก ซึ่งมีสาเหตุจากความต้องการใช้แรงงานเพิ่มขึ้น 2) การใช้ปัจจัยและทรัพยากรการผลิตในฟาร์มสูง และ 3) ไม่ทำลายดินและเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ในขณะเดียวกัน สินค้าเกษตรอินทรีย์มีลักษณะจำเพาะ เช่น กัน คือ 1) มีตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche market) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้บริโภคที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และสุขอนามัย ในการบริโภค 2) จำเป็นต้องมีการรับรองจากสถาบันที่รับรองโดยรัฐ และเป็นที่เชื่อถือของผู้บริโภค 3) เป็นตลาดสินค้าที่มีค่าพรีเมี่ยมเมื่อชดเชยความซับซ้อนของการผลิต การตรวจสอบ และการสร้างผลกระทบทางบวกต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และ 4) มีอุปสรรคในการหาข้อมูลข่าวสารการตลาดเนื่องจากเป็นตลาดสินค้ารุ่ปใหม่”

เมื่อพิจารณาในเรื่องการผลิตข้าว ก็พบว่า ข้าวเป็นอาหารและเป็นรายได้หลักของเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดของประเทศไทย และข้าวยังเป็นวัฒนธรรม เอี่ยม, (2538) ระบุในงานศึกษาเรื่องข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง ว่า “การเพาะปลูกข้าวเป็นเอกลักษณ์สำคัญของวัฒนธรรมหรือเป็นเกณฑ์กำหนดความเป็นวัฒนธรรม...ชาวไร่ชาวนาเห็นว่าข้าวเป็นองค์รวมของธรรมชาติ (ดินน้ำลมไฟ) ที่สัมพันธ์กันอยู่ในสิ่งกับมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ...” เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือเองก็มักจะพูดเสมอว่า “มีข้าวกินก็พออยู่ได้” ซึ่งผลการศึกษาของนันทิยาและณรงค์ (2547) พบว่า ข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นพืชหลักในระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดยโสธร

การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และรวมถึงระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ (หรือที่กล่าวถึงในชื่อเกษตรกรรมยั่งยืน) ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง ไม่ใช่เป็นเพียงระบบการผลิตเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการหนึ่งของการรวมพลังของคนในชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร อาทิ อำเภอภูดี จังหวัดยโสธร กรณีชุมชนรักษ์ธรรมชาติ (กลุ่มเกษตรกรทำนาโซ่) ส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในระบบการผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน กลุ่มເຊື້ອຍ້ເຊີດກິນມີแนวคิดการพัฒนาแบบเกษตรยั่งยืนหรือพุทธเกษตรที่เน้นความสมดุลของชีวิตและการพัฒนาแบบองค์รวม สร้างสรรค์ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้พึงตนเอง และรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากัน โดยมีจุดมุ่งหมายประการหนึ่งคือ มุ่งเศรษฐกิจปากท้อง ให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว ไม่ต้องซื้ออาหารที่ไม่มีคุณภาพจากพ่อค้ารถเร่หรือร้านค้าในหมู่บ้าน และนำอาหารที่ผลิตได้และเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนออกขายและนำเข้าสู่ระบบการแปรเปลี่ยนภายในชุมชน (นันทิยาและณรงค์, 2544) การพิจารณาระบบเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรยั่งยืนในแนวนี้จึงเป็นแนวทางที่จะมุ่งสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิต

นันทิยาและณรงค์ (2544) ยังพบว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรที่ดำเนินนาโซ่ อำเภอภูดี และการมีกลุ่มผู้บริโภคที่ต้องการข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นแรงจูงใจในการหนึ่งของการสร้างโรงสีข้าวชุมชนชุมชนรักษ์ธรรมชาติ (กลุ่มเกษตรกรนาโซ่) ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้สามารถขายข้าวสารหอมมะลิอินทรีย์ในราคาน้ำเสียง ได้ โดยมีการประกันราคาข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์ตันละ 10,000 บาท และกรีนเนนท์ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนไทยรับข้าวสารอินทรีย์ ทั้งหมดเพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศ

ผลการศึกษาในเรื่องการขยายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ นันทิยาและณรงค์ (2543) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกรณีกลุ่มเกษตรกรทำนาหากเรือ

จังหวัดยโสธร ในช่วงปี 2540 - 2543 มี 4 ประการ คือ 1) ความคุ้นเคยของเกษตรกรต่อการใช้สารเคมีในการทำนา 2) ต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่สูงขึ้นและผลผลิตที่ลดลงในระยะแรกเนื่องจากดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ 3) ลักษณะของแปลงนาที่อยู่ใกล้บ้าน และอยู่ติดกับแปลงที่ทำเกษตรแบบเคมี และ 4) การรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีค่าใช้จ่ายสูง

บุญจิตและคณะ (2546) ทำการสำรวจเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในปีการเพาะปลูก 2545/46 พบว่า มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองเป็นเกษตรอินทรีย์ (รวมพื้นที่อินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน) ของไทยในปีการเพาะปลูก 2545/46 เท่ากับ 12,015.49 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ในภาคเหนือ 3,883 ไร่ และพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 8,132.49 ไร่ และพบว่า ลักษณะการใช้การใช้แรงงานในการดูแลรักษาและการใช้เมล็ดพันธุ์ ไม่มีความแตกต่างระหว่างการผลิตแบบเคมีและการผลิตแบบอินทรีย์ ขณะที่การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยพืชสด และปุ๋ยชีวภาพระหว่างเกษตรกรที่ผลิตแบบอินทรีย์และเกษตรกรที่ผลิตแบบเคมีมีความแตกต่างกัน

สำหรับการใช้ปัจจัยการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้นของการเป็นเกษตรอินทรีย์ ซึ่งพบว่า ความเป็นเกษตรอินทรีย์ที่เข้มข้นจะเป็นสาเหตุได้ 1) ลดปริมาณการใช้สารเคมี 2) เพิ่มการใช้วัสดุอินทรีย์ในแปลงนา ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสด สารชีวภาพ และปุ๋ยชีวภาพ และ 3) เพิ่มการใช้แรงงานการผลิตในกิจกรรมการใช้วัสดุอินทรีย์ นอกจากนี้การเข้ากลุ่มอินทรีย์และระยะเวลาการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มที่นานขึ้นจะส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ปัจจัยและมีความเป็นอินทรีย์ที่สมบูรณ์ขึ้น (บุญจิตและคณะ, 2546)

งานศึกษาของบุญจิตและคณะ (2546) มีข้อสรุปเกี่ยวกับปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ยต่อไร่ และรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อไร่ ใน การเพาะปลูกแบบนาดำของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปีการเพาะปลูก 2545/46 โดยใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์และข้าวหอมมะลิเคมี พぶว่า

ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 361.86 กก. ในขณะที่ข้าวหอมมะลิเคมีมีปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 334.15 กก. จะเห็นได้ว่า ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยของข้าวหอมมะลิอินทรีย์สูงกว่าข้าวหอมมะลิเคมีถึง 27.71 กก. ต่อไร่ อันแสดงให้เห็นว่า ความเป็นเกษตรอินทรีย์ ส่งผลต่อผลผลิตต่อไร่ และยังพบว่า ระดับความเป็นเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น ผลผลิตต่อไร่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

ต้นทุนรวมการผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ 2,898.24 บาท ในขณะที่ข้าวหอมมะลิเคมีต้นทุนรวม 2,986.10 บาท ซึ่งจะเห็นว่า ในแง่ต้นทุนรวมการผลิตเฉลี่ยต่อไร่ มีความแตกต่างกันน้อย แต่เมื่อพิจารณาต้นทุนที่เป็นเงินสด (ใช้เงินสดในการซื้อปัจจัยการผลิต) และไม่เป็นเงินสด (เช่น แรงงานในครัวเรือน พันธุ์พืชของตัวเอง เป็นต้น) พบว่า ต้นทุนที่เป็นเงินสดของ การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (772.35 บาท) ต่ำกว่าข้าวหอมมะลิเคมี (1,074.06 บาท) ถึง 301.71 บาท และต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (2,125.89 บาท) มากกว่าข้าวหอมมะลิเคมี (1,912.04 บาท) ถึง 213.85 บาท

รายได้สุทธิต่อไร่ของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (2,882.37 บาท) สูงกว่าข้าวหอมมะลิเคมี (1,945.39 บาท) ถึง 936.98 บาท เมื่อพิจารณารายได้เหนือต้นทุนผันแปร พบว่า รายได้เหนือต้นทุนผันแปรของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (784.45 บาท) สูงกว่าข้าวหอมมะลิเคมี (270.76 บาท) ถึง 513.69 บาท ซึ่งแสดงว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีรายได้มากกว่าข้าวหอมมะลิเคมี

จากสภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจสรุปเป็นเบื้องต้นได้ว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์น่าจะมีศักยภาพในการเป็นอาชีพทางเลือกการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็พบว่า การขยายตัวของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไม่มากเท่าที่ควร และการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพียงอย่างเดียวในฟาร์มอาจจะไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างแท้จริง

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงต้องการศึกษาว่า การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย้มีความเป็นไปได้หรือไม่ในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จึงได้มีองค์ประกอบ เงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรคอย่างไร มีความเหมาะสมทางสังคมวัฒนธรรม สภาพภัยภาพและชีวภาพ และสภาพทางเศรษฐกิจหรือไม่ อย่างไร ตลอดรวมถึงจะสามารถขยายสู่เกษตรกรทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้หรือไม่ อย่างไร

1.2 คำถ้ามการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้จึงมีประเด็นคำถ้า คือ

1.2.1 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ใน 3 ด้าน คือ

1.2.1.1 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในสภาพทางเศรษฐกิจในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.1.2 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในสภาพภัยภาพชีวภาพของการผลิตในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.1.3 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในสภาพสังคมวัฒนธรรมในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.2 ถ้ามีความเป็นไปได้

1.2.2.1 มีกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์อย่างไร

1.2.2.2 มีกระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิเคมีเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์อย่างไร

1.2.2.3 มีเงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรคใดในการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิเคมีเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.2.3 ในฟาร์มของเกษตรกร

1.2.3.1 มีการขยายการผลิตจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นระบบการเกษตรอินทรีย์ที่มีการปลูกพืชหลากหลาย การเลี้ยงสัตว์ และประมง เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากความเป็นอินทรีย์ของฟาร์มหรือไม่ อย่างไร อันจะช่วยให้เกษตรกรเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์อื่น ๆ หรือลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ได้บ้าง

1.2.3.2 การผลิตผลผลิตอินทรีย์นอกจากข้าวหอมมะลิแล้ว มีอะไรบ้างที่มีศักยภาพในการเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่าย และการเพิ่มการผลิตในฟาร์มอะไรได้บ้าง

1.2.3.3 มีการแปรรูปผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์หรือผลผลิตอินทรีย์ชนิดอื่น ๆ เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ บ้างหรือไม่ อย่างไร

1.2.3.4. การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ มีสภาพเป็นจริงอย่างไรในการเป็นพลังของการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกัน

1.2.3.5 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ สามารถขยายไปสู่เกษตรกรทั่วไปได้หรือไม่ มีเงื่อนไขที่จะนำสู่ความสำเร็จอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

จากคำตามการวิจัย จึงกำหนดวัตถุประสงค์ 6 ประการ คือ

1.3.1 เพื่อได้ผลวิเคราะห์ความเป็นไปได้ที่เกษตรกรจะผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในเงื่อนไขสภาพทางเศรษฐกิจ สภาพภายในประเทศของการผลิต และสภาพทางสังคมวัฒนธรรม ในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน ของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.3.2 เพื่อได้ผลวิเคราะห์กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ กระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิเคมี เป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ตลอดจนเงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรค

1.3.3 เพื่อได้ผลวิเคราะห์การขยายจากการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร รวมถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนเงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรค

1.3.4 เพื่อได้ผลวิเคราะห์การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ในการเป็นพลังของการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกัน

1.3.5 เพื่อได้ผลวิเคราะห์การขยายการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกรทั่วไป ตลอดจนเงื่อนไขที่จะนำสู่ความสำเร็จ

1.3.6 เพื่อให้ได้ฐานข้อมูลระดับครัวเรือนของเกษตรกร และ ฐานข้อมูลการรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกร ผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในระบบเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดอุบลราชธานี อำเภอเจริญ ยโสธร ร้อยเอ็ด ศรีษะเกษ และสุรินทร์

1.4 กรอบความคิด

อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความประบางต่อความยากจน เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงหลายด้าน เพชิญภัยธรรมชาติน้ำท่วมฝนแล้งเป็นสภาพแวดล้อมที่เกษตรกรต้องประสบอยู่เสมอ เพชิญราคาขึ้นลงของสินค้าเกษตรที่เกษตรกรมักมีได้เป็นผู้กำหนดราคา เพชิญกับปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรต้องซื้อตามราคาน้ำที่ถูกกำหนด เพชิญกับการเจ็บไข้ได้ป่วยจากการใช้สารเคมีในการผลิต ฯลฯ ในภาวะอย่างนี้ เกษตรกรมีอาชีพทางเลือกหรือไม่ ทางเลือกอย่างไร จึงจะทำให้เกษตรกรหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเหล่านี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และสามารถสร้างอาชีพเกษตรกรรมให้เป็นอาชีพที่มีความพออยู่พอกิน และมีความหวังที่จะหลุดพ้นจาก “วงจรความยากจน” การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งจะเป็นคำอวัยวะสำคัญในการรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง การวิจัยครั้งนี้จึงมีกรอบความคิด ดังนี้

1.4.1 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.4.1.1 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ศึกษาเส้นทางข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ตั้งแต่กระบวนการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิ อินทรีย์ การส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ การปรับปรุงข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งจะจำแนกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การเพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการศึกษาระดับฟาร์มของครอบครัวเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย โดยจะศึกษาในมิติภาษาและชีวภาพของการผลิต เศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม ก่อตัวคือ ในมิติภาษาและชีวภาพของการผลิต ทำการศึกษาพื้นที่เพาะปลูก ปริมาณ

ผลผลิตรวม การตรวจสอบรับรองมาตรฐาน ระบบการผลิตและการรวมวิธีการผลิต และการใช้ปัจจัยการผลิต ในมิติเศรษฐกิจทำการศึกษาการขายผลผลิต ต้นทุนการผลิตและรายได้ ในมิติสังคมและวัฒนธรรม ทำการศึกษาแนวคิดประสบการณ์ในการปรับเปลี่ยนการผลิตจากข้าวเคมีเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร และสถานการณ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์

2. การส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการศึกษาระบบการส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ การตรวจสอบและรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์ทั้งของหน่วยงานรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน และกลุ่มเกษตรกรเอง ซึ่งระบบการส่งเสริมนี้จะประกอบด้วยกิจกรรมการอบรม การศึกษาดูงาน การตรวจเยี่ยมแปลง การประสานงานกับสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือหน่วยงานอื่น ๆ

3. การแปรรูปข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการศึกษากิจกรรมโรงสีข้าวทั้งของกลุ่มเกษตรกรและเอกชน ประกอบด้วยการรับซื้อข้าวเปลือกอินทรีย์ การเก็บข้าวเปลือกอินทรีย์ การสีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และการบรรจุถุงข้าวสาร

4. การจัดจำหน่ายในประเทศ เป็นการศึกษาการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในด้านการจัดจำหน่ายและราคา ซึ่งอาจจะมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชนเป็นผู้รับผิดชอบทำการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ รวมถึงการตัดสินใจซื้อข้าวสารอินทรีย์ของผู้บริโภค

1.4.1.2 การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรและบทบาทขององค์กรที่สนับสนุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ศึกษาวิเคราะห์การรวมกลุ่มของเกษตรกรทั้งระดับการส่งเสริมการปลูกข้าว และการแปรรูปข้าว รวมถึงทั้งศึกษาการจัดตั้งเครือข่ายประสานงานระหว่างกลุ่มเกษตรกร หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน พ่อค้า และผู้บริโภค ตลอดจนถึงบทบาทของหน่วยงานที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.4.1.3 นโยบายเกษตรอินทรีย์ของจังหวัดและนโยบายภาครัฐ

ศึกษานโยบายการส่งเสริมและการสนับสนุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของภาครัฐ โดยเฉพาะระดับจังหวัด โดยศึกษาถึงการส่งเสริมด้านวิชาการ ปัจจัยการผลิตที่ช่วยลดต้นทุนเกษตรกร การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต และการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.4.2 ระบบเกษตรอินทรีย์

ระบบเกษตรอินทรีย์ในงานศึกษานี้จะหมายถึง ระบบเกษตรกรรมที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ

1.4.2.1 กระบวนการคิดแบบพึ่งตนเอง เกษตรกรต้องมีกระบวนการคิดที่ประกอบด้วย

1. กระบวนการคิดทวนกระแสกับเกษตรกรรมแบบหลักและเศรษฐกิจแบบบริโภค นิยม ไม่เพียงแต่ระบบการผลิตเท่านั้น แต่ห้ากรุณถึงการใช้ชีวิตของเกษตรกรด้วย

2. กระบวนการคิดที่คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของระบบนิเวศน์แปลงนา เป็นความเชื่อและกระบวนการคิดที่เชื่อมโยงระบบนิเวศน์ของแปลงนาและวัฒนธรรมของเกษตรกรเข้าด้วยกัน

3. กระบวนการคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีอาหารพอเพียงต่อการบริโภคซึ่งทำให้ลดรายจ่ายด้านอาหาร การลดรายจ่ายปัจจัยการผลิต การเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิตในตลาดชุมชนและนอกชุมชน และการออมในรูปความสมมูลของระบบเกษตรอินทรีย์ และการออมในรูปความรู้

4. กระบวนการคิดในการมีสุขภาพกายและใจที่ดี การทำระบบเกษตรอินทรีย์ทำให้เกษตรกรมีความหวังในอาชีพและความเป็นอยู่ของตน ซึ่งส่งผลให้เขามีสุขภาพจิตที่ดีกว่าการทำเกษตรกรรมแบบหลัก

5. กระบวนการคิดในการสร้างระบบเกณฑ์อินทรีย์เป็นนำน้ำষามแก่เเต่แล้วเป็นมรดกแก่ลูกหลาน เป็นความหวังและมีเป้าหมายระยะไกล ซึ่งทำให้เกณฑ์การนุมน้ำและมีกำลังใจที่ปรับสู่ระบบเกณฑ์อินทรีย์

1.4.2.2 วิถีการผลิตที่ยั่งยืน เกษตรกรต้องสร้างระบบวิถีการผลิตที่มีความยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย

1. การปรับโครงสร้างทางการผลิตให้เหมาะสมกับระบบเกณฑ์อินทรีย์ อาทิ ปรับปรุงบำรุงดินให้ฟื้นความอุดมสมบูรณ์โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยพืชสด ปรับแปลงนาให้มีคันนาใหญ่ สร้างแหล่งน้ำในไร่นา เป็นต้น

2. การลด/เลิกการใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยกอก ปุ๋ยพืชสดในการบำรุงดิน และการใช้น้ำหมักชีวภาพและสมุนไพรในการกำจัดหรือไล่ศัตรูพืช

3. การปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวเป็นข้าวปลอดสารพิษในช่วงแรก และเปลี่ยนเป็นข้าวอินทรีย์ในที่สุด ในขณะเดียวกัน ก็ปรับการผลิตจากการผลิตเชิงเดี่ยวเป็นการผลิตหลากหลายโดยการปลูกพืชผัก พืชก่อนและหลังนา ไม่ยืนต้น ไม่ผล เลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น และจัดการให้เกิดการผสมผสานเกื้อกูลในระบบการผลิตซึ่งมีการจัดการหลัก 3 ประการ คือ ประการแรก การใช้ผลผลิตหรือผลผลอยได้จากกิจกรรมหนึ่งให้เป็นประโยชน์ต่อการผลิตของอีกกิจกรรมหนึ่ง ประการที่สอง มีการกระจายการใช้ทรัพยากร เช่น ที่ดิน แรงงาน เงินทุน และการจัดสรรเวลาของแต่ละครอบครัว และประการที่สาม มีการกระจายความเสี่ยงของผลผลิต

4. การป้องกันสารพิษ/สารเคมีจากแปลงนาใกล้เคียง ซักชวนเกษตรกรแปลงข้างเคียงหันมาทำเกณฑ์อินทรีย์ เพื่อให้ได้แปลงต่อเนื่องขนาดใหญ่ขึ้น หรืออาจจะต้องทำคันนาให้ใหญ่และสูงก็อาจจะป้องกันได้อีกทางหนึ่ง

1.4.2.3 วิถีชีวิตที่พึงตนเอง เกษตรกรต้องมีวิถีชีวิตที่พึงตนเอง ซึ่งประกอบด้วย

1. วิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในแปลงของตนเองเพิ่มขึ้น ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลดปล่อย เพราะไม่ต้องเสียเงินค่าต่อสารพิษ

2. วิถีชีวิตที่ขยันและใช้เวลาอยู่กับแปลงไว่นานมากขึ้น มีกิจกรรมในแปลงประจำต่อเนื่อง

3. วิถีชีวิตที่มีความเอื้อเพื่อต่อญาติมิตร เป็นเสน่ห์อนวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน เมื่อหันกลับมาปลูกกินเลี้ยงกิน ทำให้สามารถแจกจ่ายให้แก่กันได้ง่าย และยังเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่มีกินของวิถีการผลิตแบบระบบเกษตรอินทรีย์ด้วย

4. วิถีชีวิตที่มีจิตใจสงบและมีความสุขในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมในแปลงไว่นาร่วมกันมากขึ้น ได้อยู่กันพร้อมหน้า มีเวลาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับครอบครัว ญาติและคนในชุมชน เห็นชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น และมองเห็นอนาคตของตนเอง

5. วิถีชีวิตที่มีกลุ่มนิชูมชน การมีกระบวนการทักษะชุดเดียวกันก่อให้เกิดเป็น “ชุมชนเสมือน (Virtual Community)” ซึ่งไม่ได้ถูกจำกัดโดยเขตการปกครองและพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่มด้วยความเชื่อและวิถีชีวิตเดียวกัน รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมร้อยเครือข่ายกับเกษตรกรในท้องถิ่นเดียวกันและต่างถิ่น

1.4.3 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเป็นอาชีพทางเลือก

การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีศักยภาพที่จะเป็นอาชีพทางเลือกทางหนึ่งสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งจะต้องมีความเหมาะสมใน “การเป็นอาชีพทางเลือก” 3 ประการ คือ

1.4.3.1 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเหมาะสมสมกับสภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจจะหมายถึง เกษตรกรมีทรัพยากรและแรงงานใช้งานเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยในการทำการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งประกอบด้วย

1. การมีสิทธิในการถือครองที่ดินและนาดที่ดินที่ถือครอง

2. แรงงานในครอบครัวกับงานในไร์นา
3. สภาพการมีหนี้สินในแบ่งปันมาหนี้สินความเร่งรัดของการชำระคืน และทางเลือกในการชำระคืน
 4. ความสามารถรับภาระทางการเงินในระยะแรกของการปรับเปลี่ยน
 5. สามารถลดค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตลดค่าใช้จ่ายอาหาร และเพิ่มรายได้
 6. การมีติดตามแหล่งรับซื้อที่มีราคายังคงไม่เปลี่ยน

1.4.3.2 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเหมาะสมกับสภาพทางกายภาพชีวภาพของการผลิตของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ความเหมาะสมกับสภาพทางการผลิตจะหมายถึง ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพของแปลงของเกษตรกรที่เหมาะสมกับการผลิต ซึ่งประกอบด้วย

1. ลักษณะภูมิประเทศ
2. ปริมาณน้ำฝน แหล่งน้ำในไร์นา และแหล่งน้ำอื่นๆ
3. ลักษณะและสภาพดิน
4. แมลงศัตรูพืชหรือโรคพืช
5. ป่า ป่าชุมชน ทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณ
6. พันธุ์พืช/สัตว์

1.4.3.3 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมจะหมายถึง เกษตรกรยอมรับและปรับเปลี่ยนตนเองสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ได้ ซึ่งความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมประกอบด้วย

1. กระบวนการทัศน์ของเกษตรกร
2. อุปนิสัยของเกษตรกร
3. การรวมตัวเป็นกลุ่ม
4. การอยู่อาศัยในแปลงนาและการมีเวลาทำงานในแปลง

5. การร่วมกันตัดสินใจของคนในครอบครัวและร่วมกันทำงานในแปลง
6. การเรียนรู้โดยเข้าร่วมในการอบรม ศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนรู้ๆตามโอกาสที่สมควร

1.4.4 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับครัวเรือน

ระบบเกษตรอินทรีย์เป็นฐานการผลิตที่แสดงถึงการพึ่งตนเองระดับครัวเรือนของเกษตรกรซึ่งมีศักยภาพที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน 5 ประการ คือ

1.4.4.1 การสร้างความมั่นใจและกำลังใจในการประกอบอาชีพเกษตร

เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามการสืบ传 ทอดอาชีพของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย แต่ถ้าเกษตรกรมีโอกาสเปลี่ยนแปลงอาชีพ เกษตรกรมักจะเลือกทำอาชีพอื่นเพิ่มเติม แต่ก็ยังไม่ทิ้งเกษตรกรรมโดยเฉพาะการปลูกข้าว สภาพเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า การทำอาชีพเกษตรกรรมไม่มีความหวังมากนักในการเริ่มต้น ในการปรับเปลี่ยนมาผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะช่วยทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจต่ออาชีพของตนเองมากขึ้น อย่างน้อยที่สุด ก็มีความมั่นใจในระดับพออยู่พอกิน

1.4.4.2 การพึ่งตนเองด้านอาหาร

การพึ่งตนเองด้านอาหารแสดงถึงความพอใจและการกินการอยู่ในครัวเรือน ซึ่งมุ่งที่การมีข้าวพอเพียงต่อการบริโภคของครอบครัวตลอดปี มีอาหารประเภทอื่นในการบริโภคประกอบด้วยปลา พืชผัก ผลไม้ และเนื้อสัตว์ หลังจากทำระบบเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรสามารถมีอาหารเหล่านี้ในฟาร์มเพื่อการบริโภค อันจะทำให้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารลดลง

1.4.4.3 การพึ่งตนเองในการผลิต

การพึ่งตนเองในการผลิตมี 2 ประการ คือ ประการแรก การลดรายจ่ายในการผลิต การจัดการให้เกิดการเก็บอุจลในระบบการผลิต การใช้ผลผลิตหรือผลผลอยได้จากกิจกรรมหนึ่งให้เป็นประโยชน์ต่อการผลิตของอีกกิจกรรมหนึ่ง ตลอดจนการใช้วัตถุดิบในฟาร์ม

เป็นการลดต้นทุนในการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอก การใช้ปุ๋ยหมัก การเก็บเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น ประการที่สอง การเพิ่มการใช้แรงงานของตนเอง และอาจต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้ทางการผลิตที่ช่วยทุ่นแรงทุ่นเวลา เพราะการจ้างแรงงานในชนบทมีราคาสูงขึ้นและยากขึ้น

1.4.4.4 การเพิ่มรายได้

การเพิ่มรายได้โดยมีข้าวหอมมะลินทรีย์เป็นพืชที่ทำให้เกิดรายได้หลัก และเมื่อทำเกษตรอินทรีย์ได้ในระดับหนึ่งแล้ว ผลผลิตในแปลงจะมีปริมาณและความหลากหลายขึ้น ซึ่งเกษตรกรสามารถเก็บผลผลิตออกขายได้เป็นระยะ ทำให้เกษตรกรมีรายได้เป็นรายวันและเป็นๆ ชุด เช่น พืชผักเก็บขายเป็นรายได้ประจำวัน ถ้า ฯ ผลไม้ ข้าว เป็นผลผลิตที่ขายเป็นๆ ชุด ทำให้มีรายได้เป็นก้อน เป็นต้น

1.4.4.5 การเพิ่มการออม

การเพิ่มการออมนั้นจะอยู่ในรูปทรัพย์สินซึ่งเป็นได้ทั้งค่าเงินและไม่ใช่ค่าเงิน การทำระบบเกษตรอินทรีย์เป็นรูปแบบการออมชนิดหนึ่ง เพราะการปลูกไม่ผลหรือไม่ยืนต้นจะเก็บเกี่ยวผลได้ระยะยาว การเลี้ยงสัตว์เลี้ยงปลาที่เพิ่มจำนวนตามธรรมชาติได้ การเก็บกู้ในระบบระบบเกษตรอินทรีย์ทำให้ใช้วัสดุได้อย่างมีคุณค่าเพิ่มขึ้น ตลอดรวมถึงการออมในรูปความรู้ ความสามารถในด้านการเกษตร ซึ่งหากเกษตรกรสามารถเพิ่มการออมขึ้นได้ทั้งค่าเงินและไม่ใช่ค่าเงิน เกษตรกรก็จะสามารถลดจำนวนหนี้สินได้

1.4.5 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการ แก้ไขปัญหาความยากจนระดับกลุ่มและเครือข่าย

การรวมกลุ่มของเกษตรกรที่ทำระบบเกษตรอินทรีย์เป็นสิ่งจำเป็นด้วยเหตุผล 5 ประการ คือ

1.4.5.1 การสร้างพลังทางด้านจิตใจ

ระบบเกษตรอินทรีย์เป็นการทวนกระแสเศรษฐกิจบริโภคนิยมและเกษตรพฤษิษ ซึ่งเกษตรกรต้องมีกำลังใจเข้มแข็งอย่างมาก การมีกลุ่มผู้ทำระบบเกษตรอินทรีย์จะเป็นบรรณาการที่ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ไม่รู้สึกว่าตนทำเพียงลำพัง และมีกลุ่มที่จะคอยช่วยเหลือกัน

1.4.5.2 การสร้างพลังด้านการควบคุมการผลิต

กลุ่มจะเป็นตัวควบคุมและตัวกระตุ้นให้เกิดการทำการทำผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง เป็นการควบคุมตรวจสอบภายในชุมชนเอง ที่สำคัญคือ ถ้าเกษตรกรสามารถกันทำการผลิตเป็นแปลงใหญ่ ก็ช่วยป้องกันการปนเปื้อนของยาปราบศัตรูพืช หรือปุ๋ยเคมีที่ไม่ลงมากับน้ำได้

1.4.5.3 การสร้างพลังการเรียนรู้

การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ต้องมีความรู้ความสามารถและพัฒนาความรู้ของตน การรวมกลุ่มจะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น อันเป็นการเพิ่มพลังทางปัญญาของเกษตรกร

1.4.5.4 การสร้างพลังด้านความมั่นคงทางอาหาร

นอกจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันแล้ว กลุ่มยังเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือปัจจัยการผลิตได้ การสร้างระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในกลุ่มและเครือข่ายช่วยให้เกิดการพึ่งพาด้านอาหาร และยังช่วยให้ลดการใช้เงินบาทได้ด้วย

1.4.5.5 การสร้างพลังด้านการต่อรองทางเศรษฐกิจ

เมื่อแต่ละแปลง มีผลผลิตหลากหลาย และมีปริมาณที่มากพอ ก็สามารถนำออกขายในตลาดในชุมชนได้ หรือเป็นแรงดึงดูดให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาซื้อถึงแปลงได้ กลุ่มก็จะสามารถเจรจาต่อรองราคาได้ หรือกลุ่มอาจจะเป็นผู้รวบรวมผลผลิตจากสมาชิกส่งขายตลาดข้างนอกได้ กรณีของข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นตัวอย่างของการทำตลาดในรูปของกลุ่มและเครือข่าย

1.4.6 การขยายผลการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์

การขยายผลการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกรทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวทาง คือ

1.4.6.1 การมีแหล่งรับซื้อที่มีราคารวมเมื่อym

1.4.6.2 การสนับสนุน (subsidy) ระยะปรับเปลี่ยน

ระยะปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิก็จะเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นระบบเกษตรอินทรีย์รวมถึงการสนับสนุน อาทิ ราคาข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน การให้ทุนกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำในการปรับโครงสร้างทางการผลิตและการลงทุนในสัตว์ เป็นต้น

1.4.6.3 การตรวจสอบรับรองมาตรฐาน

หน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชนหรือเอกชนต้องให้ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องนี้ และมีการสนับสนุน (subsidy) ค่าตรวจสอบรับรองมาตรฐานในระยะแรก

1.4.6.4 การสร้างตลาดผลผลิตอินทรีย์

การสร้างตลาดผลผลิตอินทรีย์อย่างน้อยในระดับอำเภอ ซึ่งผู้บริโภคสามารถซื้อผลผลิตได้โดยสะดวก และเกษตรกรสามารถนำผลผลิตอินทรีย์ออกจำหน่ายได้ไม่ยากนัก

1.5 กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา

1.5.1 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และเกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดยโสธร โดยมีเกษตรกรที่เป็นกรณีศึกษา คือ

1.5.1.1 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปในหมู่บ้านเดียวกันหรือตำบลเดียวกันกับเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยจะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

1.5.1.2 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน (ยังไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์) ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรเป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยจะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

1.5.1.3 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ได้รับการรับรองมาตรฐาน ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรเดียวกันกับข้อ 1.5.1.2 ที่ผ่านการตรวจสอบรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยจะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

1.5.1.4 เกษตรกรผู้ผลิตระบบเกษตรอินทรีย์ (มีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วย) ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรเดียวกันกับข้อ 1.5.1.2 เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยจะใช้วิธีการคัดเลือกผู้ที่เป็นตัวอย่างที่ดี

1.5.2 หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดและโดยรวม

1.6 ขั้นตอนการดำเนินงานและวิธีการศึกษา

1.6.1 วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาจะใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ก่อร่วมกัน

1.6.1.1 การศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุกดูภูมิ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจเป็นเบื้องต้น อาทิ ข้อมูลการเกษตรของสำนักงานเกษตรจังหวัดและอำเภอ ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกร โรงสีกลุ่มเกษตรกร เป็นต้น

1.6.1.2 การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยนักวิจัย และผู้ช่วยวิจัย ที่มีความคุ้นเคยและอยู่ประจำพื้นที่ ระยะเวลาประมาณ 8 เดือน ผู้ช่วยวิจัยจะทำหน้าที่ในการ

ประสานงานกับกลุ่มตัวอย่าง การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 4 กลุ่มๆ ละ 20 คน และเป็นตัวอย่างที่ยินดีให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม ให้สัมภาษณ์

1.6.1.3 การสำรวจและเก็บข้อมูลเบื้องต้น โดยมีแบบสอบถาม/สัมภาษณ์เป็นเครื่องมือเพื่อศึกษาข้อมูลต่าง ๆ เป็นเบื้องต้น อาทิ สภาพของเกษตรกร พื้นที่เพาะปลูก วิธีการเพาะปลูก การใช้ปัจจัยการผลิต ต้นทุนการผลิตและรายได้ ราคารับซื้อข้าวเปลือกอินทรีย์ เป็นต้น การเก็บข้อมูลเบื้องต้นประกอบด้วย 1) การสร้างแบบสอบถาม/สัมภาษณ์ 2) การเก็บข้อมูลรายบุคคล และ 3) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เป็นผลการศึกษาเบื้องต้น

1.6.1.4 หลังจากได้ผลการศึกษาเบื้องต้นแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาทำการตรวจสอบ ประเมินผล โดยใช้โปรแกรม Microsoft Excel และ SPSS for Windows นำผลที่ได้มามีวิเคราะห์ และสังเคราะห์ขึ้นต้น และนำผลการศึกษาไปใช้ในการประเด็นที่ต้องเก็บข้อมูลด้านลึก โดยอาศัย วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อศึกษางานประเด็นที่สำคัญที่ได้จากการศึกษาเบื้องต้นเพื่อให้ได้ข้อมูล ที่มีความสมบูรณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ด้านลึก การจัดสันทนาคกลุ่ม (focus group session) และ การสังเกต ซึ่งเป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษา รวบรวมในขั้นต้น แก่กลุ่มตัวอย่าง ทำการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยอาศัยกรอบความคิดและประเด็นการวิจัย ตามที่แสดงไว้ข้างต้น

1.6.1.5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดเพื่อตอบโจทย์วิจัยว่า การผลิตข้าว หอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน สำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้หรือไม่ ถ้าได้ มีองค์ประกอบ เงื่อนไขปัจจัย หรือปัญหาอุปสรรคอย่างไร มีความเป็นไปได้ทางสังคมวัฒนธรรม สภาพภysical และชีวภาพ และสภาพทางเศรษฐกิจหรือไม่ อย่างไร ตลอดรวมถึงจะสามารถขยายสู่เกษตรกรทั่วไปในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือได้หรือไม่ อย่างไร

บทที่ 2

สภาพทั่วไปของพื้นที่และกลุ่มป่าหมาย

จังหวัดยโสธร ได้รับการประกาศเป็นเขตการปักครองระดับจังหวัดเมื่อ ปี พ.ศ. 2515 โดยแบ่งเขตการปักครองออกจากจังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดลำดับที่ 71 ของประเทศไทย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้ง (ละติจูด) ที่ 15 และ 16 องศาเหนือ เส้นแบง (ลองติจูด) ที่ 104 และ 105 องศาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 531 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ ตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1-2, 207 และ 202 มีรูปร่างลักษณะคล้ายพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ยาวจากทิศเหนือลงมาทางทิศใต้ พื้นที่ทั้งหมด 4,161,444 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,606,902 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.80 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทย ประกอบด้วย พื้นที่ 9 อำเภอ 78 ตำบล 862 หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล 78 แห่ง องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลตำบล 8 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง

จังหวัดยโสธรแบ่งเขตการปักครองออกเป็น 9 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอค้อวัง อำเภอหาชนาจะชัย อำเภอทรายมูล อำเภอคุคุชุม อำเภอเลิงนกทา อำเภอป่าติ้ว และกิ่งอำเภอไทยเจริญ

สภาพพื้นที่ของจังหวัดยโสธร มีลักษณะลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก ด้านเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงสลับกับพื้นที่แบบลูกคลื่น ส่วนด้านใต้เป็นที่ราบลุ่มต่ำสลับซับซ้อนกับสันดินริมน้ำ ความสูงเฉลี่ยจากระดับน้ำทะเลถึง 130 เมตร (227 ฟุต) ลักษณะดินล้วนมากเป็นดินทรายและดินเค็ม มีหนอง บึง ลำห้วยอยู่ทั่วไป สภาพป่ามีมากทางด้านเหนือ มีแม่น้ำที่สำคัญคือแม่น้ำชี ไหลผ่านทางด้านใต้ของจังหวัด มีอาณาเขต ติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดร้อยเอ็ด และมุกดาหาร
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดศรีสะเกษ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดอำนาจเจริญ และอุบลราชธานี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดร้อยเอ็ด

2.1 สภาพดิน

สภาพดินในพื้นที่จังหวัดยโสธร แบ่งตามองค์ประกอบของดิน ประกอบด้วยดินทราย 306,899 ไร่ หรือร้อยละ 11.79 ของพื้นที่จังหวัด เป็นดินเค็ม (ปานกลางและน้อย) 140,255 ไร่ หรือร้อยละ 5.39 เป็นดินตื้นปนกรวดและดินภูเขา 68.117 ไร่ หรือร้อยละ 2.62

ตารางที่ 2.1 แสดงพื้นที่ดินชุดต่างๆ ของจังหวัดยโสธร

ชุดดิน	พื้นที่ (ไร่)
ดินชุดรื้อยื่น	766,432
ดินชุดโคราช	765,316
ดินชุดสัมพันธ์โคราชประเภทที่สูง และ โพนพิสัย	264,094
ดินชุดอุบล	176,420
ดินตะกอนสภาพพื้นที่ลาดชันเชิงช้อน	154,466
ดินชุดรื้อยื่นประเภทที่เป็นดินร่วน	96,214
ดินชุดพิมาย	77,527
ดินชุดโคราชประเภทพื้นที่สูง	70,074
ดินสภาพพื้นที่ลาดชัน	62,893
ดินชุดยโสธร	33,743
ดินชุดสีธาร	29,203
ดินชุดโพนพิสัย	26,737
ดินชุดน้ำโพง	20,287
ดินชุดกาฬสินธุ์	3,318
ดินชุดสัมพันธ์รื้อยื่น เชิงช้อน และเพี้ยญ	3,112
ดินชุดเพี้ยญ	2,254
ดินชุดเชียงใหม่	1,483
ดินชุดอัน	1,461
ดินชุดสัมพันธ์โคราช และ โพนพิสัย	714
หน่วยดินสัมพันธ์ของชุดดินรื้อยื่น เชิงช้อน	601
ดินชุดอุดร	51
ยังไม่ได้แยก	50,502

2.2 สภาพภูมิอากาศ

จังหวัดยโสธร มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ความชื้นสัมพันธ์เฉลี่ยเท่ากับ 71.1 เปอร์เซ็นต์ อุณหภูมิสูงสุด 44.4 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 6.5 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 5 ปี หลังสุด (2543 - 2547) 1,575 มิลลิเมตรต่อปี

2.3 ແຫດ່ງນໍາ/ແມ່ນໍາ

จังหวัดยโสธร มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญได้แก่แม่น้ำชี ไหลผ่านพื้นที่ตอนใต้ของจังหวัดบริเวณอำเภอเมือง อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอหาชันซ้ายและอำเภอค้อวัง ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากริมน้ำยังมีลำห้วยสำคัญ ไหลผ่านพื้นที่ตอนเหนือและตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ ห้วยสะแบง ห้วยลิงโจน ลำห้วยโพง ลำแซบนาย ลำน้ำยัง ลำน้ำทวน และแหล่งน้ำอื่น ๆ เช่น หนองบึง นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นา ทั้งที่บุดสร้างขึ้นเองและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

2.4 ทรัพยากรป่าไม้

จังหวัดยโสธร ไม่มีเขตอุทิyanแห่งชาติ ไม่มีเขตราชอาณาพันธุ์สัตว์ป่า สภาพป่าจากหนังสือ
สถิติการป่าไม้ของประเทศไทย พ.ศ. 2544 ข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ประกอบของเขตการปกครองจากแผน^{ที่ภูมิประเทศ} มาตราส่วน 1 : 50,000 และข้อมูลดาวเทียมปี พ.ศ. 2543 จังหวัดยโสธร มีพื้นที่ป่า แบ่ง^{สภาพ}ได้เป็นป่าดงดิบ 11.7 ตารางกิโลเมตร ป่าเบญจพรณ 6.1 ตารางกิโลเมตร ป่าเต็งรัง 340.6^{ตาราง} กิโลเมตร ป่านุ่ง - ป่าทาม 13.9 ตารางกิโลเมตร ป่าไผ่ 0.2 ตารางกิโลเมตร สวนป่า 0.98 ตาราง^{กิโลเมตร} ป่าพื้นฟุ่มธรรมชาติ 11.78 ตารางกิโลเมตร รวมมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่ 385.26 ตาราง^{กิโลเมตร} กิดเป็นร้อยละ 9.33 ของพื้นที่จังหวัด สำหรับสภาพป่าที่เสื่อมโทรมกรมป่าไม้ได้มอบให้^{สำนักงานป่าไม้}ที่ดินเพื่อเกยตกรกร姆ดำเนินการออกเป็นที่ดิน สปก.4-01 จำนวน 21,037 แปลง เป็น^{เนื้อที่} 179.439 ไร่

2.5 การคอมมานคอม

จังหวัดยโสธร การคุณภาพ ขนส่ง อาชีวทางรถยนต์ทั้งหมด มีถนนสายสำคัญผ่านจังหวัด
ยโสธร ได้แก่ ถนนแจ้งสนิท จากจังหวัดอุบลราชธานี ถึง ถนนมิตรภาพ ในเขตจังหวัดขอนแก่น ตัด
ผ่าน อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอเมือง ของจังหวัดยโสธร

ถนนลาดยางระหว่างอำเภอ ได้แก่ คำเขื่อนแก้ว - มหาชนะชัย, จังหวัดยโสธร - ไทยเจริญ - บุคคล - เลิงนกทา, จังหวัดยโสธร - ป่าติ่ว - อำนาจเจริญ, จังหวัดยโสธร - พนมไพร (จังหวัดร้อยเอ็ด) - มหาชนะชัย เป็นต้น

ส่วนถนนเชื่อมต่อกันระหว่างตำบลและในหมู่บ้าน มีทั้งที่เป็นถนนลาดยาง ถนนลูกรัง สามารถใช้สำหรับการเดินทางได้ ด้วยความสะอาดสวยงาม และถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดี และในหมู่บ้านเกือบทุกหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต

2.6 ประชากร

จังหวัดยโสธร มีประชากรทั้งสิ้น 553,864 คน แยกเป็นเพศชาย 278,300 คน เพศหญิง 275,564 คน (สำมะประชากร, 2545) อัตราการเพิ่มธรรมชาติร้อยละ 0.47 โดยมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ 133 คน ต่อตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 124,009 หลังคาเรือน โดยแยกเป็นครัวเรือนเกษตรกร 99,174 ครัวเรือน

2.7 การเกษตรและผลผลิต

จังหวัดยโสธร มีพื้นที่การเกษตรกรรมทั่วไปรวมที่อยู่อาศัยด้วย ประมาณ 1,756,470 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 67.53 ของพื้นที่จังหวัด จำนวนครัวเรือนในภาคเกษตรกรรม 99,174 ครัวเรือน จำนวนประชากรในภาคเกษตรกรรม 496,234 คน มีพื้นที่ถือครองเกษตร 1,523,690 ไร่ แยกเป็น ดังนี้

1. พื้นที่ทำนา	1,275,923	ไร่
2. พื้นที่ปลูกพืชไร่	148,126	ไร่
3. พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น	87,777	ไร่
4. พื้นที่สวนผักและไม้ดอก	11,864	ไร่

2.7.1 การผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ

2.7.1.1 การปลูกข้าวและพืชไร่

1. ข้าว ในช่วงปี 2540-2545 ปลูกข้าวได้เฉลี่ยประมาณปีละ 1,100,000 ไร่ ผลผลิตรวมเฉลี่ย ประมาณปีละ 530,000 ตัน ผลผลิตเฉลี่ย 360 ก.ก./ไร่/ปี ซึ่งยังอยู่ในอัตราค่อนข้างต่ำโดยเป็นข้าวเหนียว ร้อย 45 ข้าวเจ้า ร้อยละ 55 ส่วนใหญ่ปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิเพื่อจำหน่าย โดยข้าวหอมมะลิมีปริมาณส่งออก 60,000 ตันข้าวสาร/ปี มูลค่า 1,080 ล้านบาท โดยส่งออกผ่านบริษัท ซี.พี และบริษัท สยามเบร์ด ไร่ และปลูกข้าวอินทรีย์ จำนวน 16,000 ไร่ ผลผลิตที่ได้ส่งจำหน่ายต่างประเทศปริมาณการส่งออก 3,650 ตันข้าวสาร/ปี มูลค่า 98.55 ล้านบาท โดยส่งออกผ่านมูลนิธิสายใยแผ่นดินและกรีนเนท

2. มันสำปะหลัง ในช่วงปี 2542 – 2545 ปลูกได้เฉลี่ยประมาณปีละ 49,000 ไร่ ผลผลิตรวมเฉลี่ย ประมาณปีละ 134,000 ตัน ผลผลิตเฉลี่ย 2,735 ก.ก./ไร่ สำหรับพืชสำคัญอื่น ๆ ที่ปลูกรองลงมา เช่น อ้อย (โรงงาน) แต่ไม่ปอแก้ว ถั่วลิสง

2.7.1.2 การปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น

1. ไม้ผล มีพื้นที่ปลูกไม้ผล ประมาณ 87,777 ไร่ โดยปลูกมะม่วง ขนุน มะขาม ฝรั่ง พุทรา กล้วย

2. ยางพารา จังหวัดไสส์ส่งเสริมให้ปลูก ซึ่งขณะนี้มีพื้นที่ปลูก 12,000 ไร่ เกษตรกรมีความประสงค์จะขยายพื้นที่ปลูกให้มากขึ้น ซึ่งจังหวัดมีเป้าหมายให้ปลูก 40,000 ไร่

2.7.1.3 พืชผัก และไม้ดอก

พื้นที่ปลูกพืชผักชนิดต่าง ๆ และไม้ดอก ประมาณ 11,864 ไร่ ไม่สามารถขยายพื้นที่ปลูกได้ เนื่องจากมีพื้นที่ชลประทานน้อย เป็นผลให้ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในจังหวัดและต้องนำเข้ามาจากการจังหวัดอื่น

2.7.2 การปัจฉุสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ในจังหวัดยโสธร มีทั้งการเลี้ยงสัตว์ที่เป็นการค้าและไม่เป็นการค้า ซึ่งสัตว์ที่จังหวัดได้ส่งเสริมเลี้ยง และให้ความรู้การเลี้ยงสัตว์รวมทั้งได้สนับสนุนปัจจัยการผลิต เพื่อให้เกษตรกรนำไปเลี้ยงเป็นอาชีพเสริม หรือเป็นอาชีพหลัก การเลี้ยงสัตว์นอกเหนือจากการเลี้ยงเพื่อจำหน่ายแล้ว มูลสัตว์ยังสามารถใช้เป็นปุ๋ยอินทรีย์ที่ส่งเสริมการเกษตรปลดปล่อย เกษตรอินทรีย์ของจังหวัดได้อย่างดี ข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์แยกตามประเภท ดังนี้

2.7.2.1 สัตว์ปีก เช่น ไก่เนื้อ ไก่ลูกผสมพื้นเมือง ไก่พื้นเมือง เป็ดเทศและเป็ดไจ

2.7.2.2 สัตว์เลี้ยง เช่น สุกร

2.7.2.3 สัตว์ใหญ่ เช่น โค – กระบือ

ตารางที่ 2.2 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยง

ปี พ.ศ.	ไก่	เป็ด	สุกร	โค	กระบือ
2542	1,050,435	250,199	25,199	85,654	58,043
2543	1,314,440	290,534	34,615	85,654	54,801
2544	906,790	180,452	20,166	93,249	52,789
2545	1,066,692	198,822	28,100	106,041	52,220

2.7.3 การประมง

จังหวัดยโสธร มีแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำชี ซึ่งไหลผ่านทางตอนใต้ของจังหวัด รวมระยะทาง 110 กิโลเมตร ในสองข้างแม่น้ำชี มีกุดชีหลง หลายแห่งเป็นแหล่งเก็บกักน้ำในพื้นที่ตอนกลางของจังหวัด มีลำหัวย หนอง อ่างเก็บน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ลำแซบาย หัวยโง ลำน้ำยัง ลำทวน อ่างเก็บน้ำกอกกุง และมีแหล่งน้ำโครงการชลประทานขนาดกลาง ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัด คือ หัวยลิงโจน และหัวยสะแบก

เกษตรกรที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและจับสัตว์น้ำได้ในปี 2542 จำนวน 1.222 ตัน ปี 2543 จำนวน 3.640 ตัน ปี 2544 จำนวน 4.473 ตัน ปี 2545 จำนวน 4.355 ตัน ซึ่งในแต่ละปีมีปริมาณการจับสัตว์น้ำได้น้อยมาก ต้องนำเข้ามาจากการจังหวัดอื่น

ในช่วงปี 2542 – 2545 พื้นที่การเกษตรจำนวนมากถูกน้ำท่วม เคลื่อนปีละ 200,000 ไร่ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย

2.7.4 อุตสาหกรรม

ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมในจังหวัดยโสธร ส่วนมากจะเป็นอุตสาหกรรมแปรรูป การเกษตรและอุตสาหกรรมการบริการ (โรงแรม) หรืออุตสาหกรรมต่อเนื่อง ส่วนอุตสาหกรรมรับซ่อมการผลิต ได้แก่ อุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้ามีเป็นส่วนน้อย และเป็นอุตสาหกรรมที่นำลงทุนในปัจจุบันมีตลาดส่งออกรองรับที่ดี แรงงานในพื้นที่มีมากพอ ค่าจ้างแรงงานต่ำ เมื่อเทียบกับจังหวัดใกล้เคียง

2.8 พื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาโดยการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่เป็นสมาชิกในกลุ่มเกษตรกรทำนาหากれือ อำเภอหาชนาชัย จังหวัดยโสธร ประกอบ เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีการกระจายตัวตามพื้นที่ต่าง ๆ ของอำเภอหาชนาชัย อำเภอคำเขื่อนแก้ว และอำเภอเมือง โดยเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างส่วนมากอยู่ในพื้นที่ตำบลนากระเรือ อำเภอหาชนาชัย และแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่มประกอบด้วย เกษตรกรจำนวน 20 ตัวอย่าง รวมทั้งหมด จำนวน 80 ตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวทั่วไป กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ระดับเบลี่ยน กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ และกลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์แบบยั่งยืน (ผสมผสาน) แต่ละกลุ่มมีคุณลักษณะ และความหมาย ดังนี้

2.8.1 กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวทั่วไป (Conventional agriculture) หมายถึงเกษตรที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และปลูกข้าวหอมมะลิ ซึ่งมีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปารวนคัตตูร์พีชหรือสารเคมีสังเคราะห์อื่นๆ ในกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดินตลอดการเก็บเกี่ยวและ การจัดเก็บ หรือเกษตรกรที่ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ในกระบวนการผลิต แต่ผลผลิตที่ได้ไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากหน่วยการตรวจสอบรับรองใด ๆ

2.8.2 กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน (Transition period) หมายถึง เกษตรที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และปลูกข้าวหอนมะลิเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือน การผลิตเป็นช่วงเริ่มต้นทำเกษตรอินทรีย์ตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยที่ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมีสังเคราะห์อื่น ๆ จนกระทั่งผ่านการรับรองเป็นเกษตรอินทรีย์ จากหน่วยงานรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เป็นที่ยอมรับ

2.8.3 กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ (Organic agriculture) หมายถึงเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และกระบวนการผลิตข้าวหอนมะลิอินทรีย์ได้รับรองมาตรฐานจากหน่วยงานรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปและต่างประเทศ เช่น สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (นกท.) เกษตรกรอาจมีการปลูกพืชอื่นหรือเลี้ยงสัตว์ร่วมด้วยหรือไม่ก็ได้

2.8.4 กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์แบบยั่งยืน (Sustainable Organic agriculture) หมายถึงเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก มีการผลิตข้าวหอนมะลิ ปลูกพืชอื่นและ/หรือเลี้ยงสัตว์ร่วมด้วย กระบวนการผลิตข้าวหอนมะลิอินทรีย์ได้รับรองมาตรฐานจากหน่วยงานรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปและต่างประเทศ วิถีชีวิตของเกษตรกรมีมุ่งมั่ง / ทัศนคติที่เพื่อพัฒนาผลิตในแปลงเกษตรของตนเองเพื่อการดำรงชีวิต และ/หรือกิจกรรมอื่นที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูล กับกิจกรรมการเกษตรหลัก ยึดหลักการผลิตเพื่อบริโภค ส่วนที่เหลือค่อยนำออกจำหน่าย จ่ายแขก แลกเปลี่ยน ตามวาระและโอกาส

นอกจากข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวแล้ว ยังมีข้อมูลส่วนเกี่ยวข้องกับเครือข่ายข้าวอินทรีย์ ได้แก่ โรงสีที่รับซื้อข้าวหอนมะลิอินทรีย์ โรงสีทั่วไป องค์กรพัฒนาเอกชน แหล่งทุนที่สนับสนุนเงินทุนแก่เกษตรกร ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดยโสธร

บทที่ 3

กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ หมายถึง ผลผลิตข้าวหอมมะลิที่ได้จากการกระบวนการผลิตที่ผ่านการตรวจสอบ รับรองมาตรฐานการผลิตแบบอินทรีย์จากหน่วยงานตรวจสอบมาตรฐานการผลิตอินทรีย์ ที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศไทยและต่างประเทศ ก่อตัวคือ ในทุกขั้นตอนของการผลิตข้าวหอมมะลิ จะต้องเป็นไปตามเงื่อนไข ข้อปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช และ/หรือสารเคมีสังเคราะห์ใดๆ รวมถึงสารเคมีที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อม เช่น พิษสัตว์ เศษวัชพืช เป็นต้น การปรับปรุงบำรุงดินโดยอาศัยพืชบำรุงดิน ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก มูลสัตว์ เศษวัชพืช เป็นต้น

3.1 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์แบบครบวงจร

ในกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ แบบครบวงจร มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวข้องทั้ง เกษตรกร พื้นที่ ปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต ระบบการตลาดและผู้บริโภค ซึ่งพอจะอธิบายขั้นตอนการผลิตทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาสำรวจข้อมูลจากเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง และการสังเกตของผู้ทำการศึกษาวิจัย ดังนี้

3.1.1 การเตรียมตัวของเกษตรกร

เกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ ต้องทำการศึกษาข้อปฏิบัติในการผลิตข้าวอินทรีย์ให้เข้าใจอย่างชัดเจน และประเมินตนเองว่าสามารถปฏิบัติตามข้อปฏิบัติได้จริงสมัครเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์กับกลุ่ม โรงสีทำนาภาคเรือ (หรือกลุ่มอื่นที่ตนเองสนใจ ซึ่งอาจมีเงื่อนไขการเข้าร่วมโครงการที่แตกต่างกัน) พร้อมจ่ายเงินค่าสมัครตามระเบียบ ที่กำหนด จากนั้นจึงเข้าร่วมรับการฝึกอบรมกระบวนการการทำนาอินทรีย์ที่ถูกต้อง ในการทำนาอินทรีย์เกษตรกรจะต้องผ่านการตรวจรับรองกระบวนการผลิตจำนวน 2 ครั้ง จากคณะกรรมการตรวจสอบภายในของกลุ่ม และ/หรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยตรวจสอบให้การรับรองภายนอก ระหว่างการผลิตเกษตรกรจะต้องดับบันทึกกิจกรรมการผลิต บันทึกปัจจัยการผลิตที่ใช้ทั้งชนิด ปริมาณ และช่วงเวลาที่ใช้ เพื่อใช้เป็นหลักฐานสำหรับประกอบการตรวจสอบรับรองของคณะกรรมการ และ/หรือเจ้าหน้าที่ จนเป็นที่มั่นใจว่ากระบวนการผลิตของเกษตรกรแต่ละรายนั้นเป็นไปตามข้อปฏิบัติของกระบวนการผลิตแบบอินทรีย์ทุกขั้นตอนอย่างแท้จริง

สำหรับการเตรียมตัวและประเมินตนเองที่เกย์ตระส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติกันในกลุ่ม เกย์ตระทำนานาจากเรื่อง ได้แก่ การเข้าร่วมรับฟังการชี้แจงหลักการทำเกย์ตระอินทรี การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรมตามโครงการสัจาระนิวิต ณ สำนักปฏิบัติธรรม ในอำเภอป่าตึ้ง จังหวัดยะลา โดยในระหว่างที่เข้ารับการฝึกอบรมนั้นเกย์ตระจะได้ฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริง ทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ เช่น หลักการดำรงชีวิตด้วยการพึงตนเอง ความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด การฝึกสมาร์ท การฝึกจิตใจให้เข้มแข็งและการสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง การทำปุยหมัก การทำน้ำหมักชีวภาพ เป็นต้น

3.1.2 การเตรียมดิน

ในระบบการทำเกย์ตระอินทรี ดินถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการทำการเกษตร การปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ ช่วยทำให้พืชได้รับธาตุอาหาร อย่างสมดุล จะช่วยให้ต้นข้าวแข็งแรง สามารถต้านทานต่อการเข้าทำลายและช่วยลดความรุนแรง ของการระบาดของโรคและแมลง ซึ่งช่วยให้เกย์ตระไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ดังนั้น ขั้นตอนการเตรียมดิน จึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่เป็นแนวทางสู่ความสำเร็จของ การผลิตข้าวอินทรี การปฏิบัติเกี่ยวกับการเตรียมดิน โดยทั่วไปแล้วหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว เกย์ตระมี วิธีปฏิบัติในการเตรียมดินที่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ขึ้นกับความพร้อมของแปลงนาและ ศักยภาพของครอบครัว เช่น ระดับความชื้นในดิน เครื่องจักร แรงงาน และฐานะทางเศรษฐกิจ สำหรับกิจกรรมที่เกย์ตระดำเนินการในด้านการปรับปรุง บำรุงดินที่สำคัญมีดังรายละเอียดต่อไปนี้

การปลูกพืชบำรุงดิน เช่น หัวไนคั่วพร้า ถั่วเขียว หลังการเก็บเกี่ยวข้าว และทำการไถ กลบตอซังข้าวในช่วงเดือนธันวาคม หรือเดือนมกราคม ขณะที่ในดินมีความชื้นเพียงพอสำหรับการ ออกของเมล็ดพันธุ์พืช แล้วปล่อยทิ้งไว้ให้ถั่วหรือพืชบำรุงดินชนิดอื่นเจริญเติบโตตามธรรมชาติ เมื่อถั่วเจริญเติบโตและติดฝักจะปล่อยไวน้ำให้แก่พืชเพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์ เช่น ถั่วพร้า หลังจากนั้นจึงทำการ ไถกลบอีกรังหนึ่ง พร้อมกับเป็นการไถด้วยเพื่อเตรียมดินเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป จากการศึกษา พบว่า เกย์ตระกลุ่มที่ปลูกข้าวอินทรีระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มอินทรี และกลุ่มอินทรีย์ยังยืน เคย ปลูกพืชสดบำรุงดิน คิดเป็นร้อยละ 22.2, 89.5 และ 76.5 ตามลำดับ โดยได้รับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ถั่วพร้าจากหน่วยงานภาครัฐ

เกย์ตระบางรายที่ไม่มีเมล็ดพันธุ์ถั่ว หรือพืชบำรุงดินอื่น จะทำการไถกลบตอซังทิ้งไว้ ในระหว่างเดือน ธันวาคม ถึง มกราคม ทั้งนี้ขึ้นกับความพร้อมของเกย์ตระ และลักษณะของดิน

กล่าวคือกรณีเป็นคืนหนึ่งหรือคืนที่หน้าดินแข็งเมื่อไม่มีความชื้น เกษตรกรจะไถกลบช่วงหลังการเก็บเกี่ยวในขณะที่คืนยังมีความชื้นพอที่จะได้สะคอก ในกรณีที่แปลงนาเป็นคืนทรายจะไม่มีปัญหาในการไถกลบ เพราะสามารถไถได้ตลอดเวลา หน้าดินไม่แข็ง จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรกลุ่มที่ปลูกข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มอินทรีย์ และกลุ่มอินทรีย์ยั่งยืน ทำการไถกลบต่อซัง ข้าว หลังฤดูการเก็บเกี่ยว คิดเป็นร้อยละ 83, 95 และ 100 ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าการไถกลบต่อซังเป็นวิธีการหนึ่งที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างปฏิบัติเพื่อเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์และอินทรีย์ต่อ ในคืน ตลอดจนเป็นการลดความเสี่ยงในเรื่องการเผาต่อซังในนาข้าว ทั้งที่โดยเจตนาหรือโดยบังเอิญ ก็ตาม อย่างไรก็ตามยังพบว่ามีเกษตรกรบางรายที่ไม่ได้ไถกลบต่อซัง เนื่องจากต้องการใช้ต่อซังในแปลงนาไว้ใช้ประโยชน์สำหรับเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงวัว กระเบื้อง ในฤดูแล้ง นอกจากนี้จากการฟางข้าว ที่ได้จากการนวดข้าวเสร็จแล้วนำมากองขึ้นรูปกองฟางเก็บไว้

ประมาณปลายเดือนเมษายน หรือหลังสงกรานต์ มักจะมีฝนตกเกือบทุกปี เกษตรกรจะเริ่มทำการเตรียมดินด้วยการไถคละเพื่อกลบและกำจัดเศษหญ้า ไถร่องการไถแปรอีกรัง ในกรณีที่ทำการเพาะปลูกด้วยวิธีการปักชำ ในขั้นตอนของการไถคละพบว่า มีเกษตรกรทำงานระบบอินทรีย์ บางรายทำการฉีดพ่นน้ำหมักชีวภาพที่ผสมตามสูตรแล้วในแปลงนาก่อนการไถคละ และ/หรือ ใช้น้ำหมักใส่ภาชนะ แล้วเจาะรู นำไปหอยใส่ร่องไถ ปล่อยให้น้ำหมักหยดลงในแปลงนาระหว่างการไถนา ซึ่งช่วยให้ประทัยดแรงงานในการใช้น้ำหมักชีวภาพอีกด้วย หรือบางรายได้ทำการพัฒนาเครื่องมือขึ้นเอง ที่เรียกว่า อีทุน ใช้สำหรับการย้ำต่อซัง ฟางข้าว หรือวัชพืชต่างๆ ในนา ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้งานได้ดีในสภาพแปลงนาที่มีน้ำขัง หรืออย่างน้อยต้องมีน้ำเพียงพอสำหรับการย้ำต่อซัง ฟางข้าว หรือวัชพืชต่างๆ ให้คงลงไปในดิน ซึ่งหากใช้อีทุนย้ำเสริจเรียบร้อยแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องเตรียมดินด้วยการไถคละอีกรังหนึ่ง เพาะวิธีการนี้เปรียบเสมือนการไถคละอยู่แล้ว ซึ่งพบว่าเกษตรกรในกลุ่มอินทรีย์ยั่งยืนจำนวน 2 ราย ใช้อีทุนในการย้ำต่อซัง ฟางข้าว และวัชพืชอื่นในนา ซึ่งได้ผลดีเป็นที่น่าพอใจ

การเตรียมดินสำหรับการทำนาอินทรีย์จะต้องไม่มีการเผานาโดยเด็ดขาด เนื่องจาก เป็นข้อห้ามตามมาตรฐานของกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์

3.1.3 การเพาะปลูก

วิธีการเพาะปลูกข้าวในปัจจุบัน มี 2 วิธี ได้แก่ การเพาะปลูกแบบนาหว่าน และการเพาะปลูกแบบนาดำ เกษตรกรที่ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไม่ว่าเกษตรกรจะเลือกทำการเพาะปลูก

ด้วยวิธีการไดกีตาน เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้สำหรับการทำอาหารจะต้องปราศจากการเจือปนของสารเคมี สังเคราะห์ทุกชนิด และไม่เป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้มาจากการดัดแปลงทางพันธุกรรม หรือ จีเอ็ม โอ (GMO)

กรณีที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกแบบนาหว่าน เกษตรกรจะทำการหัว่นเมล็ดพันธุ์ ข้าวในช่วงปลายเดือนเมษายน หรือหลังสงกรานต์เล็กน้อย ถึงประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ขึ้นกับสภาพฟนในแต่ละปี ในขณะเดียวกันเกษตรกรจะหัว่นปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมักชีวภาพ ที่เกษตรกรเตรียมขึ้นเองและ/หรือหาได้จากแหล่งที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงทำการไถกลบ จากการศึกษาพบว่าเกษตรกร ร้อยละ 38.8 ทำการเพาะปลูกแบบนาหว่าน ร้อยละ 28.8 ทำการเพาะปลูกแบบนาคำ และ ร้อยละ 32.5 ทำทึ่งนาคำและนาหว่าน

สำหรับการทำนาหว่านเกษตรกรมีข้อปฏิบัติในขั้นตอนการหัว่นเมล็ดพันธุ์ข้าว การไถกลบ และการคราด โดยมีข้อสังเกตที่สำคัญดังนี้

กรณีที่สภาพดินมีความชื้นต่ำ เกษตรกรจะทำการหัว่นเมล็ดพันธุ์ข้าวให้เรียบร้อย หลังจากนั้นจึงทำการไถกลบ และคราดให้ทั่วแปลงนา ซึ่งกรณีนี้เกษตรกรนิยมปฏิบัติกันในช่วงต้นฤดูกาล ในแปลงนาที่ไม่มีน้ำหรือความชื้นในดินต่ำ

กรณีที่สภาพดินมีความชื้นสูง เกษตรกรจะทำการไถคลบหน้าดิน หลังจากนั้นจึงหัว่นเมล็ดพันธุ์ข้าว จากนั้นจึงทำการคราดกลบเมล็ดพันธุ์ให้ทั่วแปลงนา

เกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวแบบนาหว่าน เนื่องจากเกษตรกรเชื่อว่าประยัดตันทุนในการเพาะปลูก ใช้แรงงานน้อย และสภาพแปลงนาสามารถบริหารจัดการระดับน้ำในแปลงนาให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมได้ เช่น แปลงนาอยู่ใกล้คลองชลประทาน แปลงนาเป็นที่ลุ่มน้ำขังเร็วเมื่อฝนตก

กรณีที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกแบบนาคำ เกษตรกรจะทำการเตรียมแปลงเพาะกล้า และทำการเพาะกล้า ในช่วงประมาณปลายเดือนเมษายน หรือหลังสงกรานต์เล็กน้อย ถึงประมาณปลายเดือนพฤษภาคม ทั้งนี้ขึ้นกับสภาพฟน เกษตรกรจะตัดดินใจลงมือเพาะกล้าได้ ก็ต่อเมื่อพิจารณาเห็นว่าความชื้นในดินมีเพียงพอ กล่าวคือ ต้องมีฝนตกจนกระทั่งดินชุ่มชื้นอยู่ตั้งแต่สองวันก่อน

ครั้งหนึ่งมีน้ำขังในแปลงที่จะเพาะกล้า โดยสังเกตดูระดับความชื้นในดินด้วยการใช้ขอบบุดินดูว่า ระดับความชื้นในดินลงลึกได้ไม่น้อยกว่าความลึกของจอบ ซึ่งลึกประมาณไม่น้อยกว่า 20 – 25 เซนติเมตร และสภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะไม่มีสภาพว่างฟันทิ่งช่วง โดยพิจารณา ประมาณเมฆในห้องฟ้าประกอบการตัดสินใจ หรือเกย์ตระกรงบางรายที่เห็นว่าในแปลงที่จะเพาะกล้า มีน้ำไม่เพียงพอสำหรับการเพาะกล้า และมีบ่อพักน้ำหรือสารน้ำในนา ก็จะสูบน้ำมาใช้สำหรับการ เพาะกล้า โดยประมาณว่าจะได้ปักคำนาในระยะหลังจากนี้ประมาณ 1 เดือน เพื่อให้ทันกับช่วงเวลาที่ มีฝนตกมาในช่วงต้นฤดู ประมาณปลายเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน สำหรับเกย์ตระกรที่มีพื้นที่ ทำนามาก จะทำการเพาะกล้าเป็นระยะ ๆ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการในการปักคำได้อย่าง เหมาะสมกับแรงงานในครัวเรือน หรือแผนการเพาะปลูกที่สอดคล้องกับแรงงานในห้องถิ่น

สำหรับเกย์ตระกรที่เลือกวิธีการเพาะปลูกทั้งแบบนาคำและนาหว่าน เนื่องจากว่า เกย์ตระกรบางรายมีที่นาหลายแปลง หรือมีขนาดพื้นที่นาจำนวนมาก สภาพที่นาแต่ละแปลงมี คุณลักษณะและ/หรือข้อจำกัดที่แตกต่างกัน และเกย์ตระกรจะพิจารณาเลือกวิธีการที่เชื่อว่าเหมาะสม ที่สุดทั้งในด้านความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ ความสามารถในการจัดการนา ช่วงเวลา ต้นทุนในการดำเนินการ และความพร้อมของแรงงานในครอบครัว

ในการเตรียมดินสำหรับการปักคำเกย์ตระกรบางรายจะห่ว่านปูยอินทรีย์รองพื้นใน แปลงนาแล้วไถกลบ ในขั้นตอนการไถแปร จากนั้นจึงทำการคราด เพื่อย่อยชี้ไถให้ละเอียด และทำการคราดเกลี่ยดิน ปรับระดับพื้นดินให้เรียบสม่ำเสมอ ง่ายต่อการปักคำ และการจัดการระดับน้ำใน แปลงนา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามตามจะเห็นว่า จำนวนแรงงานในครัวเรือน น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลในการตัดสินใจเลือกวิธีการเพาะปลูกข้าว โดยเมื่อคิดจากแรงงานที่ มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปพบว่า ขนาดพื้นที่ลือครองทั้งหมดเฉลี่ยต่อแรงงานหนึ่งคนของกลุ่มตัวอย่างที่ ทำการเพาะปลูกแบบนาคำ นาหว่าน และเพาะปลูกแบบนาคำและนาหว่านเท่ากับ 4.37, 6.90 และ 5.6 ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับขนาดพื้นที่สำหรับการปลูกข้าวหอนมะลิเฉลี่ยต่อแรงงานหนึ่งคน เท่ากับ 2.86, 4.95 และ 3.6 ตามลำดับ

3.1.4 การดูแลรักษา

หลังจากที่ทำการเพาะปลูกเสร็จเรียบร้อยแล้ว เกษตรกรจะค่อยเอาใจใส่ดูแลต้นข้าว ในแปลงนาจนกระทั่งติดดอกอกรวง โดยดูแลเกี่ยวกับการปลูกซ่อนในบริเวณที่ข้าวไม่เข็น หรือถอนต้นข้าวออกจากแปลงนาในบริเวณที่เห็นว่ามีต้นข้าวขึ้นลืมากเกินไป การกำจัดวัชพืช ด้วยการถอนวัชพืชออกโดยการใช้แรงงานคน การใส่ปุ๋ยเพิ่มในบริเวณที่เห็นว่าข้าวมีการเจริญเติบโตไม่ค่อยดี ซึ่งปุ๋ยที่ใช้มักจะเป็นปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด เนื่องจากสาเหตุในการใช้งานและการเคลื่อนย้าย ทำการดูแลซ่อนแซมคันนาที่ชำรุด การควบคุมระดับน้ำในแปลงนาให้มีระดับที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของข้าว

นอกจากนี้เกษตรกรบางรายมีการนำเออน้ำหมักชีวภาพ สูตรที่เตรียมไว้สำหรับใช้เป็นชอร์โนนบำรุงต้นข้าว ซึ่งได้จากการหมักผลไม้ พืชผัก แล้วมาผสมให้ถูกต้องตามสัดส่วน โดยวิธีการฉีดพ่น ซึ่งทำการฉีดพ่นครั้งที่ 1 หลังจากที่ข้าวเริ่มมีการตั้งตัว (ประมาณ 15 – 30 วันหลังการปักดำ) หรือใช้พสมน้ำสาดให้ทั่วบริเวณแปลงนา และทำการฉีดพ่นครั้งที่ 2 ในช่วงที่ต้นข้าวกำลังตั้งห้อง เพื่อให้ต้นข้าวมีการเจริญเติบโต แข็งแรง และต้านทานโรค อย่างไรก็ตามจากการสังเกตของเกษตรกร จำนวน 2 ราย พบว่า การใช้น้ำหมักชีวภาพที่ทำการสั่งไว้ในปริมาณที่เข้มข้น ในอัตราส่วนประมาณ 1 ต่อ 20 ทำให้ต้นข้าวมีอาการใบไหม้ ใบเหลือง แต่ไม่ถึงขั้นที่ทำให้ต้นข้าวตาย ในขณะที่ใช้น้ำหมักจากพืชไม่พบว่ามีลักษณะอาการดังกล่าวเกิดขึ้น ซึ่งในทางวิทยาศาสตร์แล้ว นักวิจัยเห็นว่า น่าจะได้รับการศึกษาให้กว้างขวางมากขึ้นเกี่ยวกับผลกระทบของการใช้น้ำหมักชีวภาพในข้าวหรือพืชอื่นต่อไป

ข้อปฏิบัติของเกษตรกรบางรายในการจัดการ/แก้ไขปัญหาในกรณีการทำลายต้นข้าว แล้วปรากฏว่า หลังจากที่ข้าวกำลังเจริญเติบโตได้ระยะหนึ่งแล้ว เกิดภาวะฟันทึ่งช่วง ไม่มีน้ำขังในแปลงนา จะทำให้เกิดหลุมและวัชพืชอื่นขึ้นมากในแปลงนา เกษตรกรจะทำการเกี่ยวข้าวและหลูปะร้อนๆ กัน โดยเกี่ยวให้เหลือต้นข้าวไว้ประมาณ 10 เซนติเมตร (ระยะที่เกี่ยวได้ตนนัดมือ) พอกันมา และมีน้ำขังในนาข้าวจะสามารถเจริญงอกงามขึ้นมาใหม่ได้ โดยไม่กระทบต่อผลผลิตข้าวมากนัก ในขณะที่หลูปะร้อนน้ำท่วมขังตายไปในที่สุด (หากไม่โชคดี ข้าวตายก่อนฝนจะมา หรือฝนมากจนน้ำท่วมต้นข้าว)

การดูแลรักษาระยะที่ข้าวกำลังเริ่มออกровง เป็นช่วงที่ข้าวกำลังทำการพสมเกสร เกษตรกรรมมักจะไม่ลงไปบน่วนต้นข้าวในแปลงนา เพราะเชื่อว่าอาจทำให้การพสมเกสร ไม่ดี เท่าที่ควร จนอาจส่งผลให้เกิดข้าวเมล็ดลีบเกิดขึ้นได้

3.1.5 การเก็บเกี่ยว

การเก็บเกี่ยวข้าวในระบบเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวหอนมะลิในช่วง ระยะเวลาเดียวกันกับการทำนาทั่วไป ประมาณกลางเดือนพฤษจิกายน ซึ่งเป็นระยะที่ข้าวหอนมะลิ แก่พอดี หรือเรียกว่า ข้าวพลับพึง การเก็บเกี่ยวมีทั้งที่ใช้แรงงานคน และรถเกี่ยวข้าว

การเก็บเกี่ยวด้วยแรงงานคน เมื่อเกี่ยวเสร็จเกษตรกรจะตากข้าวในแปลงนาประมาณ 2 วัน ให้ข้าวแห้งพอดีแล้วทำการเก็บรวบรวมข้าวมากองรวมกัน แต่มีเกษตรกรที่ปล่อยข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้วทิ้งไว้ในแปลงจนกว่าจะเกี่ยวข้าวเสร็จทั้งหมด จึงทำการเก็บรวบรวมข้าวมากองรวมกัน เพื่อทำการนวดหรือปั่นแยกเมล็ดข้าวออกจากฟาง

การเก็บเกี่ยวข้าวหอนมะลิอินทรีย์ด้วยการใช้รถเกี่ยว การปฏิบัติของเกษตรกรที่ดำเนินการเก็บเกี่ยวข้าวหอนมะลิอินทรีย์ จะต้องมีความพิถีพิถัน และเอาใจใส่ในการป้องกันการปนเปื้อนของข้าวทั่วไป ที่อาจปนเปื้อนจากการเกี่ยวข้าวจากนาเกษตรกรรายอื่น เกษตรกรจะแยกข้าวที่เกี่ยวชุดแรก ออกก่อนอย่างน้อย 3- 5 กระสอบ (กระสอบขนาด 50 กิโลกรัม) แล้วเก็บข้าวดังกล่าวแยกไว้ให้ห่างจากข้าวอินทรีย์ (ข้าวที่แยกออกจำนวนดังกล่าวไม่ถือว่าเป็นข้าวอินทรีย์) จากนั้นจึงเก็บข้าวที่ได้เป็นผลผลิตอินทรีย์ จึงจะถือว่าเป็นข้าวอินทรีย์ ภาระที่ใช้บรรจุข้าวหอนมะลิอินทรีย์เกษตรกรจะใช้กระสอบของโรงสีที่จัดเตรียมไว้สำหรับการบรรจุข้าวหอนมะลิอินทรีย์โดยเฉพาะ ข้าวที่เกี่ยวเสร็จเรียบร้อยแล้วเกษตรกรจะต้องนำไปตกให้แห้ง เพื่อลดความชื้นให้เหลือไม่เกิน ร้อยละ 14 ตามมาตรฐานทั่วไป

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าเกษตรกร ในปีการผลิต 2547/48 การจ้างแรงงานคนในการเก็บเกี่ยวข้าว คิดค่าจ้างเป็นแบบเต็มวันในอัตรา 120 – 140 บาทต่อวัน หรือคิดอัตรา_m คละ 1 บาท การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของค่าจ้างแปรปรวนตามภาวะแรงงาน การดูแลเกี่ยวกับอาหารเที่ยงของนายจ้างแต่ละราย ส่วนการใช้รถมีค่าจ้างในอัตรา 500 บาท/ไร่ รวมการบริการเก็บผลผลิตมากองรวมกัน ณ ที่ ๆ ที่ตกลงกันของผู้จ้างและผู้รับจ้าง สำหรับรถเกี่ยวข้าวที่มารับจ้างในพื้นที่เป็นของ

เจ้าของที่เดินทางมารับจ้างจากภาคกลางเกือบทั้งหมดและเมื่อเปรียบเทียบกับค่าจ้างในปีการผลิตที่ผ่านมา เกษตรกรนองกว่าค่าจ้างเก็บเกี่ยวในปีนี้เพิ่มขึ้นไว้ละประมาณ 100 บาท

3.1.6 การจัดการผลผลิต

ข้อปฏิบัติที่สำคัญในการจัดการผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ คือกระบวนการป้องกันการปนเปื้อนของผลผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยการแยกผลผลิตออกจากกระบวนการผลิตทั่วไป เกษตรกรที่ทำงานในกลุ่มทำงานหากเรือ มีข้อปฏิบัติในการบรรจุข้าวอินทรีย์ในกระสอบสำหรับบรรจุข้าวอินทรีย์ (สีเขียว) ส่วนข้าวอินทรีย์จะปรับเปลี่ยนบรรจุในกระสอบ (สีน้ำเงิน) โดยเจียนชื่อนามสกุล ที่อยู่ ลำดับที่ของกระสอบบรรจุ จำนวนผลผลิตทั้งหมดที่ผลิตได้ จำนวนกระสอบทั้งหมดลงในกระสอบบรรจุ เพื่อให้สามารถทำการตรวจสอบย้อนกลับได้ในกรณีที่จำเป็น

การจัดการผลผลิตหลังการเก็บเกี่ยว ทั้งข้าวเคลื่ะและข้าวอินทรีย์จะต่างๆ ในขั้นตอนการตากข้าวเพื่อลดความชื้น ให้ได้ระดับไม่นักกว่าเกณฑ์ที่กำหนดในการซื้อขาย เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากขบวนการตากข้าวเกี่ยวข้องกับคุณภาพของผลผลิตด้วย เกษตรกรที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวจะพิถีพิถันและให้ความสำคัญในการตากข้าวค่อนข้างมาก เพราะหากตากข้าวนานเกินไป ข้าวจะแห้งไม่สม่ำเสมอ ด้านบนอาจแห้งพอดี หรือแห้งมากเกินไปในขณะที่ข้าวที่อยู่ด้านล่างอาจยังมีความชื้นเกินมาตรฐาน การสังเกต การตรวจสอบ และหมั่นกลับข้าวที่ตากอย่างสม่ำเสมอ การคัดแยกลิ้งเจือปนออกจากข้าว ระยะเวลาการตากที่เหมาะสม จะช่วยให้ข้าวเปลือกที่ได้มีคุณภาพดี เปรอร์เซ็นต์ข้าวดันจะสูง เปรอร์เซ็นต์การหักน้อย และเป็นการป้องกันหรือลดปัญหาข้าวห่องใจได้อีกด้วย นี่จะทำให้ขายข้าวได้ราคาสูงกว่า นอกจากนี้การเลือกใช้ภาชนะที่ระบายน้ำความชื้นได้ดี หรือสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นลานตากข้าว ก็เป็นสิ่งสำคัญที่เกษตรกรต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพื่อป้องกันปัญหาที่ก่อให้เกิดการฉุดตัด ราคาผลผลิตที่นำไปขายให้กับโรงงานสีหรือผู้รับซื้อ

ความรู้เกี่ยวกับการจัดการผลผลิตข้าว เพื่อให้ได้ข้าวที่มีคุณภาพดีของกลุ่มเกษตรกร ทำงานหากเรือ บทบาทของกลุ่มโดย พ่ออาลัย พันพิพัฒน์ ประธานกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้ให้ดำเนินการเผยแพร่ความรู้ดังกล่าว แก่สมาชิกของกลุ่มอยู่เสมอ ทั้งในโอกาสที่มีการประชุมกลุ่ม และ/หรือหอกระจายข่าวเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน เพื่อให้สมาชิกได้รับความรู้ ความเข้าใจ มีความตระหนักในคุณภาพ และผลตอบแทนที่จะเกิดขึ้น

การดูแลเอาใจใส่ในขั้นตอนการตากข้าว ช่วยให้ได้คุณภาพข้าวดี โดยพบว่า เกษตรกรที่ใช้รถเกี่ยวข้าวแล้วมักจะนำผลผลิตข้าวไปตากบนพื้นที่สำคัญ ได้แก่ 田자(田字) ในล่องตาถือ วางบนพื้นคอนกรีตตามถอนในหมู่บ้าน หรือลานดินกว้างๆ สามารถเรียก เป็นดัน

3.1.7 การจำหน่าย

ผลผลิตข้าวอินทรีย์ในปัจจุบันยังถือได้ว่าเป็นผลผลิตที่มีระบบการผลิตและการตลาด แบบเฉพาะ (Niche Market) ผลผลิตอินทรีย์ที่เกิดขึ้นนั้นมาจากการผลิตในรูปของกลุ่มและ เครือข่ายการผลิต ที่เกษตรกรรวมกลุ่มกันเพื่อผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับผู้รับซื้อ ซึ่งเป็นโรงสี ของกลุ่มเกษตรกร โดยที่โรงสีทำหน้าที่รับซื้อและรวบรวมผลผลิตข้าวเปลือกที่มีคุณภาพตามเกณฑ์ มาตรฐานที่กำหนดจากเกษตรกรที่นำข้าวมาขายที่โรงสีข้าวของกลุ่ม ในราคายังคง ข้าวอินทรีย์ที่ ผ่านการรับรองมาตรฐาน กิโลกรัมละ 10 บาท ส่วนผลผลิตข้าวของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกในระบบ การผลิตเกษตรอินทรีย์ และอยู่ระหว่างขั้นตอนการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตข้าวมาสู่ระบบการ ผลิตอินทรีย์ ผลผลิตที่ได้ยังไม่ผ่านมาตรฐานอินทรีย์ ทางโรงสีจะรับซื้อผลผลิตข้าวระยะปรับเปลี่ยน ในราคายังคง 3 บาทต่อ กิโลกรัม หรือ กิโลกรัมละ 0.25 บาท การรับซื้อข้าวอินทรีย์ ระยะปรับเปลี่ยน ทางโรงสีทำการตรวจสอบคุณภาพ เช่นเดียวกับข้าวอินทรีย์ทุกประการ ซึ่งสมาชิก ของกลุ่มอาจขายข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยนให้กับโรงสีของกลุ่มหรือไม่ก็ได้

การจำหน่ายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ให้กับโรงสี ทางเจ้าหน้าที่ของโรงสีจะทำการ ตรวจสอบระดับความชื้น เปอร์เซ็นต์ข้าวต้น เปอร์เซ็นต์ข้าวหัก สิ่งเจือปน เพื่อประเมินคุณภาพ ข้าวเปลือกที่จะรับซื้อจากสมาชิก ข้าวที่มีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดทางโรงสีจะรับซื้อในราคากิโลกรัมละ 10 บาท และหากพบว่าคุณภาพข้าวดีกว่าหรือต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ทางโรงสีจะเพิ่ม หรือลดราคาให้ตามอัตราที่กำหนด เช่น เกณฑ์มาตรฐานของเปอร์เซ็นต์ข้าวต้น เท่ากับ ร้อยละ 35 ราคายังคงเพิ่มขึ้นหรือลดลงในอัตรา 0.05 บาทต่อกิโลกรัม เป็นต้น

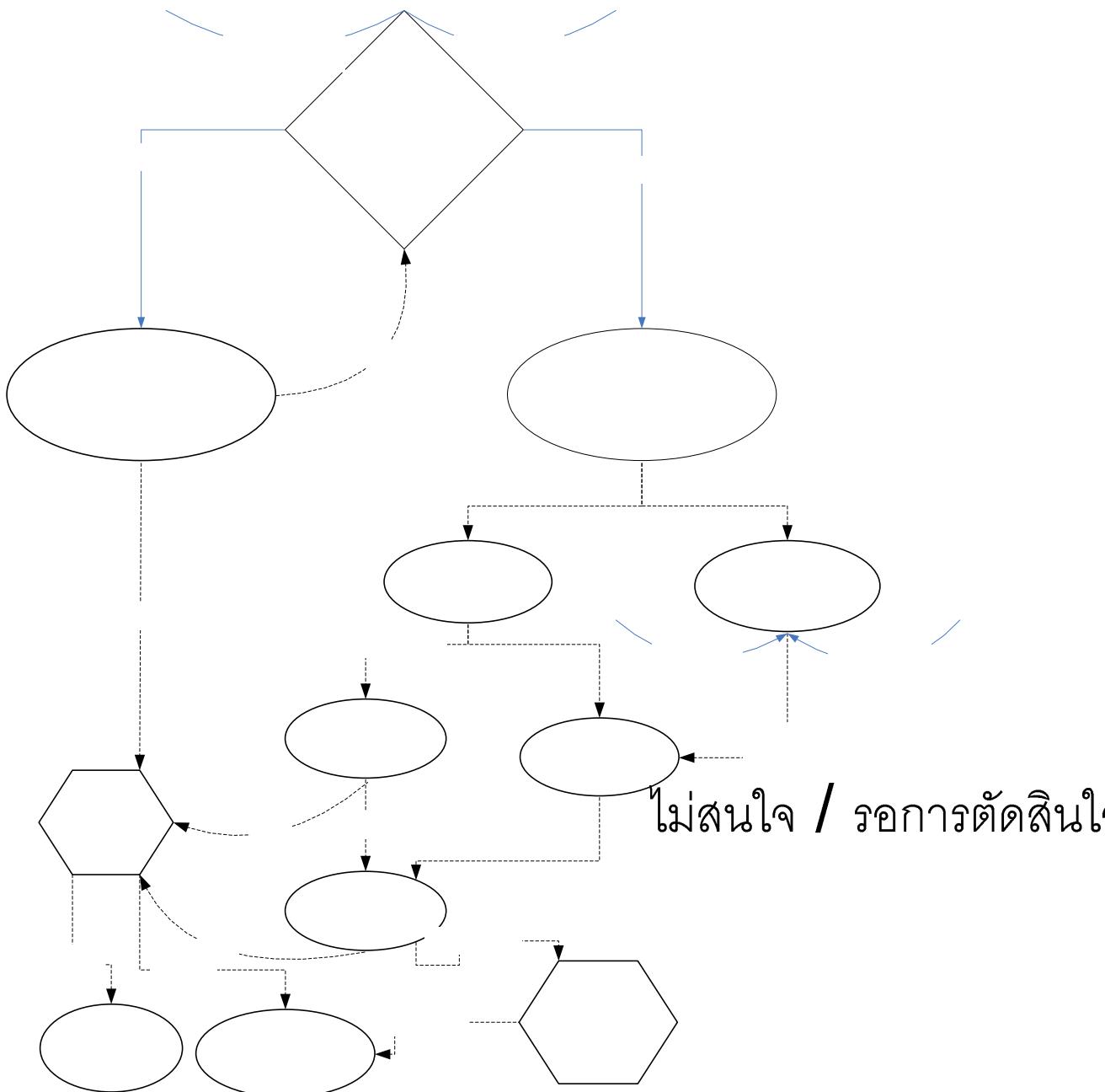
การจำหน่ายผลผลิตให้กับโรงสี เกษตรกรจะได้รับเงินค่าข้าวทันทีในอัตรา ร้อยละ 30 ของราคายังคง ได้รวมทั้งหมวด ตามเงื่อนไขที่กำหนดของกลุ่ม ส่วนเงินที่เหลือทั้งหมดเกษตรกรจะ ได้รับในช่วงประมาณเดือนมีนาคม ซึ่งประเมินก่อนวันที่ขายข้าวอินทรีย์ใน ลักษณะดังกล่าว พบว่า เป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรบางคนไม่ตัดสินใจปรับเปลี่ยนมา ทำงานแบบอินทรีย์ เนื่องจากเกษตรกรมีความจำเป็นต้องบางอย่างในการใช้จ่ายเงินของครอบครัว

หลังจากที่ โรงพยาบาลชื่อ ข้าวห้อมมะลิอินทรี จำกัด เกษตรกรแล้ว การจำหน่ายข้าว อินทรี ในขั้นตอนต่อไป โรงพยาบาลจะทำการแปรรูปข้าวเป็นข้าวสาร ภายใต้การควบคุมและตรวจสอบ คุณภาพอย่างเข้มงวด ทำการคัดแยกเกรดข้าว และบรรจุลงตามคำสั่งซื้อของผู้รับซื้อ ซึ่งกรณีของ โรงพยาบาลชื่อ ข้าวอินทรี ทั้งหมดจะจำหน่ายให้กับสหกรณ์ริบลีนเนท ตาม ข้อตกลง

3.2 กระบวนการปรับเปลี่ยนจากข้าวห้อมมะลิธรรมชาติ เป็นข้าวห้อมมะลิอินทรี

กระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวห้อมมะลิธรรมชาติ เป็นข้าวห้อมมะลิอินทรี นั้น มี กระบวนการ ขั้นตอน ตลอดจนระยะเวลาในการปรับเปลี่ยนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระบบการ ตรวจสอบร่องมาตรฐานที่ต้องการรับรอง แต่โดยทั่วไปแล้วประกอบไปด้วย 2 ระยะหลัก ๆ ได้แก่ เกษตรอินทรี ระยะปรับเปลี่ยน ผลผลิตที่ได้เรียกว่า ผลผลิตอินทรี ระยะปรับเปลี่ยน และ ระยะที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีแล้ว ผลผลิตที่ได้เรียกว่า ผลผลิตข้าวอินทรี ที่ สามารถคงชื่อขายกัน เป็นผลผลิตอินทรี ผ่านการรับรองมาตรฐาน

สำหรับกระบวนการปรับเปลี่ยนและเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรี กรณีของกลุ่มเกษตรกร ดำเนินการเรือ อำเภอหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีขั้นตอนและขั้นตอนการดังที่ปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การปรับเปลี่ยนและเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ ตามมาตรฐานตรวจสอบ

รับรองของ สำนักงานมาตรฐานเกย์ตระกูลทรัพย์ (มกท.) กรณีกลุ่มเกย์ตระกร โรงสีนาครเรือ

จังหวัดยโสธรถือได้ว่า เป็นแหล่งผลิตข้าวอินทรีย์แหล่งใหญ่ที่สุดของประเทศไทย เป็นจังหวัดหนึ่งที่ริเริ่มดำเนินกิจกรรมนำร่องในการผลิตข้าวอินทรีย์ เป็นจังหวัดแรก ๆ ของประเทศไทย โดยกระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตแบบทั่วไปมาเป็นการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรเริ่มจากกลุ่มเกษตรกร ที่มีอาชีพทำนาเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ในอำเภอคุ้งตะเภา หลังจากนี้ได้ขยายปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมในสมัย ปี พ.ศ. ๒๕๖๗ มาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการนำเอากัญชาและชากานาตามปกติ ทำความเข้าใจในครัว

ผ่าแมลง และสารเคมีสังเคราะห์อื่น ๆ มาใช้ในการผลิตพืชและสัตว์มาแล้วระยะหนึ่ง และได้พบข้อเท็จจริงบางประการจนกระทั่งเกยตระกรเชื่อว่า การผลิตในลักษณะดังกล่าว เกยตระกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน รวมถึงจากต่างประเทศ ชุมชนสูญเสียเงินตราออกสู่ภายนอกทุกปี เมื่อใช้เป็นเวลานานขึ้นทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น แม้จะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นก็ตาม และร่างกายได้รับผลกระทบจากความเป็นพิษของสารเคมีสังเคราะห์ที่นำมาใช้สำหรับการผ่าแมลง หรือยาปารวนวัชพืชต่าง ๆ ในระบบการเพาะปลูกที่ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นแหล่งธาตุอาหารเป็นหลักในแปลงนาเป็นเวลานาน ๆ เกยตระกรเชื่อว่า เป็นสาเหตุของการหนี้ที่ทำให้หนี้ดินแข็ง อินทรีย์วัตถุในดินลดน้อยลง เป็นผลให้การปักชำนาภัยขึ้น การปฏิบัติในระหว่างการปักชำ เกยตระกรต้องรีบลงมือปักชำทันทีที่คราดเสร็จเรียบร้อยแล้ว เพราะหากทิ้งไว้หนี้ดินจะแข็งตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ดินมีสภาพเป็นดินทราย ด้วยเหตุผลหลายประการที่กล่าวข้างต้น เกยตระกรกลุ่มน้ำร่อง จำนวนประมาณ 16 ครัวเรือน โดยการนำของ พ่อแม่ สามสี จึงได้ริเริ่มปรึกษาหารือกันในกลุ่ม เพื่อแสวงหาทางออกในการดำเนินการปรับเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการผลิตพืชผลทางการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน

ในปีการผลิต 2538/39 สมาชิกของกลุ่มได้หันมาใช้ขบวนการผลิตที่อิงธรรมชาติมากขึ้น มีการบททวนวิธีการทำนาในสมัยที่พ่อแม่ทำในอดีต และนำกลับมาปรับใช้ เช่น การนำมูลสัตว์มาใช้ทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีให้มากขึ้น ให้ความสำคัญในการเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น เรียนรู้และพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการผลิตปุ๋ยใช้เอง ลดและเลิกใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีสังเคราะห์ชนิดต่างๆ ในขบวนการผลิตข้าว โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อทำการผลิตพืชผลที่ปลอดจากสารเคมี โดยมีพื้นที่ดำเนินการในระยะเริ่มต้นรวมกันประมาณ 150 ไร่ และผลผลิตข้าวที่ได้ในระยะเริ่มต้นนี้เรียกว่า “ข้าวปลอดสารเคมี” จนกระทั่งในประมาณปีที่ 3 เป็นต้นมา ได้มีสมาชิกเข้าร่วมขบวนการเพิ่มมากขึ้น จนในที่สุดในปีการผลิต 2542/43 ผลผลิตข้าว ในแปลงนาของสมาชิกกลุ่มดังกล่าว ได้รับการยอมรับมาตรฐานการผลิตอินทรีย์ ได้ผลผลิตเรียกว่า “ข้าวอินทรีย์” และจำหน่ายผลผลิตข้าวอินทรีย์ ได้ในราคากว่า ข้าวที่ผลิตแบบทั่วไป ให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ร่วมสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมของกลุ่ม

ในปีต่อๆ มาเกษตรกรรายอื่นได้ให้ความสนใจ เข้ามาเยี่ยมชม ดูงาน และสมัครเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อผลิตข้าวอินทรีย์มากขึ้น มีการกระจายการผลิต และรวมกลุ่มในพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดยโสธร หลายแห่ง ได้แก่

3.2.1 กลุ่มนรนรักษ์ธรรมชาติ อำเภอภูดซุม มีสมาชิกกระจายอยู่ในอำเภอภูดซุม อำเภอรายมูล อำเภอเมือง และอำเภอป่าติ่ว

3.2.2 กลุ่มเกษตรกรทำนานาเกเรอ อำเภอมหาชนะชัย มีสมาชิกกระจายอยู่ในอำเภอมหาชนะชัย อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอเมือง และอำเภอค้อวัง

3.2.3 กลุ่มสหกรณ์ผู้ผลิตข้าวอินทรีย์เลิ่งกatha – ไทยเจริญ อำเภอเลิงกatha มีสมาชิกกระจายอยู่ในอำเภอเลิงกatha และ อำเภอไทยเจริญ

3.2.4 กลุ่มเกษตรกรทำนาสังเปลือย มีสมาชิกกระจายอยู่ในอำเภอคำเขื่อนแก้ว

3.2.5 กลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง มีสมาชิกกระจายอยู่ในอำเภอค้อวัง และ อำเภอคำเขื่อนแก้ว

ในปีการเพาะปลูก 2547/48 มีพื้นที่ผลิตข้าวอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานข้าวอินทรีย์ แล้วในจังหวัดยโสธร ประมาณ 16,460 ไร่ และพื้นที่ผลิตข้าวที่อยู่ในขั้นตอนการผลิตในระยะปรับเปลี่ยน ประมาณ 10,179 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 26,642 ไร่ สมาชิกทั้งหมดทั้งที่อยู่ในระยะปรับเปลี่ยนและผ่านการรับรองเป็นอินทรีย์แล้ว ประมาณ 1,600 คน (ครัวเรือน)

ในการปรับเปลี่ยนจากการข้าวหอมมะลิธรรมดาเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านการรับรอง มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ บอกว่าเริ่มต้นด้วย การสังเกต เรียนรู้ ดูงานจากเกษตรกรรายอื่นที่ทำการปลูกข้าวอินทรีย์มาก่อนทั้งที่เป็นเพื่อนบ้าน และเกษตรกรตัวอย่างที่อยู่ที่อื่น ทั้งทางด้านเทคโนโลยีการผลิต เงื่อนไข ข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องในขบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณา กันในครอบครัว และประเมินความพร้อม ในด้านต่างๆ ได้แก่ ความมั่นใจของสมาชิกในครอบครัว การยอมรับสภาพเกี่ยวกับผลผลิตที่จะได้รับ ซึ่งส่วนมากผลผลิตลดลงเมื่อมาทำการเกษตรอินทรีย์ในระยะ 1-2 ปีแรก เนื่องจากเกษตรกรมีปุ๋ย คอก ปุ๋ยหมักไม่เพียงพอสำหรับการปรับเปลี่ยนความอุดมสมบูรณ์ของดิน สิ่งที่เกษตรกรสนใจเรียนรู้ ในขบวนการปรับเปลี่ยนที่สำคัญ ได้แก่ การเรียนรู้วิธีการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การใช้น้ำหมักจุลินทรีย์ หรือเกษตรกรเรียก กันหัวไปว่า น้ำหมักอีเอ็ม (EM, Effective Microorganism)

จากการศึกษา ขบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวทั่วไปมาเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โดยใช้แบบสอบถามจากผู้ทำการผลิตแบบอินทรีย์ทั้ง 3 กลุ่ม พบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อ การตัดสินใจ โดยวัดจากระดับความถี่ของการเลือกตอบจากแบบสอบถาม ปรากฏว่า

ร้อยละ 98.30 มา	จากแรงจูงใจของราคaproduct ข้าวอินทรีย์ที่สูงกว่าผลผลิตข้าวเคมี
ร้อยละ 95	เกย์ตระกรต้องการลดต้นทุนการผลิต
ร้อยละ 93.30	คำนึงถึงรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตข้าวอินทรีย์
ร้อยละ 73.30	สภาพแเปล่งนาที่เหมาะสม เช่น สภาพดิน แหล่งน้ำ
ร้อยละ 66.70	เกย์ตระกรคำนึงถึงการปรับสภาพแวดล้อมในนาให้ดีขึ้น

โดยเกย์ตระกรเห็นว่าปัจจัยที่มีผลในสนับสนุนการตัดสินใจที่สำคัญ ในการปรับเปลี่ยน พบว่า

ร้อยละ 98.30	เป็นการตัดสินร่วมกันของคนในครอบครัว
ร้อยละ 93.30	มาจากการการเรียนรู้ การอบรม การศึกษาดูงาน และทดลองทำด้วยตนเอง และลักษณะอุปนิสัย ความขยัน ไม่มีความพึงเพื่อ ของครอบครัว
ร้อยละ 83.30	การเห็นเห็นตัวอย่างการทำเกษตรอินทรีย์จากเพื่อนสมาชิกหรือผู้นำกลุ่ม
ร้อยละ 81.70	การส่งเสริมจากผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง
ร้อยละ 80.00	ได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ใน การศึกษาดูงาน การเข้าอบรมในลักษณะของโรงเรียนเกษตรกร เป็นต้น

เมื่อเกษตรกรตัดสินใจที่จะทำเกษตรอินทรีย์เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงสมัครเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์กับกลุ่มเกษตรกรทำนาภาคเรือ (หรือกลุ่มการผลิตข้าวอินทรีย์อื่นๆ) และปฏิบัติตามเงื่อนไขการผลิตอินทรีย์อย่างเคร่งครัด

การสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของเกษตรกร โดยไม่เกี่ยวข้องกับเขตพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่เกษตรกรจะสมัครเข้าร่วมกับกลุ่มที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการจำหน่ายผลผลิตของตนเอง และสะดวกในการติดตามตรวจสอบ คุณภาพและควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมของผู้รับซื้อ ตามเงื่อนไขของกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ เพื่อให้มั่นใจว่า ผลผลิตข้าวที่ได้ผ่านเกณฑ์มาตรฐานของการผลิตข้าวอินทรีย์ ที่หน่วยงานนั้นๆ เป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งแต่ละหน่วยงานที่ตรวจสอบรับรองมาตรฐานมีรายละเอียด ข้อกำหนดบางประการที่แตกต่างกัน

3.3 เงื่อนไขปัจจัยและปัญหาอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิธรรมดามาเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์

เกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปมาเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เนื่องจากเกษตรกรได้รับแรงจูงใจในด้านการประกันราคาผลผลิตอินทรีย์ ที่มีราคาสูงกว่าข้าวทั่วไป เกษตรกรต้องการลดต้นทุนการผลิต เพราะต้นทุนการผลิตที่เป็นค่าปัจจัยเคมีที่เพิ่มขึ้นทุกปี ในขณะที่ราคาผลผลิตในห้องตลาดแต่ละปี ไม่มีความแน่นอน โดยเกษตรกรพิจารณาปัจจัยความพร้อมของสมาชิกในครอบครัว สภาพทางกายภาพของแปลงนา แหล่งน้ำ ตลอดจนความรู้และประสบการณ์จากการศึกษาดูงาน ประกอบการตัดสินใจเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามในการปรับเปลี่ยนมาสู่กระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ พบร่วม มีเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค ในการเข้าร่วมโครงการที่สำคัญ ได้แก่ ความกังวลเรื่องผลผลิตที่ลดลง ขนาดพื้นที่ถือครองของเกษตรกรที่มีไม่มากนัก ความยุ่งยากของเงื่อนไขและข้อปฏิบัติในการทำเกษตรอินทรีย์ โดยที่เกษตรกรคิดเป็น ร้อยละ 32.69 มีความกังวลเกี่ยวกับผลผลิตที่ลดลงในปีแรกของการปรับเปลี่ยน อาจส่งผลทำให้ครอบครัวที่อาศัยรายได้หลักจากการขายข้าวในแต่ละปีลดลง ซึ่งอาจกระทบต่อ สภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ที่มีภาระค่าใช้จ่ายประจำที่ต้องรับผิดชอบ และไม่อยู่ในภาวะที่แบกรับความเสี่ยงด้านการเงิน ได้มากนัก ถ้าหากได้ผลผลิตและรายได้ลดลง ภาระค่าใช้จ่ายที่เกษตรกรให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น ครอบครัวอยู่ระหว่างการส่งลูกเรียนหนังสือในระดับสูง (อุดมศึกษา) จึงทำให้ยังไม่สามารถตัดสินใจเปลี่ยนมาทำนาข้าวระบบอินทรีย์ได้จนกว่าภาระรับผิดชอบดังกล่าว จะเสร็จสิ้นลงจึงตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ เป็นต้น

ลักษณะการเจริญเติบโตและสภาพข้าวในแปลงนาในระยะปรับเปลี่ยนในช่วงปีแรกนั้น ที่มีสภาพที่ไม่งาม การเจริญเติบโตไม่ดีเท่าที่ควร เมื่ອ่อนสภาพที่ตนเองเคยชินกับการเจริญเติบโตของข้าวที่ใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นเวลานาน ทำให้เกษตรกรมีความกังวลกับปริมาณผลผลิตข้าวที่จะได้รับเนื่องจากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยมูลสัตว์ ข้าวจะไม่งามให้เห็นทันทีที่ใช้ การตอบสนองต่อปุ๋ยเป็นไปอย่างช้าๆ ประกอบกับสภาพแปลงนาเกษตรกรอาจขาดอินทรีย์วัตถุอันเนื่องมาจากบวนการผลิตที่อาศัยปุ๋ยเคมีเป็นหลักในการเพิ่มผลผลิตมาเป็นเวลานาน ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดอินทรีย์วัตถุ ดินอาจไม่มีลักษณะและคุณสมบัติของดินที่ดีสำหรับเจริญเติบโตตามปกติของพืชอย่างไรก็ตามแม้ว่าโดยส่วนมากแล้วการผลิตข้าวอินทรีย์จะปรับเปลี่ยนในปีแรกจะทำให้ผลผลิตที่ได้รับลดลง แต่มีเกษตรกรจำนวน 1 ราย จากกลุ่มตัวอย่าง ที่พบว่า เมื่อหันมาทำนาข้าวอินทรีย์แล้ว ผลผลิตในปีแรก (ระยะปรับเปลี่ยน) ไม่ลดลง เนื่องจากเกษตรกรได้เตรียมความพร้อมสำหรับการ

ปรับเปลี่ยนโดยการเตรียมแปลงนาด้วยการไถกลบตอซัง จัดหาและจัดเตรียมปุ๋ยคอกให้มากกว่าเดิม ประมาณ 2 เท่าและอยู่ในระดับที่เพียงพอกับความต้องการสำหรับการเจริญเติบโตของข้าว อันแสดงให้เห็นว่าการเตรียมความพร้อมที่ดีในการปรับสภาพความอุดมสมบูรณ์ในแปลงนา จะช่วยให้สามารถป้องกันปัญหาการลดลงของผลผลิตได้เป็นอย่างดี

เกษตรกรบางรายที่ไม่มีปุ๋ยคอกของตนเองเพียงพอสำหรับการเตรียมดิน เนื่องจากครอบครัวไม่มีสัตว์เลี้ยง หรือมีจำนวนน้อย ที่จะผลิตปุ๋ยมูลสัตว์ได้อย่างพอเพียง หากปรับเปลี่ยนมาเป็นการผลิตแบบอินทรีย์จะต้องลงทุนมากขึ้นในการหาซื้อปุ๋ยคอกมาใช้แทนปุ๋ยเคมี ทำให้ไม่สามารถแบกรับภาระค่าปุ๋ยในระยะปรับเปลี่ยนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรายที่เกษตรกรที่สภาพแปลงนาที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยคอกเป็นจำนวนมากสำหรับการปรับปรุงดิน และเกษตรกรบางรายเห็นว่าการทำนาอินทรีย์มีข้อดีที่จุกจิก ยุ่งยาก จะต้องคุ้มแลกเอาใจใส่แปลงนาเป็นพิเศษ แรงงานในครัวเรือนมีน้อย เพราะจะต้องใช้แรงงานคนในการเตรียมปุ๋ยในปริมาณมากๆ การบนข้าวปุ๋ยลงในแปลงนา การห่ว่านปุ๋ย การเตรียมปุ๋ยส่วนใหญ่ต้องทำเอง เพื่อให้ต้นทุนต่ำลง และมั่นใจปราศจากการปลอมปน จากสารเคมีอื่นอย่างแท้จริง นอกจากนี้เกษตรกรต้องใช้แรงงานและเวลาสำหรับกิจกรรมถอนหญ้า และกำจัดวัชพืชต่างๆ

เกษตรกรบางรายที่ไม่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ เนื่องจากเห็นว่าการทำนาในระบบอินทรีย์ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการสมัครและต่ออายุสมาชิกทุกปี และต้องจ่ายค่าตรวจแปลงนา ทำให้เป็นภาระค่าใช้จ่ายของครัวเรือน และการที่ครอบครัวมีภาระต้องใช้เงินและต้องการเงินที่ได้จากการขายทั้งหมดทันทีที่จำหน่ายผลผลิต ในขณะที่การขายข้าวอินทรีย์ให้กับโรงงานสีของกลุ่มเกษตรกร ผู้ขายจะได้รับเงินก่อนส่วนหนึ่งประมาณ ร้อยละ 30 ของจำนวนเงินที่ขายได้ทั้งหมดในวันที่ขายข้าว ส่วนที่เหลือจะได้รับประมาณเดือนมีนาคม ซึ่งอาจไม่ทันต่อความจำเป็นในการใช้จ่ายในครัวเรือน

แต่อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับความขยัน ความเอาใจใส่ในการทำงาน เมื่อสอบถามเกษตรกรที่ทำนาอินทรีย์ผสมผสาน ซึ่งเป็นเกษตรกรกลุ่มแรก ๆ ที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ พบว่า มีเกษตรกรบางรายที่เห็นว่า การทำนาอินทรีย์ไม่จำเป็นต้องมีความขยัน หรือเอาใจใส่มากนัก เพราะเมื่อทำจริงๆ แล้ว มีบางกิจกรรมที่เกษตรกรทำลดลง เช่น การใส่ปุ๋ย โดยเห็นว่าการใช้ปุ๋ยเคมี เกษตรกรจะต้องใส่ถึง 2 ครั้ง ในขณะที่ทำนาอินทรีย์ เกษตรกรใส่ปุ๋ยเพียงครั้งเดียว เป็นต้น การเตรียมปุ๋ยอินทรีย์สามารถทำได้ด้วยการใช้เวลาในช่วงเช้า หรือเย็นในบางวัน เพียงวันละ 10 – 20 นาที ในการนำแกลบหรือเศษวัสดุเหลือใช้ใส่เข้าไปในกองกวัว ให้วัวเหยียบย้ำในกอง ซึ่งช่วยให้

กระบวนการเตรียมปุ่ยเทบไม่ต้องรบกวนเวลาทำงานอื่นๆ เลย และยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์อีกด้วย ที่สำคัญเกษตรกรเห็นว่าการบริการจัดการเวลาในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องที่เกษตรกรต้องทำความเข้าใจ เพื่อให้สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงขึ้นต่อการสร้างโอกาสสำหรับครัวเรือน

ส่วนในประเด็นเกี่ยวกับความขยันในการทำงานแม้ว่ามีเกษตรกรจำนวนหนึ่งยอมรับว่าตนเองไม่ขยันเพียงพอสำหรับทำงานอินทรีย์ แต่จากการสอบถามและอภิปรายกลุ่มอย่างของกลุ่มเกษตรกร พบว่า นัยของความขยัน ยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ต้องย่างก้าวใด มีความขยันมากกว่า หรือน้อยกว่า เมื่อจากรายละเอียดของกิจกรรมทั้งระหว่างฤดูกาลการทำงานข้าว ทั่วไปกับนาข้าวอินทรีย์และนอกฤดูกาลแต่ละคนมีความแตกต่างกัน เกษตรกรที่ไม่ทำงานอินทรีย์บางรายมีความต้องการใช้พื้นที่นาของตนเองนอกฤดูกาลทำงาน เพื่อการเพาะปลูกพืชอื่นสำหรับการทำรายได้ เช่น การปลูกถั่วลิสง ถั่วฝักยาว แตงกวา ฯลฯ ซึ่งเกษตรกรเห็นว่ายังจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมีสังเคราะห์ในกระบวนการผลิต ทำให้ไม่สามารถเลือกทำงานอินทรีย์ได้ในขณะที่เกษตรกรที่ทำงานข้าวอินทรีย์หากต้องการทำการทำการทำเพาะปลูกพืชอื่นนอกฤดูกาลทำงานในแปลง ปลูกข้าวอินทรีย์ จะต้องไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมีสังเคราะห์ในกระบวนการผลิต และเกษตรกรบางรายพบว่า พืชบางชนิด เช่น ถั่วลิสง มีปัญหาเสี่ยงดินเนื้าทำลาย และทำให้ผลผลิตเสียหาย การติดฝักน้ำยลง ขนาดของฝักเล็กลง สำหรับเกษตรกรที่มีพื้นที่หลายแปลง หากต้องการเพาะปลูกพืชชนอกฤดูกาลทำงานเพื่อหารายได้เสริม เกษตรกรต้องทำการแบ่งพื้นที่เพื่อทำการผลิตแยกออกจากกันคงจะแบ่งแปลงอย่างชัดเจน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไข และอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนจากการทำงานแบบทั่วไปมาเป็นการทำงานอินทรีย์ หรือทำเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ ความกังวลในด้านผลผลิตที่ลดลงในระยะปรับเปลี่ยน ขนาดพื้นที่ถือรองขนาดเล็กสำหรับการทำ ความพร้อมในด้านปัจจัยเกี่ยวกับปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์ สัตว์เลี้ยง จำนวนแรงงานในครัวเรือน ลักษณะพฤติกรรมและความเคยชินในการทำงาน ภาระการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนในปัจจุบัน และลักษณะกิจกรรมทางการเกษตรหรือการใช้ประโยชน์ในแปลงนาหลังการฤดูกาลเก็บเกี่ยวที่ไม่อื้อต่อการหลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีสังเคราะห์ต่างๆ ตลอดจนความสามารถในการบริหารเวลาในชีวิตประจำวันของเกษตรกร เป็นต้น

บทที่ 4

เส้นทางการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์

4.1 ลักษณะการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ระบบการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ในปัจจุบันเป็นระบบการตลาดเฉพาะ ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม และเครือข่ายผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากความสำเร็จในการสนับสนุน ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีโครงสร้างกลุ่มเกษตรกร ทำหน้าที่รับซื้อและรวบรวมผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในรูปของข้าวเปลือกจากกลุ่มสมาชิก เกษตรกรของโรงสี จากนั้นทางโรงสีจะทำการสีข้าวและจำหน่ายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในรูปข้าวสาร ให้แก่สหกรณ์รีวิวนท เพื่อนำไปบรรจุถุง และจำหน่ายให้แก่ผู้รับซื้ออื่นหรือผู้บริโภคตลาดภายใน และต่างประเทศต่อไป

ความเฉพาะของวงจรการผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เป็นความร่วมมือให้การสนับสนุน และส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิ อินทรีย์ โดยกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ มูลนิธิสายใยเพ่นดิน ซึ่งทำหน้าที่ในด้านการส่งเสริม สนับสนุน ติดตาม ตรวจสอบและควบคุมกระบวนการผลิตให้เป็นมาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ ของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (นกท.) ด้วยการจัดเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิสายใย เพ่นดินมาทำงาน และอยู่ประจำในพื้นที่ และมีสหกรณ์รีวิวนท เป็นผู้ซื้อผลผลิตจากโรงสีกลุ่ม เกษตรกร และจัดจำหน่ายสู่ตลาดทั่วไปในและต่างประเทศ โดยการจำหน่ายในต่างประเทศจัดทำ ภายใต้เงื่อนไขการค้าแบบเป็นธรรม (Fair Trade)

การตลาดข้าวอินทรีย์ยังจำกัดอยู่ในลักษณะเฉพาะ สาเหตุประการหนึ่งน่าจะเกิดจากผลผลิต ข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีระบบการตรวจสอบที่เข้มข้นทุกขั้นตอน ผู้ซื้อหรือผู้ทำการค้าร่วมต้องมี ความมั่นใจในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตจนกระทั่งถึงมือผู้บริโภค และสามารถตรวจสอบที่มา ของผลผลิตได้ การตรวจสอบรับรองเป็นไปตามเงื่อนไขของการผลิตอินทรีย์ของผู้ตรวจสอบรับรอง มาตรฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริโภคส่วนใหญ่อยู่ในต่างประเทศ ซึ่งมีการกำหนดรายละเอียด ปลีกย่อยเกี่ยวกับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ ทำให้ผู้ค้ารายยื่นซึ่งยังไม่ เข้าใจกระบวนการผลิต มาตรฐานการรับรอง ไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการค้าขายได้โดยง่าย ประกอบกับ การรับรองมาตรฐานแต่ละแห่งไม่สะดวกในการเดินทางมาตรวจสอบการรับรองซึ่งกันและกัน และ ยังเป็นปัญหาในทางปฏิบัติในปัจจุบัน ประการที่สอง ข้าวอินทรีย์เป็นการผลิตในระดับกลุ่ม

เกษตรกรที่มีโรงสีเป็นของตนเองและตลาดข้าวอินทรีย์ยังเป็นตลาดขนาดเล็กมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตลาดในประเทศ แม้ว่าที่ผ่านมาตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ในต่างประเทศจะมีการเจริญเติบโตใน อัตราส่วนที่สูง ประมาณร้อยละ 20 – 30 ต่อปี แต่ก็เป็นอัตราส่วนที่มาจากข้อมูลพื้นที่เพาะปลูกและ ปริมาณผลผลิตรวมที่น้อยมาก ซึ่ง Willer and Yussefi (2004) รายงานว่า ในปี 2545 พื้นที่เพาะปลูก ของสินค้าเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย กิดเป็น ร้อยละ 0.02 หรือประมาณ 24,956 ไร่ (3,993 เสกตาร์) ในปี 2546 พื้นที่เพาะปลูกของสินค้าเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย กิดเป็น ร้อยละ 0.07 หรือประมาณ 86,875 ไร่ (13,900 เสกตาร์) โดยพื้นที่ดังกล่าวนั้น จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เป็น พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และแม้ว่าการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์จะ เพิ่มขึ้น แต่เมื่อเทียบกับข้าวหอมมะลิทั่วไปแล้วยังนับว่าน้อยกว่ามาก ทำให้ตลาดข้าวอินทรีย์ยังไม่ เป็นที่น่าสนใจเท่าที่ควร ประกอบกับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ยังไม่เป็นที่ เข้าใจกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากการตรวจสอบรับรองแต่ละแห่งยังมีความแตกต่างกัน การยอมรับ ของผู้บริโภคในแต่ละประเทศก็แตกต่างกัน ทำให้การทำการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ยังเป็นเรื่องที่ยัง ไม่น่าสนใจมากนักในขณะนี้

จากการวิเคราะห์ลักษณะผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ ของ Willer and Yussefi (2004) พบว่า ลักษณะโดยทั่วไปของผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ เป็นผู้บริโภคที่อยู่ในเมือง โดยเฉพาะ อย่างในเมืองใหญ่ เป็นที่มีความพิถีพิถันในการบริโภคอาหารที่มีคุณภาพ เป็นผู้ที่ค่อนข้างมีระดับ การศึกษาสูง มีรายได้ระดับปานกลางถึงสูง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการผลิตข้าวตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนการแปรรูป เป็นข้าวสารแล้ว โดยทั่วไปแล้วจะเห็นว่าข้าวสารแปรรูปทุกชนิดยังลือได้ว่า เป็นผลิตภัณฑ์ที่มี น้ำเชื้อถือในด้านความปลอดภัยสูงกว่าผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่นๆ โดยเฉพาะผลผลิตข้าวที่เขต พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย ที่มีการใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชไม่มากนัก หรือมี เพียงบางพื้นที่ สารเคมีที่ใช้ส่วนมากจะเป็นเพียงปุ๋ยเคมีเท่านั้น ซึ่งแท้ที่จริงแล้วปุ๋ยเคมีก็คือธาตุ อาหารของพืช ที่มีความจำเป็นสำหรับการเจริญเติบโต การให้ผลผลิตของพืช และนอกจากนี้ใน ขั้นตอนการแปรรูปจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร จะผ่านขั้นตอนการสะเทาเปลือก การขัดข้าวกล้อง การขัดข้าวขาว และการขัดมัน มีขั้นตอนการคัดแยกข้าวและสิ่งปลอมปนออกจากกัน ได้เป็นอย่างดี ทำให้ในขั้นตอนการและขั้นตอนการแปรรูปข้าวนั้นสร้างความเชื่อมั่นในด้านความปลอดภัยของ ผลิตภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี ผู้บริโภคภายในประเทศจึงยังไม่ได้ทราบนักหรือคำนึงถึงผลผลิตข้าว อินทรีย์กันมากนัก ประกอบกับเงื่อนไขด้านราคาสินค้าที่เป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจเลือกซื้อ ระหว่างข้าวอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานกับข้าวทั่วไป โดยจากการศึกษา พบว่า ผู้บริโภค

สามารถยอมรับได้ในราคามากกว่า ร้อยละ 10 – 20 ของราค้าข้าวทั่วไป ในขณะที่ผู้บริโภคในต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ยอมรับได้ในราคามากเท่ากัน ร้อยละ 10 ของราค้าข้าวทั่วไป (อัมพวน, 2547)

สำหรับข้อคิดเห็นของผู้รับผิดชอบหรือคณะกรรมการของโรงสีกลุ่มเกษตรกรหรือโรงสีสหกรณ์ เห็นว่า ข้าวอินทรีย์มีการรับซื้อในระบบสมาชิกของกลุ่มโรงสี ซึ่งโรงสีแต่ละแห่งจะมีสมาชิกของตนเอง มีผลผลิตของกลุ่ม ที่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ ส่วนที่ไม่มีสมาชิกก็ไม่สามารถซื้อผลผลิตข้าวอินทรีย์ได้ เช่น โรงสีสหกรณ์ เป็นต้น และที่สำคัญผลผลิตที่จะรับซื้อทางโรงสีต้องมีความมั่นใจว่าเป็นผลผลิตที่ผ่านการตรวจสอบรับรองมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคโดยทั่วไป

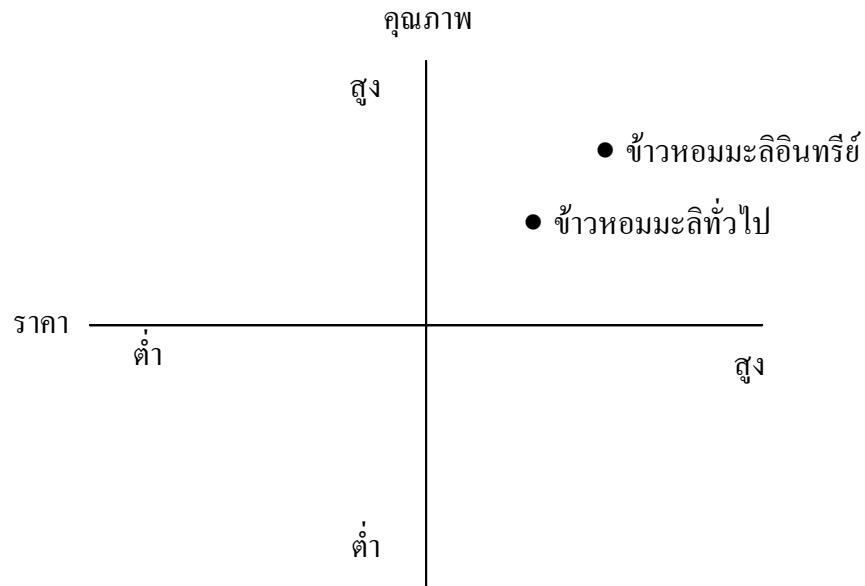
แนวโน้มและความต้องการซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของโรงสีในจังหวัดยโสธร ในปัจจุบันพบว่า ความต้องการผลผลิตข้าวอินทรีย์ยังมีไม่มากนัก เนื่องจากตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในปี การผลิต 2547/48 ไม่ดีเท่าที่ควร การรับซื้อยังคงจำกัดอยู่ในกลุ่มสมาชิก ปริมาณการซื้อขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตของกลุ่ม และจำนวนเงินทุนของโรงสีที่จะสามารถบริหารจัดการ ในการรับซื้อผลผลิตในแต่ละปี

สำหรับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ของผู้ประกอบการ โรงสีทั้งของภาคเอกชน กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ ในพื้นที่จังหวัดยโสธรเห็นว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นการผลิตแบบอุดตสาหกรรม และมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นจำนวนมากนั้น อาจยังไม่ใช่เวลาที่เหมาะสม ไม่ควรประชาสัมพันธ์ หรือสนับสนุน ส่งเสริมให้มีการผลิตจำนวนมาก เนื่องจากอาจจะปัญหาด้านการตลาดในอนาคตได้ การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ น่าจะมีความเหมาะสมในระดับกลุ่มเกษตรกร ที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งแล้ว โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่มีโรงสีเป็นของกลุ่ม

นอกจากนี้ในการสนับสนุน ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน ควรส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับเกษตรกรให้มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องข้าวหอมมะลิ 105 ให้มากกว่าเดิม เนื่องจากในปัจจุบันการพัฒนาสายพันธุ์ข้าว มีความก้าวหน้าไปมาก จนสามารถทำให้ข้าวบางสายพันธุ์ มีลักษณะคล้ายคลึงกับข้าวหอมมะลิ 105 จนไม่สามารถบ่งบอกความแตกต่างได้ด้วยวิธีการตรวจสอบทางกายภาพที่นิยมใช้ในปัจจุบัน ประกอบกับ ในระบบการแบ่งขันในตลาดการค้าข้าวมีรายละเอียดที่ซับซ้อนมาก ที่เกษตรกรควรทราบและรับรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ

4.2 ศักยภาพด้านการตลาดของข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ศักยภาพด้านการตลาดของข้าวหอมมะลิ เมื่อพิจารณาด้านราคาและคุณภาพของผลผลิตเป็นเกณฑ์ ในระยะที่ผ่านมาจะเห็นว่า ศักยภาพของข้าวหอมมะลิอินทรีย์จัดอยู่ในตำแหน่งของสินค้าที่มีศักยภาพที่ดีกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป ทั้งทางด้านราคาและคุณภาพ ดังแสดงในภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 2 ศักยภาพทางการตลาดของข้าวหอมมะลิอินทรีย์และข้าวหอมมะลิทั่วไป

ที่มา : ดัดแปลงจาก Vandenbergehe and Sarakosas, 1997

4.3 โรงสีรับซื้อราคารีเมียม

การผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ปัจจุบันมีลักษณะเฉพาะ การผลิตเป็นลักษณะกลุ่มเกษตรกร ที่มีแหล่งรับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกลุ่ม ในราคายังคง แต่สูงกว่าราคاخ้าวทั่วไป เช่น โรงสีกลุ่มเกษตรกรทำนาภาคเรือ ตำบลคลองผึ้ง อำเภอหาชนา จังหวัดอยุธยา ซึ่งเป็นโรงสีที่เกิดจากการรวมตัว รวมพลังของเกษตรกรผู้ทำนา การบริหารจัดการโรงสีโดยคณะกรรมการที่คัดเลือกจากสมาชิก ที่มีภาระการบริหารตามกำหนดเวลา การก่อตั้งโรงสีของกลุ่มเกษตรกร มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการแสวงหาโอกาสที่ดีในการจำหน่ายผลผลิตข้าวของเกษตรกรกลุ่มสมาชิก ลดปัญหาการเสียเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ต้องการให้สมาชิกได้ขายข้าวในราคาน้ำหนักที่ดีกว่าห้องตลาด ต่อมากลุ่มโรงสีมีความเข้มแข็งมากขึ้น มีสมาชิกมากขึ้น ทางหน่วยงานราชการโดยกรมส่งเสริม

สหกรณ์ ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อเครื่องสีข้าวขนาดใหญ่ มีกำลังการผลิตวันละ 40 ตันข้าวเปลือก จนกระทั่งปัจจุบัน และในปีงบประมาณ 2548 ทางโรงสีได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อเครื่องคัดแยกสิ่งเจือปนในข้าวสารจากทางจังหวัด ซึ่งจะทำให้ทางโรงสีมีศักยภาพในการควบคุมคุณภาพสินค้าให้ได้ตรงตามต้องการลูกค้า และจะเป็นการช่วยให้กลุ่มโรงสีเกษตรกรมีศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันในตลาดมากขึ้น

โรงสีของกลุ่มเกษตรกรท่านนากเรือ รับผิดชอบเงินทุนในการบริหารจัดการด้วยตนเอง ทั้งที่มาจากการเงินค่าหุ้นของสมาชิก เงินกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ใช้ในการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิก กำไรและผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการประกอบการ ในแต่ละปี (ถ้ามี) นำมาเป็นเงินปันผลแก่สมาชิก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเกษตรกรผู้ผลิตข้าวห้อมมะลิอินทรีย์ มีตลาดรับซื้อข้าวเปลือกที่ผ่านการตรวจสอบมาตรฐานในราคายังคงอยู่ แต่กลุ่มโรงสีซึ่งเป็นตัวกลางในการรับซื้อผลผลิตสมาชิกในปัจจุบันยังมีศักยภาพและความสามารถโดยรวมในการหาตลาดรองรับข้าวสารทั้งในประเทศและต่างประเทศไม่นักพอ ประกอบข้อกำหนด ระบุชนิดปฏิบัติและมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่ให้การรับรองแต่ละแห่งทั่วโลก มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน ทำให้ไม่สะดวกและเป็นปัญหาในการยอมรับผลผลิตที่ผ่านการรับรองจากองค์กรต่างๆ และนำไปสู่ประเด็นปัญหาการตลาดของผลผลิตเกษตรอินทรีย์โดยรวม ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรได้รับการแก้ไขหรือได้รับการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

4.4 ระบบการควบคุมคุณภาพและบรรจุภัณฑ์

ระบบการควบคุมคุณภาพผลผลิตข้าวของโรงสี เมื่อทางโรงสีรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร เจ้าหน้าที่จะจัดเก็บข้าวเปลือกไว้เป็นกองตามคุณภาพ และประเภทของผลผลิต โดยการคัดแยกเก็บข้าวห้อมมะลิอินทรีย์เป็นกอง ๆ ดังนี้

4.4.1 ข้าวห้อมมะลิอินทรีย์ระยับเปลี่ยน นกท. และข้าวปรับเปลี่ยนมาตรฐาน Bioswiss ปีที่ 1

4.4.2 ข้าวห้อมมะลิอินทรีย์มาตรฐาน นกท. และข้าวปรับเปลี่ยนมาตรฐาน Bioswiss ปีที่ 2

4.4.3 ข้าวห้อมมะลิอินทรีย์มาตรฐาน นกท. และข้าวอินทรีย์มาตรฐาน Bioswiss

ระบบควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการสีข้าว เจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมคลังเก็บข้าวเปลือกจะทำการซึ่งน้ำหนักข้าวเปลือก ก่อน จากนั้นจึงส่งมอบข้าวต่อไปยังเจ้าหน้าที่ฝ่ายช่างสีข้าว เพื่อทำการสีข้าวชุดดังกล่าว ระหว่างการสีข้าวเจ้าหน้าที่ฝ่ายช่างสีข้าว จะสุ่มตรวจสอบคุณภาพข้าวตามช่องทัดเกรดคุณภาพข้าวในแต่ละช่องอยู่เสมอ เช่น การตรวจคุณภาพเมล็ดข้าว ตามมาตรฐานความมั่นของผิวข้าว เป็นต้น เพื่อให้มั่นใจว่าได้ผลผลิตข้าวสารที่มีคุณภาพดี ตรงตามมาตรฐาน

จากนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายตรวจสอบคุณภาพข้าวสาร จะทำการสุ่มตัวอย่างไปตรวจสอบ และคัดเกรดคุณภาพข้าวสาร โดยแบ่งออกเป็น 4 เกรด ดังนี้

1. ข้าวสาร 100 เปอร์เซ็นต์ ชั้น 2
2. ข้าวสาร 25 เปอร์เซ็นต์
3. ข้าวสาร 10 เปอร์เซ็นต์
4. ข้าวสาร 5 เปอร์เซ็นต์

ส่วนข้าวสาร 100 เปอร์เซ็นต์ ชั้น 2 ที่ผ่านมาทางโรงสียังไม่มีการผลิตและคัดแยกข้าวเกรดนี้ ส่งขายในห้องคลад เนื่องจากยังไม่มีเครื่องคัดแยกเมล็ดข้าวและสิ่งเจือปน

ข้าวสารที่ผ่านการคัดแยกตามเกรดเรียบร้อยแล้ว จะบรรจุในกระสอบขนาด 50 กิโลกรัม และจำหน่ายให้กับสหกรณ์กรีนเนท ชั้นข้าวสารดังกล่าวจะถูกขนส่งไปยังโรงงานบรรจุภัณฑ์ของสหกรณ์กรีนเนทที่จังหวัดสุรินทร์ เพื่อทำการบรรจุตามขนาดของถุงบรรจุภัณฑ์มาตรฐาน ได้แก่ 2, 5, 10, 15 และ 50 กิโลกรัม

ส่วนข้าวสารที่ทางโรงสีจัดจำหน่ายปลีกที่หน้าโรงสีนั้น ทางโรงสีจะทำการบรรจุตามขนาดต่าง ๆ ด้วยตนเอง และวางจำหน่ายสำหรับลูกค้าต่อไป

4.5 ผู้จัดจำหน่ายและส่งออก

การจำหน่ายผลผลิตในลักษณะของการค้าส่ง ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านขั้นตอนการบรรจุภัณฑ์ ตามประเภทและขนาดของสินค้า เสร็จเรียบร้อยแล้ว ทางโรงสีจะขนส่งสินค้าตามคำสั่งซื้อของสหกรณ์กรีนเนท จากนั้นสหกรณ์กรีนเนท จะทำหน้าที่ในการจัดจำหน่ายข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ให้กับลูกค้าทั่วไปและต่างประเทศ โดยมีตลาดรับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในต่างประเทศที่สำคัญในทวีปยุโรป

ส่วนการจำหน่ายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และข้าวหอมมะลิอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยนในลักษณะการท้าวเลิกทางโรงสีจำหน่ายข้าวสารด้วยตนเองภายในประเทศไทย เช่น ตลาดข้าวในท้องถิ่น โรงพยาบาล และลูกค้าประจำ เป็นต้น

4.6 ข้อมูลผู้บริโภค

ข้อมูลเกี่ยวกับการบริโภคข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จากการศึกษาพบว่า ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ยังไม่เป็นที่รู้จักสำหรับผู้บริโภคเท่าที่ควร โดยเฉพาะผู้บริโภคในพื้นที่ของจังหวัดยโสธร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ยังมีน้อย ประกอบกับราคาน้ำข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีราคาสูงกว่าราคาน้ำข้าวหอมมะลิทั่วไป ทำให้ผู้บริโภคไม่สนใจที่จะซื้อมาไว้รับประทานนอกเหนือจากนี้แล้วผู้บริโภคยังไม่เห็นข้อแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างข้าวหอมมะลิทั่วไปที่บริโภคกันในชีวิตประจำวันกับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ประกอบกับข้าวเป็นพืชที่ผ่านขั้นตอนการแปรรูปจากข้าวเปลือกมาเป็นข้าวสาร ด้วยการสี การขัดหลายขั้นตอน จึงนับว่าเป็นพืชที่ค่อนข้างปลอดภัยสูงในการบริโภค ผู้บริโภคจึงไม่ได้ระหนักรถถึงข้อแตกต่างในด้านความปลอดภัย

จากการสอบถามข้อมูลการบริโภคข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดยโสธร นอกจากผู้ผลิตที่เป็นเกษตรกรแล้ว พบว่า ผู้บริโภคข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นประจำ เป็นกลุ่มอาชีพชาวนาในรายที่เป็นผู้รับประทานข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นประจำ ผู้ซื้อจะต้องเดินทางมาซื้อด้วยตนเองที่โรงสีกลุ่มเกษตรกรทำนาหากเรือ เนื่องจากไม่สามารถหาซื้อได้ทั่วไป จะต้องรู้แหล่งซื้อที่น่าเชื่อถือ และมั่นใจในสินค้า

ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งที่ผู้บริโภคให้ความสำคัญมาก ได้แก่ ความมั่นใจในความเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่แท้จริง ซึ่งยังเป็นจุดที่ควรได้รับการดูแลในด้านการประชาสัมพันธ์และหาช่องทางในด้านการตลาดที่จะส่งเสริมให้ผู้บริโภคหาซื้อได้ง่าย และมีความมั่นใจในตัวสินค้า รวมถึงการพิจารณาเกี่ยวกับการกำหนดราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในตลาดระดับท้องถิ่น และตลาดในประเทศให้มีความเหมาะสมสมกับกำลังซื้อของผู้บริโภค ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งจำเป็นในการหนึ่งในการกระตุ้นการบริโภค และทำให้ข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นที่รู้จักกันมากขึ้น

บทที่ 5

นโยบายและการส่งเสริมของรัฐ

5.1 政策和目标

เกษตรอินทรีย์ได้รับการประกาศเป็นวาระแห่งชาติ ตามคำแถลงนโยบายของคณะกรรมการรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 มีนโยบายเกษตรกรรมเกี่ยวกับรัฐบาลจะส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรกรรมทางเลือก และเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร ชุมชนเกษตรกร และจะผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาคุณภาพมาตรฐาน ปรับปรุง และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาด ให้เป็นศูนย์กลางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มติคณะกรรมการรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2547 ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เร่งดำเนินการรณรงค์ ส่งเสริม และแนะนำเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงบำรุงดินด้านอินทรีย์ต่อไป เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี และสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจังเพื่อการพัฒนาคุณภาพดิน ลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี

มติคณะกรรมการรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2547 ได้มอบหมายให้รองนายกรัฐมนตรี (นายชาตรุนทร์ พะยอม) เป็นเจ้าภาพรับผิดชอบเรื่องการผลิตและรณรงค์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ ให้แพร่หลาย โดยมีกรรมท่องต่าง ๆ เข้าร่วม โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรม และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยให้อธิบายว่าเรื่องนี้เป็นวาระแห่งชาติที่ต้องทำให้เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และคณะกรรมการรัฐมนตรีได้แต่งตั้ง คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ปุ๋ยชีวภาพเป็นวาระแห่งชาติ ตามคำสั่งที่ 182/2547

คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ปุ๋ยชีวภาพเป็นวาระแห่งชาติ ได้กำหนดแนวทางและยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ การเกษตรอินทรีย์ – ชีวภาพ พ.ศ. 2548 – 2552 โดยกำหนดเจตนาการณ์ของการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ การเกษตรอินทรีย์ – ชีวภาพ มี 3 ประการ ดังนี้

1. คืนชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ให้แผ่นดินแม่
2. มุ่งประโยชน์สุขและคุณภาพชีวิตของคนไทย

3. สร้างความแข็งแรงของประเทศไทยก้าวไกล

และมีการกำหนดเป้าหมายในการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ การเกษตรอินทรีย์ – ชีวภาพภายใน 5 ปี เพื่อใช้ในการประเมินความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. เกษตรกรหยุดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชชนิดที่เป็นพิษร้ายแรงโดยเด็ดขาด และพื้นที่เกษตรอินทรีย์ขยายตัวเพิ่มขึ้นครอบคลุม 2 ใน 3 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั่วประเทศ

2. การนำเข้าและการใช้ปุ๋ยเคมีต่อปี มีปริมาณลดลงเหลือไม่เกิน 1 ใน 3 ภายใน 5 ปี

3. นักคิดค้นค้าสั่นค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ปุ๋ยอินทรีย์-ปุ๋ยชีวภาพที่ส่งออกเพิ่มขึ้นร้อยละ 100 ภายใน 5 ปี

โดยมียุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนสู่เป้าหมาย 3 ระยะ ดังนี้

5.1.1 ระยะที่ 1 ในปี 2548 หยุดสารพิษ ลดปุ๋ยเคมี

เป็นการสร้างความเป็นเอกภาพทางความคิด และแนวทางการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ หยุดการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืชที่มีพิษร้ายแรงทุกชนิด และการประสานงาน สร้างเครือข่ายปฏิบัติการทั่วประเทศ เริ่มขบวนการรณรงค์ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ การนำบัคดูแลดิน และเกษตรกรรมเพื่อความเข้มแข็งของประเทศไทย สู่เกษตรกร 1 ล้านครอบครัว ครอบคลุมพื้นที่ 14 ล้านไร่

5.1.2 ระยะที่ 2 ในปี 2550 พื้นฟูสมรรถภาพของดิน

เป็นการขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์ และส่งเสริมปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพ ครอบคลุมเกษตรกร 3 ล้านครอบครัว เนื้อที่เกษตร 43 ล้านไร่ หรือ 1 ใน 3 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด ลดการใช้ปุ๋ยเคมีของเกษตรกรเหลือไม่เกิน 2 ล้านตันต่อปี (ร้อยละ 60 ของปีตั้งต้น) ลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรเหลือไม่เกิน 8,388 ตันต่อปี (ร้อยละ 10 ของปีตั้งต้น) และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเหลือตกค้างในอาหารทั่วไป ลดลงเหลือไม่เกิน ร้อยละ 5

5.1.3 ระยะที่ 3 ในปี 2552 สร้างความอุดมสมบูรณ์

เป็นการขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์ และส่งเสริมปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพ ครอบคลุม เกษตรกร 85 ล้านครอบครัว หรือ 2 ใน 3 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด มีเกษตรกรเข้าร่วมอย่างน้อย 5 ล้านครอบครัว ลดการใช้ปุ๋ยเคมีของเกษตรกรเหลือไม่เกิน 1.4 ล้านตันต่อปี (ร้อยละ 40 ของปีตั้งต้น) ลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรเหลือไม่เกิน 4,000 ตันต่อปี (ร้อยละ 5 ของปีตั้งต้น) สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเหลือตกถังในอาหารทั่วไป ลดลงเหลือไม่เกิน ร้อยละ 1 และมูลค่าส่งออก สินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์อินทรีย์ชีวภาพเพิ่มขึ้น ร้อยละ 100 เทียบกับปีตั้งต้น

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2547 เห็นชอบข้อเสนอการจัดทำแผน งบประมาณในเชิงบูรณาการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ประจำปี 2549 ให้กระทรวงและหน่วยงานเป็น แนวทางประกอบการดำเนินงานให้สอดคล้องกับกระบวนการจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปี งบประมาณ พ.ศ. 2549

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2548 เห็นชอบในหลักการยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ ให้เป็นวาระแห่งชาติ และอนุมัติในหลักการให้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการส่งเสริมเกษตร อินทรีย์แห่งชาติ โดยมีรองนายกรัฐมนตรีที่กำกับการบริหารราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน

เมื่อวันที่ 24-25 ธันวาคม 2547 กรมพัฒนาที่ดิน ได้จัดการประชุมสมัชชาเกษตรอินทรีย์ แห่งชาติ ณ พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เพื่อเป็นการ ประกาศเจตจำนงย์การขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ ประชาสัมพันธ์สู่สาธารณะอย่าง กว้างขวางเข้าถึงทุกภาคส่วน และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมงานได้เกิดแนวคิดในการ พึ่งตนเอง มีความรู้ ความเข้าใจถึงประโยชน์ในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ พลิกฟื้นแผ่นดินไทย ผู้บริโภคปลอดภัย เกษตรกรรมไทยยั่งยืน

คำแฉลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2548 ในการปรับโครงสร้างภาค การเกษตร รัฐบาลสนับสนุนการเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้าเกษตร โดยส่งเสริมด้านการวิจัยและพัฒนา นวัตกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพควบคู่ไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชนใน การเพิ่มมูลค่าสินค้า โดยให้ความสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และนำผลผลิตเกษตรไป ผลิตเป็นพลังงานทดแทน เช่น ปาล์มน้ำมัน อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น การผลิตสินค้าที่มีศักยภาพ ทางการตลาดสูงและมีโอกาสเพิ่มมูลค่า เช่น ยางพารา ปศุสัตว์ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และการ

ส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตรตามระบบมาตรฐานความปลอดภัยอาหาร โดยพัฒนาระบบการตรวจสอบคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตรทั้งการนำเข้าและส่งออกให้เป็นไปตามมาตรฐานโลก รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการเกษตรแบบยั่งยืนตามแนวทางทฤษฎีใหม่และการเกษตรอินทรีย์ เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

เจตนาرمณ์ของภาครัฐในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ ที่ทุกภาคส่วนร่วมกันปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการพึ่งพาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี มาเป็นการพึ่งพาตนเองในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพเพื่อใช้เองในประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยคำนึงถึงทุกมิติ ได้แก่ มิติของอาหารปลอดภัย มิติความปลอดภัยของเกษตรกร มิติของการประหยัดค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินตราต่างประเทศ มิติแห่งการฟื้นฟูนิเวศของดินและทรัพยากรธรรมชาติ มิติแห่งการสำนึกรักต่อผู้บริโภค

การขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ ใน การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่เกษตรอินทรีย์ ประกอบด้วย 3 ระดับ ได้แก่

1. ระดับการเริ่ม ร้อยละ 25 หมายถึง การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรโดยการใช้ผลิตภัณฑ์อินทรีย์ชีวภาพในกระบวนการผลิต ทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีอย่างน้อย ร้อยละ 25
2. ระดับการพัฒนาสู่เกษตรอินทรีย์ ร้อยละ 50 หมายถึง การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรโดยการใช้ผลิตภัณฑ์อินทรีย์ชีวภาพในกระบวนการผลิต ทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีอย่างน้อย ร้อยละ 50
3. ระดับเกษตรอินทรีย์ ร้อยละ 100 หมายถึง ระบบการจัดการการผลิตที่มุ่งเน้นการใช้รัฐธรรมชาติ หลักเลี้ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ และสารตัดต่อพันธุกรรมตามมาตรฐานที่กำหนดในกระบวนการผลิต โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ การปรับปรุงคุณภาพของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และสภาพนิเวศน์ รวมทั้งการแปรรูปผลผลิตที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อผู้บริโภค

5.2 การส่งเสริมของจังหวัดและอำเภอ

ผลของการกำหนดให้เกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ ตามนโยบายรัฐบาลทำให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกัน และตอบสนองกับนโยบายดังกล่าวเป็นลำดับชั้น โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดยังคง

ผู้ว่าราชการจังหวัด โดยนายสุธี มากบุญ ภายใต้ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ (ผู้ว่า CEO) ได้ให้ความสำคัญกับเกษตรอินทรีย์ในระดับที่สูงมาก มีการกำหนดนโยบาย แผนปฏิบัติการ เชิงรุกและสนับสนุนงบประมาณด้านเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนกำหนดวิสัยทัศน์จังหวัดยโสธร เป็น “จังหวัดยโสธรเป็นเมืองนำอยู่ นำเกษตรอินทรีย์สู่สากล” โดยมีพืชนำร่องที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ซึ่งถือว่าเป็นการประภาศวิสัยทัศน์ที่เป็นจุดแข็งของจังหวัด ที่มีกลุ่มเกษตรกร หลายกลุ่ม ได้ทำการผลิตข้าวอินทรีย์นำร่องไประยะหนึ่งแล้ว และประชาสัมพันธ์นโยบายเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ของจังหวัดอย่างทั่วถึง

การดำเนินงานตามนโยบายการสนับสนุน ส่งเสริม เกษตรอินทรีย์ของจังหวัดยโสธร เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์จังหวัดยโสธร ทางจังหวัดจึงกำหนดแผนการดำเนินงาน ปี พ.ศ. 2547 ได้มอบหมายให้หน่วยงานสังกัดจังหวัด หน่วยงานระดับอำเภอและประธานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด, สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด, พัฒนาที่ดินยโสธร, สำนักงานเกษตรอำเภอ, กรมท่าอากาศยานที่ 16, วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยียโสธร, วิทยาลัยการอาชีพเลิงกษา, ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการเกษตรยโสธร, วัดป่าสวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าติ้ว และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นต้น ข่วยกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบาย ที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่

5.2.1 การจัดฝึกอบรมเกษตรกรให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการทำเกษตรอินทรีย์/เกษตรปลอดสารพิษ ก่อนการทำเกษตรอินทรีย์/เกษตรปลอดสารพิษ ผ่านเครือข่าย มหาวิทยาลัยไทย บ้าน จำนวน 6,419 คน ครอบคลุมพื้นที่ 9 อำเภอ แบ่งออกเป็น พื้นที่ที่ผู้เข้าอบรมสมัครเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์ จำนวน 6,668 ไร่ และพื้นที่ผลิตข้าวปลอดสารพิษ จำนวน 7,1749 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมด 78,417 ไร่ (เป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนระยะ 4 ปี ต้องการอบรมเกษตรปีละ 6,000 ครัวเรือน รวมทั้งหมด 4 ปี เท่ากับ 24,000 ครัวเรือน หรือคิดเป็น ร้อยละ 30 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด 99,174 ครัวเรือน) เพื่อให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติในการทำอาชีพการเกษตรและหันมาทำเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดสารพิษ ลด/เลิกการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี สังเคราะห์ที่เป็นพิษชนิดต่าง ๆ เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน อันเป็นหนทางนำไปสู่การผลิตในรูปแบบเกษตรอินทรีย์ในที่สุด

5.2.2 การฝึกอบรมเกษตรกรในโรงเรียนเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรรู้และเข้าใจหลักการทำเกษตรที่ดี (GAP, Good Agricultural Practice) ตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งการเก็บเกี่ยว แนะนำให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีที่มีพิษ ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้เกษตรกรรู้จักรोคและแมลงศัตรูพืช เป็นต้น

5.2.3 สนับสนุน ช่วยเหลือปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะได้รับ พันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 จำนวน 15 กิโลกรัมต่อคน

5.2.4 สถานีพัฒนาที่ดินยโสธร สนับสนุนปัจจัยการผลิตในการปรับปรุงบำรุงดิน “ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ถั่วพร้า ถั่วพุ่ม แก่เกษตรกรเพื่อนำไปเพาะปลูกในแปลงนา สนับสนุนสารเร่ง พด. 1 – พด.7 เพื่อนำไปใช้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยน้ำชีวภาพ เป็นต้น

5.2.5 จัดฝึกอบรมอาสาสมัครหมอดิน ให้มีความรู้ในการสำรวจ ตรวจสอบคุณสมบัติ ของดินในพื้นที่ของเกษตรกร เพื่อให้เกณฑ์กร ได้ทราบศักยภาพของดินในการผลิต และใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงบำรุงดินในโอกาสต่อไป

กล่าวโดยสรุปด้านการดำเนินงานตามนโยบาย และแผนปฏิบัติการเชิงรุกด้านเกษตรอินทรีย์ ของจังหวัดยโสธร เพื่อเป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจในการเตรียมตัว และป้องกันภัยสำหรับเกษตรกรหันมาพึ่งพาตนเองในด้านปัจจัยการผลิต ลดการใช้ปุ๋ยเคมีและปัจจัยการผลิตจากภายนอก ที่นับวันจะมีราคาแพงขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินสดในครัวเรือน ส่งเสริมให้เกษตรกรดำรงชีวิตที่ไม่ทุ่มเท ไม่ฟุ่มเฟือย เป็นการพัฒนาจิตใจให้เกษตรกรมีความเข้าใจปรัชญาในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ให้พอมีพอกินในครัวเรือน เป็นการแยกเปลี่ยนและนำเสนอข้อเท็จจริง ในการประกอบอาชีพทางการเกษตรให้เกิดความเข้าใจถึงศักยภาพในการเป็นอาชีพที่ทำให้ชีวิตอยู่ รอดได้ และข้อจำกัดในการหารายได้ที่อาจจะไม่ใช่อาชีพที่สร้างความร่ำรวยอย่างชัดเจน แต่เป็นอาชีพที่ทำให้พอยอยู่พอกิน มีความมั่นคงในชีวิต เนื่องจากสินค้าเกษตรทั่วไป หรือข้าวหอมมะลิ อินทรีย์เป็นสินค้าที่มีข้อจำกัดในตัวเอง มีตลาดเฉพาะ และผู้บริโภคไม่มากนัก หากมีการผลิตมาก จะนำไปสู่ภาวะการแข่งขันด้านราคา ทำให้ราคาผลผลิตลดลงในที่สุด

สำหรับแนวโน้มนโยบายในการสนับสนุน ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ของจังหวัดในปี 2548 จะเป็นการดำเนินงานต่อเนื่องจากแผนปฏิบัติงานส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ การขยายพื้นที่การผลิตให้มากขึ้น เพิ่มจำนวนสมาชิกให้มากขึ้น โดยเน้นหนักในการส่งเสริมข้อมูลทางวิชาการ การจัดฝึกอบรม การสนับสนุนปัจจัยการผลิต ตลอดจนการอนุมัติงบประมาณสนับสนุนสนับสนุน ในการสร้างโรงสีข้าว อินทรีย์และปลอดสารพิษ แก่สหกรณ์เกษตรอินทรีย์เลิงนกทา-ไทยเจริญ จำกัด สนับสนุน งบประมาณในการจัดซื้อเครื่องคัดแยกเมล็ดและสิ่งเจือปนออกจากข้าวสาร เครื่องบรรจุสุญญากาศ และเครื่องบรรจุถุงข้าวแก่กลุ่มโรงสีเกษตรกร ชุมชนรักษ์ธรรมชาตินาโภ การจัดสรรงบประมาณในการทำโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นา เป็นต้น

5.3 การส่งเสริมขององค์การบริหารส่วนตำบล

การส่งเสริมในระดับตำบล โดยองค์การบริหารส่วนตำบลมากรเรือ ได้ให้ความสำคัญในการสนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่ด้วยการจัดสรรงบประมาณในแต่ละปีตามกำลังความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบลที่สามารถจะดำเนินการได้ สำหรับการจัดซื้อ จัดซื้อ วัสดุปัจจัยคงอยู่ อินทรีย์ กระสอบบรรจุปัจจัยแก่เกษตรกร จัดสรรงบประมาณสำหรับสร้างโรงเรือนในการผลิตปัจจัย อินทรีย์ จำนวน 1 หลัง ในหมู่บ้านคงย่าง ตำบลนากรเรือ จำนวน 1 หลัง ในหมู่บ้านคงย่าง ตำบลนากรเรือ จำนวน 2 แห่ง เพื่อระบบส่งน้ำเพื่อการเกษตร ปีละประมาณ 200,000 – 300,000 บาท โดยเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายสำหรับค่าไฟฟ้าบางส่วนในอัตราหน่วยละ 0.60 บาทของค่าใช้จ่าย จัดสรรงบประมาณจ้างเจ้าหน้ารับผิดชอบในการทำหน้าที่ในการสูบน้ำแก่เกษตรกรตามความต้องการ จำนวน 2 คน รวมถึงจัดตั้งบประมาณสำหรับการบำรุงรักษา และซ่อมแซมเครื่องสูบน้ำอีกด้วย

การพัฒนาระบบท่อส่งน้ำด้วยการขุดลอก ขยายคลองซอยเข้าสู่พื้นที่แปลงนาของเกษตรกร ซึ่งงบประมาณทั้งหมดที่องค์การบริหารส่วนตำบลนากรเรือจัดสรร เป็นประโยชน์แก่เกษตรกร โดยรวมทั้งผู้ผลิตข้าวอินทรีย์และเกษตรกรที่ผลิตข้าวทั่วไป อย่างไรก็ตาม องค์การบริหารส่วนตำบลนากรเรือ ซึ่ง เป็นหน่วยงานของรัฐที่กำกับดูแลการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ในปัจจุบันอาจยังมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณในการพัฒนาภาคการเกษตร จึงทำให้งบประมาณไม่เพียงพอในการสนับสนุนนโยบาย และยุทธศาสตร์การส่งเสริมด้านการเกษตรอินทรีย์เท่าที่ควร และหากนโยบายในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในอนาคตยังมีความชัดเจนและต่อเนื่อง น่าจะเป็นโอกาสที่ดีในการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ และขยายวงกว้างออกไป

บทที่ 6

ความเป็นไปได้ในการเป็นอาชีพทางเลือกของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศไทย จัดอยู่ในด้านเศรษฐกิจ ภาคการเกษตร ที่มีอาชีพทำนา บางคนมักจะมีคำกล่าวเสมอว่า “ทำนาปรังได้ฟางกับหนี้ ทำนาปีได้หนี้กับฟาง” ทั้ง ๆ ที่เกษตรแท่นนี้ยังมีอาชีพทำนาและไม่สามารถเลิกได้ เพราะการทำนาเป็นมากกว่าอาชีพ การทำนาทำให้คนมีข้าวกิน ทำให้ชีวิตยืนอยู่ได้ เพราะคนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก จึงจำเป็นต้องทำนาเพื่อให้มีข้าวกินเป็นของตนเอง เป็นหลักประกันที่มั่นคงของชีวิตและศักดิ์ศรีของครอบครัว และในปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้หลัก เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันจากการจำหน่ายข้าวที่เกษตรกรผลิต ได้มากเกินความต้องการบริโภคของครัวเรือน

เมื่อพิจารณาการทำนาข้าวเป็นอาชีพแล้วจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นว่า การทำนาไม่พัฒนาการในหลากหลายมุมมอง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และกระบวนการผลิตข้าว ในอดีตประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา การทำนาเพื่อให้มีข้าวเพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนของเกษตรกรจำนวนหนึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ง่ายนัก การเพิ่มผลผลิตเพื่อให้ได้ข้าวเพียงพอ กับการ บริโภคในครัวเรือนทำได้ด้วยการขยายพื้นที่การผลิต หรือเปลี่ยนพื้นที่ไปยังทำเลอื่นที่เหมาะสมกว่า จากการศึกษาประวัติการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของหมู่บ้านบางแห่ง พบว่า การอพยพเข้ายังถิ่นมีสาเหตุ มาจากผลผลิตจากการทำนาไม่เพียงพอ กับการบริโภคของครัวเรือน บางรายที่ผลิตข้าวที่ได้มากเกิน ความต้องการจะเก็บไว้เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นที่ตนเองไม่มี หรือเพื่อมิตรภาพและมนุษยธรรม

เมื่อประชากรมากขึ้น กติกาทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป การแลกเปลี่ยนด้วยสัญลักษณ์ที่เรียกว่า เงินตรา มีอิทธิพลมากขึ้น การทำนาเป็นอาชีพเพื่อให้ได้ข้าวเพื่อการบริโภคเป็นหลัก ได้ถูกปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพัฒนาสู่การทำนาเพื่อก่อให้เกิดรายได้สำหรับครอบครัว มีการนำเอาความรู้ ความก้าวหน้าทางวิชาการ และเทคโนโลยีมาใช้เพื่อการเพิ่มผลผลิตมากขึ้นเป็นลำดับ การใช้ปัจจัย การผลิตจากภายนอกมีมากขึ้น เกษตรกรต้องการรายได้มากขึ้น ทั้งจากการทำนาและการประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ที่ตนเองจะมีโอกาสและสามารถทำได้ การทำนาต้องอาศัยเทคโนโลยี เครื่องจักรมา ทดแทนแรงงานจากสัตว์ เพื่อให้ตนเองสามารถทำงานได้มากขึ้น ทำงานได้เร็วขึ้น เป็นผลให้เกษตรกรเพิ่มสัดส่วนการลงทุนมากขึ้น และต้องแบกรับภาระต้นทุนที่เกษตรกรกู้ยืมจากแหล่งทุนต่าง ๆ ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว

เมื่อโลกก้าวหน้ามากขึ้นการคุณภาพ การสื่อสาร มีความสำคัญและรวดเร็ว ข้อมูลที่มาสู่สาธารณะต้องการของประชาชน ในโลกสื่อสารถึงกันด้วยความรวดเร็ว การผลิตอาหารสำหรับประชาชนโลกจึงพัฒนาการไปตามแนวทางของกระแสผู้บริโภคที่มีเงินตรามากกว่าเป็นผู้กำหนดเงื่อนไข คุณสมบัติสินค้าและผลผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลผลิตทางอาหาร เนื่องจากมีผลกระทบโดยตรงต่อร่างกายมนุษย์ ในที่สุดปัจจุบันจึงมีการพัฒนาเกิดภัยภัยทางอาหาร เนื่องจากมีผลกระทบโดยตรงต่อในเกณฑ์ที่ปลดปล่อยความต้องการของผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อแต่ละระดับ แม้ว่าข้อเท็จจริงทุกชีวิตควรจะได้รับอาหารที่ปลอดภัยในมาตรฐานเดียวกันทั่วโลกก็ตาม

การผลิตข้าวอินทรีย์ ที่ผลผลิตผ่านการตรวจสอบรับรองอย่างเป็นระบบ เป็นหนึ่งในการควบคุมการผลิตที่มีกติกาการผลิตที่ถูกกำหนดขึ้นจากผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อมากกว่า ทำให้ราคาผลผลิตสูงกว่ารวมถึงมีการประกันราคาผลผลิต ซึ่งแตกต่างจากข้าวที่ได้จากการผลิตโดยทั่วไป จึงมีเกษตรกรสนใจที่จะเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์มากขึ้นเป็นลำดับ และเป็นที่น่าสนใจว่าแนวทางการทำอินทรีย์น่าจะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพระดับหนึ่งของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนา ซึ่งควรได้รับการศึกษา วิเคราะห์ ถึงความเป็นไปได้อย่างเป็นระบบที่จะนำไปสู่ข้อสรุปที่มีความน่าเชื่อถือ

6.1 สภาพสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพ สังคม วัฒนธรรม ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ ได้แก่ ลักษณะและสภาพทั่วไปของครอบครัวเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาระดับนี้ และเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลต่าง ๆ ตามแบบสอบถาม และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในภาคสนาม การติดตามตรวจสอบข้อมูลที่ได้ด้วยการจัดประชุมเสวนากลุ่มย่อย ดังแสดงในตารางที่ 6.1

ตารางที่ 6.1 ข้อมูลทั่วไปและสภาพครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลทั่วไปผู้ให้สัมภาษณ์ และสภาพของครอบครัว		กลุ่ม							
		เคมี		อินทรีย์ระยะ ปรับเปลี่ยน		อินทรีย์		อินทรีย์ยั่งยืน	
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ	ชาย	15	75.00	10	50.00	14	70.00	17	85.00
	หญิง	5	25.00	10	50.00	6	30.00	3	15.00
ช่วงอายุ	ต่ำกว่า 30 ปี	0	0.00	2	10.00	2	10.00	0	0.00
	30-39 ปี	6	30.00	3	15.00	5	25.00	4	20.00
	40-49 ปี	5	25.00	9	45.00	2	10.00	2	10.00
	50-59 ปี	7	35.00	3	15.00	8	40.00	7	35.00
	60 ปีขึ้นไป	2	10.00	3	15.00	3	15.00	7	35.00
ระดับ การศึกษา	ประถม	17	85.00	15	75.00	15	75.00	14	70.00
	ม.ต้น	2	10.00	1	5.00	5	25.00	3	15.00
	ม.ปลาย/ปวช.	0	0.00	1	5.00	0	0.00	2	10.00
	อนุปริญญา	1	5.00	1	5.00	0	0.00	0	0.00
	ปริญญา	0	0.00	2	10.00	0	0.00	1	5.00
สมาชิก ใน ครอบครัว	1-3 คน	1	5.00	6	30.00	3	15.00	2	10.00
	4-5 คน	13	65.00	12	55.00	10	50.00	9	45.00
	6 คนขึ้นไป	6	30.00	2	10.00	7	35.00	9	45.00
สมาชิกที่ อายุปัจจุบัน ตลอดปี	1-3 คน	10	50.00	12	60.00	10	50.00	12	60.00
	4-5 คน	6	30.00	7	35.00	6	30.00	4	20.00
	6 คนขึ้นไป	4	20.00	1	5.00	4	20.00	4	20.00
ลักษณะ ครอบครัว	เดียว	12	60.00	12	60.00	7	35.00	10	50.00
	ขยาย	8	40.00	7	35.00	7	35.00	9	45.00
	สาม	0	-	1	5.00	6	30.00	1	5.00

จากข้อมูลใน ตารางที่ 6.1 พบว่า เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนา ในทุกกลุ่มส่วนมากมี การศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนอยู่ประมาณ 4-5 คนต่อครัวเรือน แต่สมาชิกที่พักอาศัยอยู่ในครัวเรือนตลอดปี ส่วนมากอยู่ที่ประมาณ 1-3 คนต่อครัวเรือน ลักษณะ ของครัวเรือนส่วนมากเป็นลักษณะครอบครัวเดียว ช่วงอายุเกษตรกรผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า เกษตรกร กลุ่มที่ผลิตข้าวทั่วไป กระจายอยู่ในทุกช่วงอายุ ตั้งแต่ 30 – 59 ปี เนื่องจากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มาจาก ประชากรส่วนใหญ่ที่ยังคงทำงานในลักษณะทั่วไป ยังไม่มีการปรับเปลี่ยนระบบการทำงานในลักษณะ

ของการทำในระบบอินทรีย์ กลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์จะปรับเปลี่ยน ส่วนมากอยู่ในช่วงอายุ 40 – 49 ปี และเกษตรกรกลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์ และอินทรีย์ยังเป็น ส่วนมากเป็นกลุ่มผู้มีอายุ ตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป

6.2 วิเคราะห์สภาพสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

6.2.1 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเกษตรกร

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ จะเห็นได้ว่าเกษตรกรที่ตัดสินใจปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าวของครอบครัวจากการเพาะปลูกที่อาศัยปัจจัยการผลิตแบบสำเร็จรูป เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีสังเคราะห์ม่าแมลง ยาปราบวัชพืช มาสู่กระบวนการผลิตแบบอินทรีย์ โดยหันมาอาศัยปัจจัยการผลิตที่พึ่งพาตนเองมากขึ้น เป็นการตัดสินใจที่มีองค์ประกอบหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยเกี่ยวกับตัวเกษตรกร ที่ส่วนมากเป็นผู้ที่มีความขยัน มีความตั้งใจ จริงมุ่งมั่นที่จะแสวงหารูปแบบ แนวทางที่ดีขึ้นในการประกอบอาชีพที่ดี เกษตรกรค่อนข้างจะเลือกเป้าหมายที่ชัดเจน ประกอบเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ หลังจากที่ตนเองได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมาแล้วระยะหนึ่ง ชีวิตได้ผ่านพ้นวัยที่ใช้วิถีแบบสนุกสนานร่าเริง ผ่านพ้นการค้นคว้า แสวงหาหนทางที่ดีกว่า ทั้งในท้องถิ่นและต่างจังหวัด และในที่สุดได้หันมาใช้การทำงานเป็นอาชีพที่สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับตนเองและครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่มีอายุมากขึ้น ได้ใช้ประโยชน์จากความขยันตามวัยในกิจกรรมทางการเกษตร มีความปรารถนาที่ทำการปลูกสร้างและพัฒนาแปลงนาของตนเองให้ดีขึ้น สนใจที่จะอยู่กับธรรมชาติในที่นาของตนเองมากขึ้น บางรายได้พยายามครอบครัวมาอาศัยอยู่ในนาตลอดทั้งปี ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างมากกับระดับความเข้มข้นกับแนวคิดที่จะพัฒนากิจกรรมการเกษตรแบบยั่งยืน เกษตรกรมีความสุขที่ได้อยู่กับธรรมชาติที่ปลดปล่อย หลีกหนีความแออัดในหมู่บ้าน/ชุมชน คำนึงถึงความปลอดภัยในการบริโภคมากขึ้น ทางแนวทางและทำกิจกรรมการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ที่ช่วยลดรายจ่ายด้านอาหารประจำวันให้กับครอบครัว ทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้เสริม เกื้อกูลกับการทำนา หรือกิจกรรมทางการเกษตรอื่นตลอดจนเกษตรกรมีความมั่นใจในความปลอดภัยในการบริโภคอาหารที่ผลิตได้ด้วยตนเองที่ปลอดภัย และเป็นการช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศน์ให้ปราศจากสารเคมีที่เป็นพิษจากภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี

6.2.2 ลักษณะเกษตรกร

ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชน เกษตรกรในพื้นที่ทำการศึกษา พบว่า มีอาชีพที่เป็นอาชีพหลัก มีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปสู่การเกษตรรูปแบบอื่นนอกดูดการทำนาใน

ต่างถื่นน้อยลง มีการรับจ้างทำงานในห้องถินที่เป็นงานรับจ้างตามฤดูกาล และรับจ้างทั่วไปแบบตลอดปีเป็นอาชีพเสริม ทำให้ตนเองได้อ่ายกับครอบครัวอย่างใกล้ชิด การไปทำงานรับจ้างในต่างจังหวัดของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีน้อย ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจเกี่ยวข้องกับช่วงอายุประสบการณ์ของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรมีครอบครัวเป็นของตนเองแล้ว และ/หรือพ่อแม่มองหมายการณ์ที่ในครอบครัว ตลอดจนกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินให้แล้ว ต้องการที่จะสร้างหลักประกันในอาชีพเป็นหลักฐานที่มั่นคงให้กับครอบครัว และเห็นว่าอาชีพการทำงานเป็นอาชีพสืบเนื่องจากบรรพบุรุษที่มีหลักประกันที่มั่นคงทางด้านอาหารที่สุดในชนบท เป็นศักดิ์ศรีของครอบครัวที่ไม่ต้องซื้อข้าว หรือขอรู้สึกขึ้นมาจากการเพื่อนบ้านอื่นกิน เพราการมีข้าวปริมาณที่เพียงพอไว้กินในครัวเรือนในแต่ละปี ถือว่าเป็นสิ่งที่สร้างความมั่นใจให้กับสมาชิกในครอบครัว และเกษตรกรทุกกลุ่ม มีความเชื่อมั่นในอาชีพการทำงานของตนเอง มากกว่าร้อยละ 90 ส่วนอาหารอื่นๆ นั้น ถือว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญระดับรอง ๆ ลงไป เกษตรกรยังสามารถหาอาหารบางอย่างได้จากธรรมชาติ หรือสามารถผลิตเพิ่มเติมได้อย่างไรก็ตามแม้ว่าเกษตรกรที่ทำงานเป็นอาชีพหลักเห็นว่า การทำงานมีความมั่นคงสำหรับครอบครัว และตนเองไม่อยากเปลี่ยนอาชีพ และยังต้องการให้ลูก ๆ สืบทอดอาชีพนี้ต่อไป ขณะที่เกษตรกรก็ทราบดีว่าการทำงานอย่างเดียวนั้นเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ไม่มากนัก ไม่สามารถทำให้เกษตรกรมีฐานะร่ำรวยได้ เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีความต้องการที่ส่งลูกเรียนในระดับสูง ๆ เท่าที่ลูกจะมีกำลังความสามารถ โดยอาศัยรายได้จากการทำงานรายได้จากการรับจ้าง เพื่อให้ลูกมีโอกาสในการเลือกทำงานทำที่ดีกว่าพ่อแม่ ประกอบอาชีพที่มีรายได้มากกว่าการทำงาน เนื่องจากเกษตรกรเห็นว่าการทำงานเป็นอาชีพที่ลำบากตกรากต่ำ ทำงานหนัก ชีวิตขึ้นอยู่กับการกำหนดของธรรมชาติ ต้นทุนการผลิตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี อันเนื่องมาจากราคาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ค่าแรงงาน ผลผลิตที่ได้เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาด้วยตนเองได้ขึ้นกับกลไกการตลาด ตลอดจนนโยบายรัฐบาล

เกษตรกรที่หันมาทำการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เท่าที่ทำการศึกษาในพื้นที่ ส่วนมากเป็นเกษตรกรที่มีความขยัน อดทน เป็นพื้นฐานที่ยอมรับกันทั่วไปในหมู่เกษตรกร มีความตั้งใจ เอาใจใส่และรับผิดชอบ มีทักษะในการศึกษาทดลองทำอะไรแปลก ๆ แตกต่างจากเพื่อเกษตรกรอื่น เพื่อหาแนวทางพัฒนาอาชีพของตนเอง มุ่งหวังให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีกว่า จากการศึกษาเกี่ยวกับข้อคิดเห็นในด้านคุณลักษณะ อุปนิสัยของเกษตรกรที่จะทำการผลิตข้าวอินทรีย์ พบว่า เกษตรกร ร้อยละ 90 เป็นผู้ที่มีความกล้าที่จะเสี่ยง กล้าที่ลองทำในสิ่งแตกต่างจากที่เคยทำในอดีต ร้อยละ 96 เป็นผู้ที่มีความมั่นใจในอาชีพเกษตรและมีความขยัน อดทน มุ่งมั่น ตั้งใจจริง ไฟเรียนรู้ และศึกษาทดลอง ร้อยละ 100 เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้น

6.2.3 การตัดสินใจของคนในครอบครัว

เกณฑ์กรอกลุ่มตัวอย่างบางรายเริ่มต้นการตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ ตั้งแต่ปีการเพาะปลูก 2542/43 และมีเกณฑ์กรอกสนใจทำเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน โดยในกลุ่มอินทรีย์ยังยืนเริ่มเข้าสู่กระบวนการผลิตมากขึ้นในปีการเพาะปลูก 2543/44 เกณฑ์กรอกลุ่มอินทรีย์เพิ่มขึ้นในปีการเพาะปลูก 2544/45 สำหรับเกณฑ์กรอกลุ่มปรับเปลี่ยนที่ใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ห้างหมดเริ่มต้นเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในปีการผลิต 2547/48

การเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นอินทรีย์ทั้ง 3 กลุ่ม (ผู้ผลิตข้าวอินทรีย์จะปรับเปลี่ยน กลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์ และอินทรีย์ยังยืน) พบว่า ร้อยละ 61.67 เป็นการตัดสินใจของพ่อหรือหัวหน้าครอบครัว ร้อยละ 21.67 เป็นการตัดสินใจของแม่ อีน ๆ ร้อยละ 16.67 เช่น ลูกชาย ลูกชาย เป็นต้น โดยมีผู้ร่วมตัดสินใจคือแม่ และพ่อ กิดเป็นร้อยละ 66.67 และ 21.67 ตามลำดับ ที่เหลือเป็นลูก ๆ

ลักษณะการตัดสินใจของเกษตรกรพบว่า ค่าเฉลี่ยในการตัดสินใจเป็นการตัดสินครั้งเดียวสูงถึง ร้อยละ 98.33 และเป็นลักษณะการตัดสินทันที ร้อยละ 78.33 (โดยการตัดสินใจทันทีแต่ละกลุ่มเท่ากัน ร้อยละ 50, 90 และ 95 ตามลำดับ) อันแสดงให้เห็นว่า กลุ่มอินทรีย์ยังยืน และกลุ่มอินทรีย์ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นรุ่นแรก ๆ มีความกล้า และเชื่อมั่นในแนวทางการผลิตระบบอินทรีย์ เมื่อเทียบกับกลุ่มที่เริ่มต้นเข้าร่วมโครงการ สำหรับการตัดสินใจของเกษตรกรกลุ่มปรับเปลี่ยนในการเข้าร่วมโครงการ พบว่า ร้อยละ 50 รอเวลาที่เหมาะสม เนื่องจากเกษตรกรต้องการดูเพื่อนบ้าน เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับตนเองและครอบครัวรวมถึง เป็นการเตรียมความพร้อมในด้านปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์ และการได้กลับต่อซั่ง เป็นต้น และเรียนรู้บทเรียนจากตัวอย่างเกษตรรายอื่น

ปัจจัยที่นำໄไปสู่ความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การตัดสินใจร่วมกันของคนในครอบครัว ส่วนมากเป็นการตัดสินใจที่เห็นพ้องร่วมกันของคู่สามี – ภรรยา ที่เป็นหัวหน้าหรือผู้นำครอบครัวเป็นหลัก และมีลูกๆ เป็นผู้ช่วยสนับสนุนอีกครั้งหนึ่ง โดยพบว่าร้อยละ 91.67 ไม่มีการข้อขัดแย้งในการตัดสินใจทำการผลิตข้าวอินทรีย์ ส่วนในรายที่มีข้อขัดแย้ง ในขั้นตอนการตัดสินใจทำเกษตรอินทรีย์ มักเป็นประเด็นข้อขัดแย้งเนื่องจากความห่วงใย และกังวลเกี่ยวกับผลผลิตที่อาจจะได้รับลดลงกว่าที่เคยทำการผลิตแบบเดิม ทั้งนี้เนื่องมาจากการครอบครัวไม่สามารถผลิตปุ๋ยคอกปุ๋ยชีวภาพ ได้เองในปริมาณที่มากเพียงพอ กับความต้องการ ที่จะใช้สำหรับการปรับปรุงแปลงนาให้มีความอุดมสมบูรณ์ หมายความว่า การเจริญเติบโตของต้นข้าว

ตลอดจนความ密切กับการใช้ปุ่ยเคมีที่ใช้แล้วเห็นผลทันที ข้าวมีการเจริญเติบโตงอกงามเร็ว จนทำให้ไม่สามารถทำใจได้ ซึ่งแตกต่างกับการใช้ปุ่ยมูลสัตว์ ปุ่ยคอก ปุ่ยชีวภาพ ที่ต้นข้าวมีการเจริญเติบโตอย่างช้าๆ อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวอินทรีย์สามารถทำความเข้าใจกันได้ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกับผู้นำกลุ่ม หรือเพื่อนสมาชิกที่มีประสบการณ์ทำงานในระบบอินทรีย์มาก่อน รวมถึงการใช้เหตุผลในด้านผลตอบแทนจากราคาผลผลิตที่สูงกว่าข้าวทั่วไป มาอธิบายจุดประสงค์ทั้งมีความเข้าใจและยอมรับเหตุผลซึ่งกันและกันในที่สุด

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างอายุเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างกับการตัดสินใจทำการผลิตข้าวเคมี และอินทรีย์ พบร่วมกัน

เกษตรกรที่มีอายุระหว่าง 30-39 ปี คิดเป็นร้อยละ 30 ยังตัดสินใจทำการผลิตข้าวเคมี ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากกว่ากลุ่มนี้

เกษตรกรที่มีอายุระหว่าง 40-49 ปี คิดเป็นร้อยละ 45 ได้ตัดสินใจทำการผลิตข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน

เกษตรกรที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป คิดเป็นมากกว่าร้อยละ 50 เป็นผู้ที่ตัดสินใจทำการผลิตข้าวอินทรีย์ และอินทรีย์ยังยืน

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ช่วงอายุเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินเลือกรูปแบบการผลิตข้าว โดยที่เกษตรกรที่มีอายุระหว่าง 30 – 39 ปี เป็นช่วงที่อยู่ระหว่างการสร้างครอบครัว การทำงานอินทรีย์ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและกระบวนการทำงานจากที่ตนเองมีความรู้ ประสบการณ์และความมั่นใจ ไปสู่การเลือกตัดสินใจทำในสิ่งที่ตนเองและครอบครัวไม่คุ้นเคย และไม่มีความมั่นใจ อาจกระทบต่อรายได้หลักของครอบครัวได้ แม้จะทราบว่าราคาผลผลิตข้าวอินทรีย์จะมีราคามากกว่าปกติ หรือบางครอบครัวอาจอยู่ในระหว่างการศึกษา หาข้อมูลเพื่อประเมินความเป็นไปได้ ความพร้อม ความเหมาะสมของครอบครัว รวมถึงการแสวงหาองค์ความรู้ ใหม่เพิ่มเติม เพื่อสร้างความมั่นใจเกี่ยวกับการทำข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้ยังพบว่ามีเกษตรกรบางรายที่ยังไม่สามารถจัดการเวลาให้เหมาะสมกับกิจกรรมในการที่จะจัดการเรื่องปุ่ยคอก ปุ่ยชีวภาพ การดูแลเอาใจใส่ในการกำจัดเศษในนา เนื่องจากเกษตรกรต้องประกอบอาชีพอื่น เพื่อหารายได้เสริมหลังจากเสร็จจากการทำงาน

เกย์ตระกรกลุ่มที่มีอายุระหว่าง 40 - 49 ปี ที่ส่วนใหญ่ตัดสินใจทำการผลิตข้าวอินทรีย์ อาจมีความเป็นไปได้ว่า ตนเองและครอบครัวมีประสบการณ์กับการทำงานแบบเดิมนานาแล้ว ต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีและกระบวนการผลิตไปสู่รูปแบบใหม่ และเห็นว่าข้าวอินทรีย์มีราคาที่สูง กว่าข้าวเคมี ประกอบกับสภาพครอบครัวมีความพร้อม มีการเลี้ยงโค เปิด หมู่ เป็นแหล่งผลิตปุ๋ยจากไฝءง ในระดับที่เพียงพอ หรือใกล้เคียงกับความต้องการ สามารถรับกับกระบวนการผลิตแบบอินทรีย์ได้ และจากการศึกษา พบว่าเกษตรกรที่ทำนาอินทรีย์ส่วนมากจะเลี้ยงโคควบคู่ไปด้วย ตั้งแต่ 1 - 5 ตัวต่อครัวเรือน

ส่วนกลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 50 ขึ้นไป ซึ่งเป็นเกษตรกรที่มีอายุค่อนข้างมาก เป็นกลุ่มที่ตัดสินค่อนข้างแน่นอนแล้วว่าต้องทำนาเป็นหลัก ไม่คิดที่จะทำอาชีพอื่นๆ เพราะในชีวิตได้ผ่านประสบการณ์ในการประกอบอาชีพมาหลากหลาย รวมถึงการใช้ชีวิตในต่างจังหวัด หรือในกรุงเทพมาก่อน ได้ผ่านพ้นวัยที่แสวงหาโอกาสต่างๆ มากามาย ผ่านพ้นวัยแห่งความสนุกสนาน ร่าเริง ในวัยหนุ่มสาวแล้ว ได้รับประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ มาก ต้องการที่จะแสวงหาความสุขในวิถีชีวิตทางเกษตร อยากกลับมาอยู่บ้านตนเองและต้องการพัฒนาแปลงนาของตนเองให้เป็นไปในลักษณะของการเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรผสมผสาน อันอาจเนื่องมาจากอิทธิพล ข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ มีหลักคิดและกระบวนการผลิตที่มีการพึ่งพาอาศัยผลผลิตเพื่อการบริโภค มีการปลูกบ้านหรือเพิงพักอาศัยที่ค่อนข้างถาวรในแปลงนาของตนเองและย้ายมาอาศัยในนา เพื่อใช้ชีวิตให้มีความสุขกับสภาพธรรมชาติ

6.2.4 การเรียนรู้การผลิตข้าวอินทรีย์

เกษตรกรกลุ่มที่ตัดสินใจทำการผลิตข้าวอินทรีย์ มีประสบการณ์การเรียนรู้ อบรม ดูงาน กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวอินทรีย์ ก่อนเข้าร่วมโครงการ ประมาณ 1-2 ครั้ง ที่สำคัญ ได้แก่ การฝึกอบรมการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การทำน้ำหมักจุลินทรีย์ชีวภาพ การทำน้ำหมักสมุนไพรธรรมชาติ สำหรับป้องกันและกำจัดแมลง เป็นต้น โดยเห็นว่าการฝึกอบรม ดูงาน ตรงตามความต้องการของตนเอง

การดูงาน เกษตรกรที่ทำข้าวอินทรีย์ มักจะคุยกันจากแปลงเกษตรรายอื่นที่ประสบผลสำเร็จ และเป็นที่ยอมรับของเกษตรกร หน่วยงานภาครัฐ เช่น เกษตรกรรมยั่งยืน บ้านดอนกลอง ตำบลหนองเรือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ของนายบุญมี สุริยงค์ และเพื่อนเกษตรกรในกลุ่มเดียวกัน อีก 3-4 รายที่เริ่มทำเกษตรยั่งยืนพร้อม ๆ กัน ซึ่งนับได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ

การฝึกอบรม เกษตรกรที่ทำข้าวอินทรีย์ ในจังหวัดยโสธรส่วนมากเคยผ่านการศึกษาดูงาน ฝึกอบรมหลักสูตรภาคปฏิบัติเกี่ยวกับการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การทำน้ำหมักจุลินทรีย์ชีวภาพ (EM) จาก “สวนสร้างฟัน” จังหวัดอำนาจเจริญ “วัดป่าสวนธรรมร่วมใจ” อำเภอป่าตัว จังหวัดยโสธร โดยที่สถานที่ดูงาน ฝึกอบรม และสถานที่ปฏิบัติธรรม ในเครือข่ายอโศก ตามลำดับ ซึ่งการเข้ารับการฝึกอบรมนอกจากจะได้รับความรู้เกี่ยวกับอินทรีย์ เกษตรปลอดสารพิษ แล้วยังได้ปฏิบัติธรรม ขัดเกลาจิตใจให้มั่นคง เชื่อมแข็งมีความเชื่อมั่นในตนเอง และแนวทางการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรที่เป็นญาติธรรม ซึ่งผ่านการศึกษาและปฏิบัติธรรมในสถานปฏิบัติธรรม ของเครือข่ายอโศก มีความเชื่อมั่น และมั่นใจในวิถีการทำเกษตรอินทรีย์ในระดับสูง มีความขยัน อดทน ในการทำงานด้วยความตั้งใจ มุ่งมั่น ใช้ขบวนการสังเกต ทดลองทำด้วยตนเองเพื่อหาความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนเองอยู่เสมอ มีหลักการคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของตนเอง และยึดหลักการประกอบอาชีพที่หลีกเลี่ยง สิ่งที่เป็นมิจฉานนิชั้งปวง

6.2.5 การเข้าร่วมกลุ่ม/เครือข่าย

การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาในจังหวัดยโสธร เป็นกลุ่มเกษตรกรทำนาจากเรือ ที่พัฒนากิจกรรมและรูปแบบของกลุ่มจากการทำนาเคมีในอดีตที่มีวัตถุประสงค์หลักของการรวมกลุ่มสำหรับเป็นพลังต่อรองในการจัดซื้อ จัดหาปุ๋ยเคมี ในการทำนา ให้ได้ในราคาน้ำที่ถูกลงกว่าวิธีการที่ต่างคนต่างซื้อจากพ่อค้าหัวทั่วไป และหันมาทำกิจกรรมโรงสีในการรับซื้อข้าวจากสมาชิกของกลุ่มและเกษตรกรทั่วไปในบริเวณใกล้เคียง และในปัจจุบันเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินเพื่อผลิตข้าวอินทรีย์ ที่ได้รับมาตรฐานการตรวจสอบรับรอง โดยความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชนจากมูลนิธิสายใยแผ่นดิน ที่ให้คำแนะนำ ปรึกษา ส่งเสริม ติดตาม ตรวจสอบ และควบคุมมาตรฐานการผลิต ให้เป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับการยอมรับจาก สถาบันเกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movement, IFOAM) ให้การรับรองผลผลิตข้าวอินทรีย์ และมีสหกรณ์กรีนเนท ที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตข้าวสารอินทรีย์ผ่านการตรวจสอบรับรองแล้วจากโรงสีของกลุ่ม เพื่อนำไปจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ

การรวมกลุ่มที่ก่อให้เกิดผลนำไปสู่การผลิตข้าวอินทรีย์ในปัจจุบัน ของเกษตรกรทำนาจากเรือ เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี 2539 ในนามของกลุ่ม “สวารค์บ้านนา” โดยแนวความคิดของ

เกณฑ์กรที่ประกอบอาชีพทำนา จากตำบลนาบากเรือ ตำบลลึงแก่ ตำบลม่วง ตำบลโนนหาร อำเภอ
มหาชนะชัย ตำบลแคนน้อย ตำบลลุมพุก อำเภอคำเขื่อนแก้ว ที่เป็นสมาชิกโโรงสีข้าวบ้านดอนผึ้ง มี
เกณฑ์กรแทนนำร่องต้นหมู่บ้านละ 1-2 คน ได้แก่ นายอี้ยม สมเพ็ง ทำหน้าที่ประธานกลุ่ม นายชาลัย
พันพิพัฒน์ นายวันทอง สายสุด นางบานเย็น สมเพ็ง นายเลื่อน แวงบุตร และสมาชิกรายอื่นๆ รวม
จำนวน ประมาณ 15 คน ได้แก่เปลี่ยนแนวคิด ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนา
จนกระทั่งสามารถตอกย้ำร่วมกันที่จะปรับเปลี่ยนการทำงานไปสู่ระบบการเกษตรที่ปลูกด้วย
หัวแนวทาง วิธีการที่จะลดการพึ่งพาปุ๋ยเคมี มุ่งเน้นการผลิตที่อาศัยปัจจัยการผลิตในท้องถิ่น และ
นำไปสู่เป้าหมาย การทำการเกษตรแบบสมมพسان หรือการทำไร่นาสวนผสม

ในระยะเริ่มแรกกลุ่มได้ดำเนินกิจกรรม ในการศึกษา หาข้อมูล และความรู้ ด้วยการดู
งานจากแหล่งเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ต้นแบบ จากแหล่งต่างๆ เช่น เกษตรกร ในชุมชนรักษาธรรมชาติ
ตำบลนาโสต อำเภอฤทธิ์ชุม จังหวัดยโสธร การเข้ารับการอบรม ที่วัดป่าสวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าติ้ว
จังหวัดยโสธร

การรวมกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ของกลุ่มสวนรักบ้านนา บ้านคงยาง ตำบลนาบากเรือ
ภายใต้การสนับสนุนทุนเริ่มต้นจากมูลนิธิสายใยแผ่นดิน สำหรับการจัดซื้อ จัดหาวัสดุปุ๋ย การสร้าง
โรงเรือนชั่วคราว สำหรับเก็บวัสดุ และทำกิจกรรมการผลิตปุ๋ย การเสียสละและให้ความอนุเคราะห์
ของสมาชิกเกี่ยวกับที่ดินในการทำเป็นสถานที่สร้างโรงเรือนชั่วคราว ในการทำกิจกรรม โดยมี
สัญญาให้ใช้ระยะเวลา 20 ปี เป็นต้น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มนี้มีแผนงานที่ชัดเจน เริ่มตั้งแต่
การแจ้งความต้องการปริมาณปุ๋ยที่จะใช้ในแต่ละปีของสมาชิกแต่ละคน การมีส่วนร่วมด้วยการออก
เงินสมทบ จากนั้นจึงกำหนดแผนงาน เตรียมการ รวมถึงจัดซื้อ จัดหา วัสดุที่จำเป็นทั้งหมด เช่น น้ำ
หมักกุลินทรีย์ ปุ๋ยกอก แกลบ รำ และวัสดุอื่นๆ การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การบรรจุกระสอบ และแบ่งปัน
ผลผลิตตามความต้องการ ในกรณีที่มีผลผลิตเกินความต้องการ ก็จำหน่ายให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ ที่
สนใจต่อไป จากการสอบถามพบว่า ราคาปุ๋ยที่ทำการผลิตในกลุ่มนี้ต้นทุน ไม่รวมค่าแรงงาน ใน
ราคานี้ เกษตรกรประเมิน ประมาณกิโลกรัมละ 1 บาท ทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถตัดต้นทุนในด้าน
ปัจจัยการผลิต ได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของการพัฒนากิจกรรม โรงสีน้ำพนบว่า กลุ่มได้เริ่มทำกิจกรรมจากแนวคิด
ด้านการพัฒนาสืบเนื่องจาก โครงการธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน ต่อมาก็พัฒนามาเป็นการรับซื้อ
ข้าวเปลือกขายให้กับพ่อค้ากลาง และนำไปสู่การซื้อโรงสีของกลุ่ม เพื่อประรูปด้วยการสีข้าวเปลือก
เป็นข้าวสารจำหน่ายแก่ลูกค้าภายในและภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้ ดูงาน ที่ก่อตั้งโรงสีสองปล่อง
อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร กิจกรรมโรงสีของกลุ่มประสบผลสำเร็จในเวลา 2 - 3 ปี ในที่สุด

กลุ่มได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพิ่มเติมจากทางราชการ ผ่านกรมส่งเสริมสหกรณ์ สำหรับการขยายกำลังการผลิตของโรงสี จากโรงสีขนาด 3 ลูกหิน เป็นโรงสีอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีกำลังการผลิตเป็นวันละ 40 เกวียน เพื่อรับผลผลิตของสมาชิก

สำหรับสมาชิกที่ผลิตข้าวห้อมมะลิอินทรีย์ ที่สมัครเข้าร่วมโครงการของกลุ่มเกษตรกรทำนาภาคเรือ ในระยะต่อมา เป็นการเข้ารวมกลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์ เพื่อส่งขายให้กับโรงสีของกลุ่ม โดยเห็นว่าข้าวมีราคาดีกว่าข้าวทั่วไปที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การผลิตข้าวห้อมมะลิอินทรีย์ของกลุ่มตัวอย่าง จึงเป็นไปในลักษณะของกลุ่มการผลิตข้าวห้อมมะลิอินทรีย์ที่มีเครือข่าย มีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันในจังหวัดและพื้นที่ใกล้เคียง มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องและช่วยเหลือ สนับสนุน พัฒนาซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวางทุกภาคส่วน ทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มเครือข่ายเกษตรกร ตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต การแปรรูป การตลาดทั้งใน และต่างประเทศ

จากข้อมูลข้างต้น พอสรุปได้ว่าสภาพสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาในครั้นนี้ มีศักยภาพสำหรับการผลิตข้าวห้อมมะลิอินทรีย์เป็นทางเลือกได้ เนื่องจากการทำนาอินทรีย์ไม่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของเกษตรกรมากนัก เกษตรกรมีความสนใจที่จะทำข้าวห้อมมะลิเพื่อให้รอบคั่วมีรายได้เพิ่มขึ้น ราคaproductได้รับการประกันราคาที่แน่นอน และเห็นว่าการทำนาอินทรีย์จะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ในระยะเวลา ปลูกฝังนิสัยการรักความปลอดภัย เป็นการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจากพิษภัยของสารเคมีสังเคราะห์ต่อตนเอง และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เสื่อมเสียความสำคัญของการมีสัตว์เลี้ยงในครัวเรือนเพื่อเป็นแหล่งผลิตปุ๋ยคอกสำหรับใช้ในการปรับปรุงบำรุงดิน และเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดการออมในลักษณะของผลผลิต ในกรณีที่เกษตรกรจะหันมาทำการผลิตข้าวอินทรีย์เพียงการปรับกระบวนการคิด ทัศนคติ ศึกษาหาความรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสมจากเกษตรกรในพื้นที่ที่มีประสบการณ์ พัฒนาแนวคิดในการพัฒนาองค์กร ยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงด้านผลผลิตในระยะปรับเปลี่ยนในปัจจุบัน จึงสมควรเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ และปฏิบัติตามเงื่อนไขและข้อปฏิบัติของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่จะให้การรับรองกระบวนการผลิตอินทรีย์อย่างเคร่งครัด ประกอบกับในพื้นที่ดังกล่าวมีองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุนในกระบวนการผลิต ให้คำปรึกษา และติดตามบ่วนการตรวจสอบรับรองอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานภาครัฐ ที่ได้ให้การสนับสนุนโรงสีสำหรับการสีข้าวที่ได้มาตรฐาน มีกำลังการผลิตต่อวันสูงขึ้น กลุ่มเกษตรกรมีประสบการณ์ในด้านการบริหาร โรงสีของกลุ่มเป็นเวลานาน มีการเรียนรู้ปัญหา อุปสรรคต่างๆ มาพอสมควร และโรงสีนับว่าเป็นต้นทุนที่ดีของชุมชน ทำให้ชุมชนมีได้เรียนรู้สิ่งที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของชาวนา จนสามารถเชื่อมต่อวงจรกิจกรรมที่เกี่ยวกับข้าว

ตั้งแต่การผลิต การรับซื้อ การแปรรูป การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ข้าวสาร ตลอดจนการควบคุมคุณภาพ ตั้งแต่ขั้นตอนการผลิตจนถึงจำหน่าย

6.3 สภาพทางสังคม

สภาพสังคมของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีอาชีพหลักทางการเกษตร ลักษณะทางครอบครัว พบร่วม เป็นครอบครัวเดียว คิดเป็นร้อยละ 51.25 ครอบครัวขยาย ร้อยละ 38.75 ครอบครัวสามี ร้อยละ 10 เกษตรกรส่วนมากยังทำงานสืบต่อจากบรรพบุรุษ และอาศัยรายได้หลักจากการทำงานเป็นทุนในการดำเนินชีวิต เป็นค่าใช้จ่ายในกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีเป็นค่าเล่าเรียนของลูก หลาน ให้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เท่าที่จะทำได้ ซึ่งพ่อแม่ต้องการให้ลูก หลานหางานใหม่ที่ไม่ใช่การทำงาน สร้างอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้มากกว่าการทำงานอย่างเดียว และจะเห็นว่าปัจจุบัน มีลูก หลานเกษตรในพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ บางส่วนประกอบอาชีพอื่น ได้แก่ อาชีพรับราชการ รับจ้างในเมืองใหญ่ ส่วนผู้ที่ยังไม่มีโอกาสก่อตั้งอาชีพเหลือพ่อแม่ประกอบอาชีพทำงาน

การแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าในการหารายได้ และประสบการณ์ชีวิต ทั้งในระดับห้องถูนและในเมืองใหญ่ หรือแม้กระทั่งการประกอบอาชีพที่นักหนែนจากการทำงาน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในสังคมชนบททั่วไป ที่คนในวัยแรงงานทั้งที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว และ/หรือมีการศึกษาระดับสูงไปทำงานในห้องถูนอื่น จนกระทั่งในชนบทเกิดสภาพขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร เป็นผลให้กระบวนการทำงานต้องมีการปรับตัวกันให้เข้ากับสภาพที่ประสบอยู่ มีการพัฒนาไปสู่การอาชีวศึกษามีเครื่องจักรมากขึ้น เพื่อให้สามารถทำงานได้มาก ได้เร็วกว่าเดิม และแล้วเสร็จทันตามฤดูกาลที่เหมาะสม รวมถึงต้องปรับช่วงจังหวะในการทำงานให้เข้ากับสภาพพื้นที่ และเหมาะสมกับสภาพการทำงานที่อาชีวัน้ำฝนจากธรรมชาติที่ไม่สามารถคาดคะเนสถานการณ์ได้ในแต่ละปี เกิดการจ้างแรงงานในห้องถูน หรือข้ามเบตหมู่บ้าน ตำบล ตามสภาพที่เป็นไป ในสภาพที่แรงงานมีจำกัด ทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน และค่าแรงมีราคาเพิ่มขึ้นทุกปี การคุ้มครองแรงงานที่แตกต่างกันของผู้จ้าง เกี่ยวกับการรับส่ง การจัดการด้านอาหาร ก่อให้เกิดการเบริกบานให้เห็นข้อแตกต่าง นำไปสู่ภาระการเพิ่มต้นทุนการผลิตด้านต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อมทางด้านแรงงาน และในที่สุดต้นทุนโดยรวมของการทำกิจกรรมทางการเกษตร ได้รับผลกระทบจากหลายปัจจัยในการผลิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การจัดการแรงงานของครอบครัวเกษตรกรที่มีลูก หลาน ไปทำงานต่างถูน หรือในเมืองใหญ่ บางรายพอถึงฤดูกาลทำงานจะกลับบ้าน เพื่อกลับมาช่วยพ่อแม่ทำงาน ด้วยความห่วงใยและ

ผู้พันกับอาชีพเดิม หรือที่ไม่สามารถมาได้จะส่งเงินมาเป็นทุนให้พ่อ แม่ จ้างแรงงานหรือซื้อปัจจัยการผลิตอื่น สำหรับการทำงานและการใช้จ่ายในครัวเรือน ปัจจัยการผลิตหลายอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ว่า ต้องอาศัยเงินทุนจากการรับจ้างในเมือง เช่น ค่าจ้างดำเนิน ค่าจ้างเก็บเกี่ยว นาด และขนส่ง เป็นต้น จากการศึกษา พบว่า รายได้ของครัวเรือนจากสมาชิกในครัวเรือนส่วนมากให้ของกลุ่มเกษตรกรทั่วไป กลุ่มนี้ร้อยละปรับเปลี่ยน กลุ่มนี้ร้อยละ และอินทรีย์ยังขึ้น คิดเป็น ร้อยละ 6.45, 0.63, 6.92 และ 3.39 ของรายได้รวมตามลำดับ อาชีพที่ทำมาแม้ว่าเกษตรกร และลูก หลานในรุ่นหลัง ๆ ยอมรับว่า เป็นอาชีพที่มีต้นทุนสูงขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อพิจารณาทางด้านเศรษฐกิจจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในกระบวนการผลิตแล้วอาจไม่คุ้มกับการลงทุน หรือไม่เหมาะสมที่จะทำต่อไปได้ แต่เมื่อเกษตรกรไม่มี ทางเลือกที่ดีกว่า อาชีพทำนายเป็นอาชีพที่รักษาชีวิตให้คงอยู่และยังเป็นทางออกสุดท้ายที่มั่นคงต่อ ชีวิตของคนชนบทอย่างมีศักดิ์ศรีต่อไป

การปรับตัวทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เทคโนโลยีและอิทธิพลของสังคม ภายนอกล้วนมีผลต่อสภาพสังคมเกษตรกร ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาในอดีตเคยมีสัตว์เลี้ยง ไว้ใช้ แรงงานแทนทุกครัวเรือน และใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ยในการทำนา บางครัวเรือนได้จำหน่าย จ่ายออกเพื่อ นำเงินมาเป็นทุนซื้อเครื่องจักร ใช้แทนสัตว์ มีการใช้ปุ๋ยเคมีในการปรับปรุงบำรุงดินมากขึ้นแทนการ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ผสมกับเศษเพลิงและปุ๋ยเป็นต้นทุนชัดเจนและสัมผัสได้ เกษตรกรมี การปรับเปลี่ยนจากการทำนาด้วยการทำนาหัวนานาภาคี ที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีผลกระทบต่อต้นทุน รายได้ สุขภาพของสมาชิกในครัวเรือนหรือเพื่อนบ้าน รวมถึงสิ่งแวดล้อม จึงแสวงหาช่องทางที่จะ นำสู่ความเป็นอยู่น่าจะดีกว่าที่เป็นอยู่ และในที่สุดก็มีแนวคิดในการทำนาที่อาศัยปัจจัยการผลิตของ ตนเองให้มากขึ้น หันมาเลี้ยงสัตว์มากขึ้น มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตได้ในครัวเรือนเป็นหลัก ลด ละ เลิก การใช้สารเคมีที่เป็นพิษ เกษตรกรบางรายใช้เวลาในการอยู่อาศัยในที่นามากขึ้น หรือย้ายมาพักอาศัย ประจำอยู่ในที่นาอย่างถาวร เพื่อให้ตนเองมีเวลาทำงานมากขึ้นสามารถทำงาน ดูแลกิจกรรม สิ่งปลูกสร้าง ต่าง ๆ ในแปลงนาอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

ลักษณะกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม การใช้เงินตราใน กิจกรรมทางสังคม งานตามประเพณี วัฒนธรรมมีอิทธิพลมากขึ้น คนรุ่นลูก รุ่นหลาน ที่มี ประสบการณ์ในการทำงานในเมืองใหญ่ มีการรับเอาวัฒนธรรมคนเมือง มาปฏิบัติและเผยแพร่ใน หมู่บ้าน เช่น การจัดงานวันเกิด งานวันวาเลนไทน์ ตลอดจนการจัดงานเลี้ยงต่าง ๆ ในลักษณะของ การจัดเลี้ยงต้อนรับแขกแบบโต๊ะจีน เป็นต้น

6.4 สภาพทางกายภาพ ชีวภาพ ในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิ อินทรีย์

6.4.1 สภาพทางกายภาพ ชีวภาพเกี่ยวกับที่ดิน

6.4.1.1 ลักษณะการถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง เป็นการครอบครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ทุกครัวเรือน เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีพื้นที่ถือครองที่ดินเฉลี่ยต่อครัวเรือน เท่ากับ 26.62 ไร่ โดยกลุ่มทำเกษตรเคมี กลุ่มเกษตรอินทรีย์จะปรับเปลี่ยน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ และกลุ่มเกษตร อินทรีย์ยังยืน มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย เท่ากับ 25.83, 24.09, 30.33 และ 26.25 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ ในแต่ละกลุ่มใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิเฉลี่ย เท่ากับ 16.10, 16.54, 19.90 และ 16.80 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ โดยแต่ละครัวเรือนมีสมาชิกเฉลี่ย เท่ากับ 4.75, 4.25, 5.00 และ 5.2 คน เมื่อคิดเป็นอัตราการใช้ที่ดินสำหรับการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิเฉลี่ยต่อคน เท่ากับ 3.46, 4.31, 4.30 และ 3.3 ไร่ต่อคน ตามลำดับ

ตารางที่ 6.2 แสดงข้อมูลการถือครองพื้นที่เฉลี่ย พื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิเฉลี่ยต่อครัวเรือน พื้นที่ ปลูกข้าว ห้อมะลิเฉลี่ยต่อคน และจำนวนสมาชิกเฉลี่ยรายครัวเรือน

ข้อมูลเฉลี่ย	กลุ่ม				เฉลี่ย
	เคมี	ระบบ ปรับเปลี่ยน	อินทรีย์	อินทรีย์ ยังยืน	
พื้นที่การถือที่ดินทั้งหมดต่อครัวเรือน	25.83	24.09	30.33	26.25	26.62
พื้นที่ทำงานข้าวหอมมะลิต่อครัวเรือน	16.10	16.54	19.90	16.80	17.33
จำนวนสมาชิกต่อครัวเรือน	4.75	4.25	5.00	5.20	4.80
พื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิต่อคน	3.46	4.31	4.30	3.36	3.86

ลักษณะการถือครองที่ดิน เกษตรกรทุกกลุ่ม มีที่ดินเป็นของตนเอง สิทธิในการ ถือครองที่ดินมากกว่าร้อยละ 90 เป็นโฉนด ที่เหลือเป็นเอกสารสิทธิ์ ประเภท นส.3 ก. เกษตรกรบาง รายที่มีที่ดินมาก และ/หรือ มีแรงงานในครัวเรือนน้อย ในแต่ละปีไม่สามารถดำเนินได้ทั้งหมด จะจัดการพื้นที่นาของตนเองด้วยการแบ่งที่ดินบางส่วนให้เกษตรกรรายอื่นที่มีที่ดินไม่มากเข้ามาดำเนิน

ตารางที่ 6.3 แสดงลักษณะการถือครองที่ดิน ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างเป็นร้อยละ

การถือครองที่ดิน	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนในแต่ละกลุ่ม				เฉลี่ย
	เcon ปรับเปลี่ยน	ระยะ	อินทรี ยังเงิน	อินทรี ยั่งยืน	
พื้นที่ไม่เกิน 15 ไร่	10.00	45.00	15.00	20.00	22.50
พื้นที่มากกว่า 15 – 30 ไร่	65.00	25.00	45.00	55.00	47.50
พื้นที่มากกว่า 30 ไร่	25.00	30.00	40.00	25.00	30.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

6.4.1.2 สภาพดิน

ลักษณะทางกายภาพของดินในพื้นที่ที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ พบว่า เป็นพื้นที่ที่ มีลักษณะเป็นดินราย ดินร่วนปนทราย และดินทาง จากการตรวจสอบข้อมูลสารสนเทศทาง ภูมิศาสตร์ เปรียบเทียบพื้นที่เกษตรกรกับแผนที่ชุดดิน แปลงนาเกษตรกรจัดอยู่ในดินชุดต่าง ๆ ดังนี้

1. ดินชุดร้อยเอ็ด พบริเวณบ้านดอนผึ้ง บ้านท่าช้าง บ้านปากเรือ บ้านปอ แಡง ตำบลนาเกลือ บ้านหนองแท่ง บ้านไชยประสิทธิ์ ตำบลม่วง อำเภอมหาชนะชัย บ้านดอนกลอง ตำบลหนองเรือ อำเภอเมือง

2. ดินชุดโกรราช พบริเวณบ้านคงยาง ต.นาเกลือ อำเภอมหาชนะชัย

3. ดินชุดอุบล พบริเวณ บ้านดอนเดือຍໄກ ตำบลแคนน้อຍ บ้านเหล่า ฝาย ตำบลลุมพุก อำเภอคำเขื่อนแก้ว เป็นต้น

ลักษณะความอุดมสมบูรณ์ของดิน จากการวิเคราะห์ตัวอย่างดินที่ได้จากการ สุ่มตัวอย่างในแปลงนาเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตในปีเพาะปลูก 2547/48 ดัง แสดงใน ตารางที่ 6.4

ตารางที่ 6.4 คุณสมบัติบางประการของดินที่เก็บจากแปลงนาของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

คุณสมบัติของดิน	ระดับความลึก (cm)	กลุ่ม			
		เคมี	ระยะ ปรับเปลี่ยน	อินทรีย์	อินทรีย์ยั่งยืน
		(N=6)	(N=4)	(N=5)	(N=6)
PH	0-15	4.40	4.29	4.29	4.77
	15-30	4.66	4.55	4.54	4.99
Ec (ms)	0-15	0.039	0.059	0.050	0.038
	15-30	0.024	0.027	0.023	0.024
OM (%)	0-15	0.62	0.82	0.86	0.89
	15-30	0.36	0.38	0.28	0.33

6.4.1.3 สภาพแปลงนา

ลักษณะทั่วไปของแปลงนา เกษตรกรนิยมจัดพื้นที่แบ่งเป็นกระหงนา ที่ปราศจากไห้เห็นอยู่ทั่วไปแล้วแต่ละกระหงนามีพื้นที่ประมาณ ตั้งแต่ 1 งาน – 4 ไร่ ขึ้นกับระดับความลาดเอียงของพื้นที่ ศักยภาพและฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรในการปรับปรุงแปลงนาให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก และสามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ลักษณะแปลงนาที่ปลูกข้าวหอนมะลิในระบบอินทรีย์ เกษตรกรจะทำการคันนาขนาดใหญ่รอบ ๆ แปลงนา มีขนาดกว้างประมาณ 1 เมตร และทำการคันสูงกว่าแปลงนาของเกษตรกรรายอื่นที่ไม่ทำการปลูกข้าวมะลิอินทรีย์ เพื่อป้องกันการปนเปื้อนจากปุ๋ยเคมี และ/หรือสารเคมีสังเคราะห์อื่นๆ ที่ไหลซึม หรือไหลบ่ลงมา กับน้ำเข้ามาในแปลงนาของตนเอง การปรับปรุงแปลงนาในลักษณะดังกล่าวเพื่อให้เป็นไปตามเงื่อนไข และข้อปฏิบัติของกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ของหน่วยงานตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ในบริเวณคันนา หรือรอบคันสระ เกษตรกรจะทำการปลูกไม้มีนึ่นต้น พืชผักหลากหลายชนิดที่เกษตรกรปลูกไว้สำหรับการบริโภค หรือใช้สอยในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรกลุ่มอินทรีย์ยั่งยืน เช่น มะพร้าว มะม่วง สะเดา กล้วย แคร์ ตะไคร้ น้อยหน่า ละมุด ผักสวนครัวชนิดอื่น ๆ เป็นต้น

ภาพที่ 3 สภาพแเปล่งนา คันนาหลังการเก็บเกี่ยวของเกษตรกร เกษตรอินทรีย์ยั่งยืน

ข้อที่สังเกตประการหนึ่ง จะเห็นว่าเกณฑ์กรอกในกลุ่มเกณฑ์อินทรียังยืนส่วนมากมีการใช้ประโยชน์พื้นที่ค่อนข้างมากกว่า กลุ่มอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้คันนา คันบ่อสำหรับปลูกต้นไม้ หรือใช้พื้นที่รอบ ๆ ที่พัก สำหรับปลูกพืชผักหลากหลายไว้บริโภคในครัวเรือนโดยอาศัยน้ำจากสร่าน้ำ หรือบ่อขนาดเล็กน้ำตื้นในการรดน้ำพืชผัก รถตันไม้ บางรายปลูกผักสวนครัวขายตลอดปี มีการปรับรูปแบบแปลง ทำโครงไม้ไผ่คุณหลังคาด้วยตาข่ายพลาสติก หรือปลูกพืชที่เป็นเถา เช่น กระเทง ให้เจริญเติบโตคลุมโครงหลังคาแปลงร่วมด้วย เป็นการช่วยลดความเข้มของแสงลดการระเหยของน้ำที่รดพืชผัก ผลผลิตที่ได้จะมีแม่ค้าขาประจำรับซื้อในสวน ทำให้ครอบครัวมีรายได้กระจายสม่ำเสมอตลอดทั้งปี

เกษตรกรบางรายใช้น้ำจากสระบำหารรับการเพาะปลูกกล้าในช่วงต้นฤดูฝน นอกจานนี้ยังพบว่ามีบ่อขนาดเล็กตื้นในแปลงนา สำหรับใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ในระหว่างที่พักอาศัย ในนา และใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชผักต่างๆ ให้มากขึ้น

ภาพที่ 4 สภาพการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ในแปลงเกษตรอินทรีย์

6.4.1.4 ปุ๋ย

ปุ๋ยนับว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการทำเกษตรอินทรีย์ การใช้ปุ๋ยในการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง เกษตรกรใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพทั้งชนิดที่ไม่อัดเม็ด และชนิดที่อัดเม็ด ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพไม่อัดเม็ดเกษตรกรจะทำการเตรียมด้วยตนเองเป็นส่วนมาก โดยใช้ปุ๋ยมูลสัตว์ จากวัว หมู และเป็ด เป็นต้น นำมาผสม คลุกให้เข้ากันน้ำหมักชีวภาพ แกลง แกลงค่า รำข้าว กากน้ำตาล ในสัดส่วนตามสูตรที่กำหนด เมื่อคลุกเข้ากันได้ดีแล้ว กองทิ้งไว้ให้เกิดขบวนการหมัก หมักกลับกองปุ๋ยหมัก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของจุลินทรีย์ ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็น และทำการบรรจุกระสอบ เกษตรกรบางรายใช้วิธีการขันแกลง วัสดุที่ใช้ทำปุ๋ยชนิดอื่น เช่นในคอกสัตว์ โดยการใช้เวลาช่วงเช้า หรือช่วงเย็นเพียงเล็กน้อย และปล่อยทิ้งให้สัตว์เลี้ยงเหยียบย้ำให้เข้ากัน ซึ่งเป็นวิธีการที่เกษตรกรเห็นว่าไม่เสียเวลา太多ในการเตรียมปุ๋ย นอกจากนี้เกษตรกรบางรายจะใช้น้ำหมักจุลินทรีย์รด / ราดบนกองปุ๋ยคอกในคอกสัตว์ ซึ่งสามารถช่วยในการดับกลิ่น ได้เป็นที่น่าพอใจ

การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชนิดเม็ดเกษตรกรจะได้รับคำยินยอมให้ซื้อได้จากแหล่งผลิตที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เท่านั้น และในกลุ่มสมาชิกเกษตรกรที่นาบากเรือ ทางโรงสีจะอำนวยความสะดวกให้ด้วยการติดต่อประสานงานกับโรงงานผลิต และนำปุ๋ยมาจำหน่ายให้กับสมาชิก

ภาพที่ 5 การปลูกถั่วพร้าหังการเก็บเกี่ยวข้าว และปุ๋ยหมักชีวภาพที่เกษตรกรทำเอง

การทำปุ๋ยหมักชีวภาพมีทั้งในลักษณะที่รวมกลุ่มกันทำ และลักษณะต่างคนต่างทำ แล้วแต่ความสมัครใจ ส่วนปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างซื้อจากกลุ่มโรงสี ซึ่งรับปุ๋ย

มาจากผู้ผลิตที่ทางสำนักงานมาตรฐานเกย์ตรอินทรีฯ ให้การรับรองเท่านั้น สำหรับกลุ่มผลิตข้าวทั่วไป เกย์ตระกรอาจจะใช้ทั้งปุ๋ยเคมีและ/หรือปุ๋ยอินทรีฯ ในนาข้าว

เกย์ตระกรบางรายมีการใช้ปุ๋ยพืชสด พืชที่ได้รับความนิยม ได้แก่ ถั่วพร้า ถั่วเขียว โดยการปลูกถั่วพร้า ในอัตราประมาณ 5 – 10 กิโลกรัมต่อไร่ เกย์ตระกรจะทำการเพาะปลูกหลังจากการเก็บเกี่ยวพร้อมกับการไถกลบ ตลอด และทำการเก็บเกี่ยวเมล็ดในช่วงประมาณเดือนมีนาคม ถึงเมษายน แต่ถ้าหากเกย์ตระกรได้รับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ในช่วงต้นฤดูฝน เกย์ตระกรจะทำการเพาะปลูกและไถกลบในช่วงของการเตรียมดินเพื่อปักดำ และจะทำให้เกย์ตระกรไม่สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ได้ ส่วนการเพาะปลูกถั่วเขียวเกย์ตระกรมักจะเพาะปลูกในช่วงต้นฤดูฝน ในช่วงเวลาเดียวกับการหัวน้ำเมล็ดพันธุ์ข้าว ในกรณีของเกย์ตระกรที่นาหัวน้ำ และปล่อยให้เจริญเติบโตไปพร้อมๆ กับต้นข้าว และเมื่อมีฝนตกมีน้ำขังในแปลงนา ต้นถั่วจะตายไปเอง

6.4.1.5 เมล็ดพันธุ์

การเก็บพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง พบร่างกลุ่มตัวอย่างส่วนมากมักจะเก็บพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง โดยเกย์ตระกรจะเก็บพันธุ์ข้าวของตนเองไม่เกิน 3 ปี ติดต่อกัน เนื่องจากเกย์ตระกรเห็นว่าถ้ามากกว่านั้นข้าวมักจะแข็ง ไม่น่ารับประทาน การได้ซึ่งเมล็ดพันธุ์ข้าวเกย์ตระกรจะใช้วิธีการขอแลกเปลี่ยนจากเพื่อนบ้านที่เห็นว่าข้าวมีลักษณะที่ดี หรือหาซื้อจากหน่วยราชการ หรือสหกรณ์การเกษตร

วิธีปฏิบัติในการเก็บข้าวไว้ทำพันธุ์เกย์ตระกรจะเลือกแปลงนาที่พิจารณาแล้วเห็นว่า ข้าวมีการเจริญเติบโตอย่างสม่ำเสมอ หมั่นค่อยสังเกตและค่อยตัดต้นข้าวที่อกรวงก่อนเพื่อนออกจากแปลง เพราะข้าวในลักษณะดังกล่าว ซึ่งเกย์ตระกรถือว่าเป็นข้าวปน และทำให้ข้าวเมื่อหุงแล้วจะไม่อ่อนนุ่ม การคัดเลือกเกย์ตระกรจะทำการคัดเลือกรวงที่ดี ที่ไม่ปรากฏอาการของโรคข้าว และแมลงรบกวน เมื่อแกะเปลือกคุณลักษณะดีข้าวในแต่ละวงต้องมีสีขาว ไม่มีลักษณะข้าวเป็นสีแดง หรือน้ำตาล และจะเก็บเกี่ยวข้าวเมื่อเห็นว่าข้าวแก่เต็มที่ ด้วยแรงงานคน นำข้าวไปตากให้แห้งประมาณ 2 – 3 วัน นำข้าวไปนวดแยกต่างหากจากข้าวอื่นๆ การเก็บพันธุ์ข้าวไว้ใช้เองเกย์ตระกรนิยมใช้พันธุ์ที่เก็บเอง ติดต่อกัน ประมาณ 3 ปี จากนั้นจึงจัดหาพันธุ์ข้าวใหม่มาปลูกทดแทน

จากการศึกษาพบว่า เกย์ตระกรที่ดำเนินระบบเกย์ตระกรอินทรีฯ มีการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เองในแต่ละปีในทุกกลุ่มคิดเป็น ร้อยละ 38.21 ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นว่า ในการพัฒนาคุณภาพผลผลิตให้ได้ข้าวที่มีลักษณะดี เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ยังมีความ

จำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้มีแปลงนาสำหรับการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดีสำหรับไว้บริการเกษตรกรอย่างเพียงพอในแต่ละปี

6.4.1.6 โรค แมลง ศัตรูพืชและสิ่งมีชีวิตอื่น

จากการสอบถามเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ไม่พบว่ามีภาวะโรค และแมลงศัตรู ที่สำคัญจนก่อให้เกิดความเสียหายจำนวนมากแก่ผลผลิตข้าวของเกษตรกร ห้างที่ผลิตข้าวทั่วไป และอินทรีย์ โรคที่พบทั่วไป ได้แก่ หนอนกอ โรคใบไหมขี้ของต้นกล้า

แมลงศัตรูพืช ที่พบในระยะ 3 - 4 ปี ที่ผ่านมาได้แก่ ด้วงดำ (กุดจิกล้า) ซึ่งเป็นด้วงปีกแข็งชนิดหนึ่งที่เข้ามาทำลายต้นข้าวในระยะต้นกล้า ข้าวต้นอ่อน พบริสภาวะที่เกิดภาวะฝนแล้ง ฝนทึบช่วง ไม่มีน้ำขังในแปลงนา เช่น ข้าวนานาหวัน หรือแปลงเพากล้า เป็นต้น เกษตรกรบางรายต้องทำการปลูกซ้อม หรือห่วงข้าวรอบใหม่ในกรณีที่ข้าวถูกทำลายจนเสียหายมาก แต่ก็ไม่พบบ่อยนัก

แมลงและสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก ที่พบทั่วไปในนาข้าวทั้งที่เป็นการผลิตแบบทั่วไป และอินทรีย์ ได้แก่ แมลงมุม ไส้เดือนคิน แมลงช่อน เป็นต้น โดยที่เกษตรกรสังเกตเห็นว่า ในรูปแบบการทำงานอินทรีย์ มีแมลงมุม ไส้เดือนคิน แมลงช่อน เพิ่มขึ้น รวมถึงสิ่งมีชีวิตอื่น เช่น ปลากบ ในธรรมชาติ เป็นต้น

6.4.1.7 แหล่งน้ำและการจัดการ

เกษตรกร ที่ทำงานในพื้นที่ที่ทำการศึกษา จะอาศัยน้ำฝนเป็นหลักในการทำงาน มีบางพื้นที่เท่านั้นที่มีระบบชลประทานเข้าถึง โดยเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการสูบน้ำบางส่วน และอีกส่วนหนึ่งเป็นงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรบริหารส่วนตำบล

น้ำเป็นประเด็นปัญหาที่เกษตรกรพบมากที่สุด ทั้งปัญหาราคาคน้ำเนื่องจากภาวะฝนแล้ง ฝนทึบช่วง และภาวะน้ำท่วมในกรณีที่ฝนตกชุกมาก โดยเฉพาะแปลงนาอยู่ใกล้แม่น้ำซึ่งในระยะ 4 - 5 ปีที่ผ่านมาภัยเกษตรกรที่มีแปลงนาอยู่บริเวณใกล้แม่น้ำ ประสบกับภาวะน้ำท่วมจนกระแทกผลผลิตเสียหาย และ/หรือไม่ได้ผลผลิตเป็นประจำ

ในนาแต่ละแปลงพบว่า กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ผลิตข้าวทั่วไป กลุ่มระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มอินทรี และ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ยังยืน มีสารน้ำขนาดเล็กในน้ำคิดเป็น ร้อยละ 100, 45, 20, และ 90 ตามลำดับสำหรับไว้ใช้ประโยชน์ในการกักเก็บน้ำ และเป็นแหล่งพักอาศัยของปลาน้ำจืด หรือใช้สำหรับปล่อยปลา เลี้ยงไว้บริโภคในครัวเรือน หรือจำหน่ายภายในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียง การจับปลาในสารน้ำของเกษตรกร นิยมจับปลา กัน ในช่วงสองครึ่งปี สำหรับการเลี้ยงสัตว์กัน ในหมู่ญาติมิตรที่กลับมาจากต่างถิ่น เช่น กรุงเทพ หรือต่างจังหวัด เพื่อมาเยี่ยมบ้าน พ่อแม่ ตามเทศกาล ในแต่ละปี เกษตรกรบางรายมีรายได้เสริมจากการจำหน่ายปลาในบ่อ ในแต่ละปี อีกทางหนึ่ง โดยบ่อน้ำ ในนาเกษตรกรขุดขึ้นมาใช่องคิดเป็นร้อยละ 20, 40, 15 และ 85 ตามลำดับ

6.4.2 ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต

ผลผลิตข้าวหอมมะลิของกลุ่มตัวอย่าง จากการรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ ของกลุ่มผลิตข้าวทั่วไป กลุ่มเกษตรอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มเกษตรอินทรี และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ยังยืน เท่ากับ 383.64, 313.98, 402.31 และ 401.33 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ ในขณะที่ผลผลิตที่ได้จากการเก็บตัวอย่างในแปลงเกษตร กลุ่ม พぶว่า ได้ผลผลิตเฉลี่ยเท่ากับ 472.85, 454.50, 580.59 และ 594.12 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ ซึ่งข้อมูลผลผลิตที่ได้จากการสอบถามมีค่าน้อยกว่า ผลผลิตจากการเก็บตัวอย่างในแปลง เนื่องจากข้อมูลจากการสอบถามคิดจากพื้นที่ทั้งหมดที่แจ้งขึ้นจะเป็นประโยชน์หรือเกษตรกรให้ข้อมูล ขณะที่ผลผลิตจากการเก็บตัวอย่าง ในแปลงเป็นการคำนวณตามขนาดพื้นที่ที่สูงแล้วประเมินผลเป็น พื้นที่ขนาด 1 ไร่ การนำเสนอผลการศึกษาในรายงานฉบับนี้ คณานักวิจัยจะใช้ข้อมูลผลผลิตที่ได้ จากการสำรวจและให้ข้อมูลของเกษตรกร ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรได้

ลักษณะแนวโน้มของข้อมูลผลผลิตแสดงให้เห็นว่า การผลิตแบบอินทรีย์มีผลผลิตมากกว่า การผลิตข้าวแบบทั่วไปเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 4.87 และ 4.64 (เฉลี่ย 4.74) ของกลุ่มอินทรี และอินทรีย์ยังยืน ตามลำดับ โดยการผลิตของกลุ่มอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน ให้ผลผลิตต่ำที่สุด และ มีผลผลิตลดลงกว่าคิดเป็นร้อยละ 18.16 เทียบกับการผลิตแบบทั่วไป

คุณภาพผลผลิตของข้าวหอมมะลิของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มเกษตรอินทรี และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ยังยืน ที่นำข้าวมาจำหน่ายกับโรงสีของกลุ่มเกษตรกร ที่ได้จากการวัดของเจ้าหน้าที่ฝ่ายตรวจสอบของโรงสีข้าว พบว่า เปอร์เซ็นต์ข้าวตันเฉลี่ยในปีการผลิต

2547/48 เท่ากับ 39.69, 37.89 37.21 ส่วนเบอร์เซ็นต์ข้าวตันเฉลี่ยจากการสอบตามเกณฑ์กรร ในกลุ่ม เกษตรทั่วไป เท่ากับ 39.12

ปัจจัยที่มีผลทำให้คุณภาพผลผลิตข้าวหอมมะลิแปรปรวน เกษตรกรเห็นว่าที่สำคัญ ได้แก่ ช่วงเวลาในการเก็บเกี่ยว เช่น การปล่อยให้ข้าวแก่จัดเกินไป จะทำให้ข้าวหักง่าย คุณภาพการสี เป็นเมล็ดต่ำ สภาพภูมิอากาศในช่วงการเก็บเกี่ยว เช่น สภาพที่เวลากลางวันมีแดดจัดและตอน กลางคืนมีหมอกลงจัด จะทำให้ข้าวกรอบ และหักง่าย การจัดการระหว่างการตากข้าวในกรณีที่ใช้ รถเกี่ยวข้าว แล้วนำข้าวมาตากในสภาพที่หนาเกินไป ไม่สามารถลับกองข้าวได้ดี ข้าวอาจมีลักษณะ ห่องไว หรือมีความชื้นสูงกว่ากำหนด ทำให้ถูกตัดราคาได้ เป็นต้น

6.4.3 การตรวจสอบรับรองมาตรฐาน

ในการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเกษตรกรที่นำนาหากเรือ มี ระบบควบคุมภายใน(Internal Control System, ICS) โดยการตรวจสอบฟาร์ม/แปลงนา ปีละ 2 ครั้ง รวมทั้งการตรวจสอบเอกสารที่เกษตรกรได้ทำการบันทึกปัจจัยการผลิต กิจกรรมในแปลงนา และมี การรับรองจากกรมการรับรองภายในจำนวน 10 คน ซึ่งเกิดจากการคัดเลือกตัวแทนพื้นที่ที่ทำ เกษตรอินทรีย์ หลังจากนั้น สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) จะดำเนินการตรวจสอบ ระบบควบคุมภายใน และสุ่มตรวจเกษตรกร ตามขนาดของระบบควบคุมภายใน ของกลุ่มเกษตรกร อีกครั้งหนึ่ง เพื่อยืนยันความมั่นใจว่า ผลผลิตที่ได้รับการรับรองนั้น ได้ผลิตตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ ในมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเน้นที่การตรวจสอบรับรอง กระบวนการผลิตเป็นสำคัญ ไม่ใช่วัดผลผลิตสุดท้าย เป็นการ รับรองกระบวนการผลิตที่ได้ปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จริง เพื่อให้การคุ้มครอง ผลประโยชน์ของเกษตรกรผู้ผลิตจากการกล่าวอ้างของผู้ผลิตที่ไม่ได้ทำการเกษตรในแนวทางของ เกษตรอินทรีย์ และเป็นหลักประกันให้กับผู้บริโภคได้รับทราบว่า ข้าวอินทรีย์ได้ผลิตตาม กระบวนการเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง

การให้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของ มกท. จะให้การรับรองผลผลิตข้าว หอมมะลิอินทรีย์ที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานดังนี้

6.4.3.1 ผลผลิตที่ผ่านกระบวนการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ในปีที่ 1 ถือว่า เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ระดับเปลี่ยน ยังไม่สามารถใช้ตรา註冊มาตรฐานของ มกท. ใน ผลิตภัณฑ์ได้

6.4.3.2 ผลผลิตที่ผ่านกระบวนการการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกณฑ์อินทรี ตั้งแต่ปีที่ 2 เป็นต้นไป ถือว่า เป็นข้าวหอมมะลิอินทรี สามารถใช้ตรา มาตรฐาน มกท. เป็นสัญลักษณ์ผลิตภัณฑ์ได้

การตรวจสอบรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรี ของกลุ่มเกษตรกรที่นา นา กวีนอกจากการตรวจสอบรับรองมาตรฐานของ มกท. แล้ว ทางกลุ่มยังมีระบบการตรวจสอบรับรองมาตรฐานของ BIOSWISS ซึ่งจะตรวจสอบและให้การรับรองมาตรฐานเกณฑ์อินทรี ดังนี้

6.4.3.3 ผลผลิตที่ผ่านกระบวนการการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกณฑ์อินทรี ในปีที่ 1 ถือว่า เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีระยะปรับเปลี่ยนปีที่ 1 ยังไม่สามารถใช้ตรา มาตรฐาน BIOSISS ได้

6.4.3.4 ผลผลิตที่ผ่านกระบวนการการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกณฑ์อินทรี ในปีที่ 2 ถือว่า เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีระยะปรับเปลี่ยนปีที่ 2 ยังไม่สามารถใช้ตรา มาตรฐาน BIOSISS ได้

6.4.3.5 ผลผลิตที่ผ่านกระบวนการการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกณฑ์อินทรี ตั้งแต่ปีที่ 3 เป็นต้นไปถือว่า เป็นข้าวหอมมะลิอินทรี สามารถใช้ตรา มาตรฐาน BIOSISS ได้

6.5 สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรี

6.5.1 รายได้จากการผลิตข้าวหอมมะลิ

การประเมินรายได้จากการผลิตข้าวหอมมะลิในการศึกษาครั้งนี้ ข้างต้นจากข้อมูลผลผลิตแบบสอบถาม เนื่องจากเห็นเป็นผลผลิตที่สะท้อนถึงตัวเลขที่ใกล้เคียงข้อเท็จจริงกับจำนวนเงินที่เกษตรกรจะได้รับมากกว่าวิธีการประเมินรายได้จากข้อมูลผลผลิตแบบสุ่มตัวอย่างในแปลงเกษตรกร ประกอบกับข้อมูลผลผลิตจากการสุ่มตัวอย่างในครั้งนี้ นักวิจัยไม่สามารถเก็บข้อมูลได้หมดทุกตัวอย่าง จึงไม่สามารถประเมินรายได้ครบตามจำนวน เนื่องจากการดำเนินโครงการวิจัยอยู่ในช่วงที่เกษตรกรกำลังเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างบางรายใช้รถเกี่ยวข้าวแทนแรงงานคน ทำให้แล้วเสร็จก่อนที่ทีมวิจัยจะดำเนินการเก็บตัวอย่างรายได้จากการปลูกข้าวหอมมะลิของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง พ布ว่า เกษตรกรมีรายได้จากการขายข้าวหอมมะลิกิดเป็นตัวเงินเฉลี่ยต่อคนต่อปี โดยคิดจากผลิตทั้งหมดจากการสอบถามทั้งส่วนที่เก็บไว้บริโภคและจำหน่ายเป็นตัวเงินของเกษตรกรกลุ่มผลิตข้าวทั่วไป กลุ่มผลิตข้าวอินทรีระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มผลิตข้าวอินทรี และกลุ่ม